

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
VETERİNER HEKİMLİĞİ TARİHİ, DEONTOLOJİ VE
ETİK ANABİLİM DALI**

**AŞAĞI FIRAT HAVZASINDA
VETERİNER HEKİMLİĞİ FOLKLORU
ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR**

DOKTORA TEZİ

Erhan YÜKSEL

2012

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
VETERİNER HEKİMLİĞİ TARİHİ, DEONTOLOJİ VE
ETİK ANABİLİM DALI**

**AŞAĞI FIRAT HAVZASINDA
VETERİNER HEKİMLİĞİ FOLKLORU
ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR**

DOKTORA TEZİ

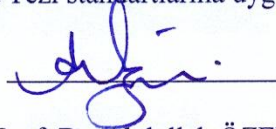
**Erhan YÜKSEL
ELAZIĞ – 2012**

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Oktay BURMA

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tez Doktora Tezi standartlarına uygun bulunmuştur.

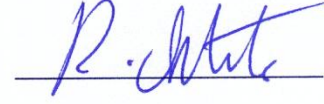

Prof. Dr. Abdullah ÖZEN

Veteriner Hekimliği Tarihi, Deontoloji ve Etik Anabilim Dalı Başkanı

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Rahşan ÖZEN

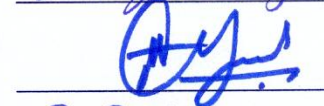
Danışman

Doktora Sınavı Jüri Üyeleri

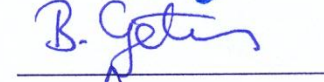
Prof. Dr. Halis YERLİKAYA

Prof. Dr. Aşkın YAŞAR

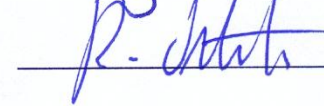
Prof. Dr. Burhan ÇETİNKAYA

Prof. Dr. Abdullah ÖZEN

Doç. Dr. Rahşan ÖZEN

Anneme...

TEŞEKKÜR

Doktora sürecinde gerek kişisel gerekse akademik anlamda emeklerini ve desteklerini esirgemeyen Veteriner Hekimliği Tarihi Deontoloji ve Etik Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Halis YERLİKAYA ve Prof. Dr. Abdullah ÖZEN'e; tez izleme komitemde yer alan Prof. Dr. Burhan ÇETİNKAYA'ya; desteklerini hep yanımda hissettiğim can dostlarım Öğr. Gör. Dr. Özlem DOĞAN'a, Yrd. Doç. Dr. Recep KALIN ve eşi Veteriner Hekim Canan KALIN'a, Arş. Gör. Dr. Cemal ORHAN'a, Yrd. Doç. Dr. Fatih AKDEMİR ve eşi Ayşe AKDEMİR'e; tez projesi kapsamındaki saha çalışmalarında gerek kaynak kişilere ulaşmada gerekse bölgede kullanılan dil açısından yardımlarını esirgemeyen, Veteriner Hekim Necip ALKURT'a, Veteriner Hekim Murat EVREN'e, Veteriner Hekim Kerim ŞAHİN'e ve Mehmet TAŞKIN'a teşekkür ederim.

Bu çalışma Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri (FÜBAP) Koordinasyon Birimi tarafından (Proje No: 1830) desteklenmiştir. Projeye sağladıkları mali destekten dolayı FÜBAP'a teşekkür ederim.

Hatalarımda ve başarılarımda hep yanımda olan aileme, özellikle de ağabeyim Osman YÜKSEL'e ve tüm dostlarıma şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI.....	i
ONAY SAYFASI	ii
İTHAF SAYFASI	ii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
EKLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
1. ÖZET.....	1
2. ABSTRACT.....	3
3. GİRİŞ	5
3.1. Folklor.....	5
3.2. Tıbbi Folklor ve Veteriner Hekimliği Folkloru	10
3.2.1. Tıbbi Folklor	10
3.2.2. Veteriner Hekimliği Folkloru.....	13
3.3. Fırat Havzası	16
3.4. Amaç ve Kapsam	17
4. GEREÇ ve YÖNTEM.....	21
4.1. Araştırmanın Konusu	21
4.2. Veri Toplama Aracı.....	21
4.3. Yöntem.....	22
4.4. Verilerin Toplanması	25
5. BULGULAR.....	26
5. 1. YETİŞTİRİCİLİK.....	26
5.1.1. Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği.....	26
5.1.1.1. Barınma, Bakım ve Beslenme.....	26
5.1.1.2. İsimlendirme	36
5.1.1.3. Üreme ve Doğum.....	39
5.1.2. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği.....	45
5.1.2.1. Barınma, Bakım ve Besleme.....	45
5.1.2.2. İsimlendirme	49
5.1.2.3. Üreme ve Doğum.....	50
5.1.3. Tek Tırnaklı Hayvanlar	56
5.2. HAYVANSAL ÜRÜNLER ve HAYVAN MADDELERİ	57
5.2.1. Süt ve Süt Ürünleri.....	57
5.2.1.1. Ağız (Clostrum)	57
5.2.1.2. Peynir	58
5.2.1.3. Tulum Peyniri	61
5.2.1.4. Teleme.....	62
5.2.1.5. Tereyağı.....	62
5.2.1.6. Yoğurt	64
5.2.1.7. Kaymak	64
5.2.1.8. Çökelek	64
5.2.1.9. Lor.....	65
5.2.2. Yapağı ve Deri	65
5.2.2.1. Yapağı	65

5.2.2.2. Kun.....	66
5.3. HASTALIKLAR, TEDAVİ ve KORUNMA	67
5.3.1. Ruminantlar.....	67
5.3.1.1. Konjunktivitis (Conjunctivitis)	67
5.3.1.2. Dil Bitti, Diken.....	68
5.3.1.3. Delibaş Hastalığı (Coenurosis)	69
5.3.1.4. Aktinomikoz (Actinomycose).....	70
5.3.1.5. Boynuz Eğriliği	73
5.3.1.6. Boynuz Kırıkları.....	73
5.3.1.7. Sülük Yapışması	73
5.3.1.8. Çene Yorulması ve Çene Gevşemesi	74
5.3.1.9. Burun Kurdu (Nasal Myiasis)	74
5.3.1.10. Deri Yaralanmaları.....	75
5.3.1.11. Deride Kurt (Myiasis)	76
5.3.1.12. Kene Enfestasyonu.....	77
5.3.1.13. Uyuz (Scabies)	78
5.3.1.14. Böcek Isırması (Egzema)	79
5.3.1.15. Kırık (Fracture)	80
5.3.1.16. İrinli Eklem Yangısı (Artiritis Suppurativa)	81
5.3.1.17. Tırnak Uzaması	82
5.3.1.18. Beyaz Kas Hastalığı (White Muscle Disease)	82
5.3.1.19. Şap (Foot and Mouth Disease).....	83
5.3.1.20. Agalaksiya Enfeksiyonu (Mycoplasma Agalactiae)	86
5.3.1.21. Koyun Çiçeği (Sheeppox).....	86
5.3.1.22. Ektima (Ecthyma Contagiosum).....	89
5.3.1.23. Şarbon (Anthrax).....	89
5.3.1.24. Kuduz (Rabies).....	89
5.3.1.25. Yanıkara (Blackleg)	89
5.3.1.26. Kelebek Hastalığı (Fasciolosis).....	90
5.3.1.27. Tenya Enfestasyonu (Taeniasis)	91
5.3.1.28. Bel Salıklığı.....	91
5.3.1.29. Yabancı Cisim Batması (Reticulo Peritonitis Traumatica).....	91
5.3.1.30. Yüksek Ateş (Hipertermi).....	91
5.3.1.31. Öksürük (Cough).....	92
5.3.1.32. Solunum Güçlüğü (Emphisema).....	92
5.3.1.33. Sarılık (İcterus).....	92
5.3.1.34. İştahsızlık (Anorexia).....	94
5.3.1.35. Sancı (Colic).....	94
5.3.1.36. Tuz Zehirlenmesi	95
5.3.1.37. Zehirlenme (Toxication)	95
5.3.1.38. Şişkinlik (Tympania).....	96
5.3.1.39. İshal, Diyarre (Diarrhea)	97
5.3.1.40. Kabızlık (Constipation, Obstipation)	99
5.3.1.41. İdrar Tutulması (Anüri).....	100
5.3.1.42. Memede Kızarıklık	100
5.3.1.43. Fizyolojik Meme Ödemi	100
5.3.1.44. Meme Yangısı (Mastitis)	101
5.3.1.45. Meme Siğilleri (Papillom)	103

5.3.1.46. Meme Başı Çatlakları.....	103
5.3.1.47. Süt Humması, Doğum Felci (Hipocalsemi)	104
5.3.1.48. Rahim Yangısı (Metritis)	104
5.3.1.49. Rahmin Dışarı Çıkması (Prolapsus Uteri).....	104
5.3.1.50. Eşin Düşmemesi (Retentio Secundinarum)	105
5.3.1.51. Kısırlık (İnfertilite).....	106
5.3.1.52. Nazar Değmesi	106
5.3.1.53. Kuyruk Kesimi (Caudectomy)	107
5.3.1.54. Kastrasyon.....	107
5.3.2. Tek Tırnaklılar	108
5.3.2.1. Aktinomikoz (Actinomycose).....	108
5.3.2.2. Su Sakağısı (Gourme, Adenitis Equorum).....	108
5.3.2.3. Uyuz (Scabies)	108
5.3.2.4. Şarbon (Antrax).....	109
5.3.2.5. Solunum Güçlüğü (Emphisema).....	109
5.3.2.6. Sancı (Colic).....	109
5.3.2.7. Kabızlık (Constipation, Obstipation)	110
5.3.2.8. İdrar Tutulması (Anüri).....	110
5.3.2.9. Kastrasyon.....	111
5.4. HAYVANLAR İLE İLGİLİ İNANIŞLAR.....	112
5.5. HAYVANLAR İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ ve DEYİMLER	119
6. TARTIŞMA	123
7. KAYNAKLAR	142
8. EKLER.....	149
9. ÖZGEÇMİŞ	177

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Araştırma sahasının Türkiye haritası üzerinde gösterimi	20
Şekil 2. Tahtadan yapılmış kurun	28
Şekil 3. Kerme.....	28
Şekil 4. Kuruluk	31
Şekil 5. Büyükbaş hayvanlarda kullanılan kaşağı.....	49
Şekil 6. Çiçek taşı.....	88
Şekil 7. Adıyaman'daki "Çoban Dede" ziyareti	113

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Bilgi Derleme Formu	149
Ek 2. Kaynak Kişi Listesi	159
Ek 3. Aşağı Fırat Havzasında Veteriner Hekimliği Folklorunda Kullanılan Terim ve Deyimler Sözlüğü.....	167

KISALTMALAR LİSTESİ

AFH	: Aşağı Fırat Havzası
FH	: Fırat Havzası
HAGEM	: Halk Kùltürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü
BDF	: Bilgi Derleme Formu
Bkz	: Bakınız
cm	: Santimetre
kg	: Kilogram
vb	: ve benzeri
yy	: Yüzyıl

1. ÖZET

Halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünü, kendine özgü metotlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve halk kültürü üzerine değerlendirmeler yapan bir bilim olarak tanımlanan folklorun, önemli bir bölümünü halk hekimliği ve veteriner hekimliği oluşturmaktadır.

Fırat Havzası, bilinen tarihin önemli yerleşim merkezlerinin başında geldiği ve birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı için halk bilimi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu önemine rağmen, Fırat Havzasında genelde folklor, özelde ise veteriner hekimliği folkloru üzerine yapılan araştırmalar sayı ve kapsam açısından sınırlı düzeydedir.

Bu araştırmada Aşağı Fırat Havzası folklorunda, veteriner hekimliği ve hayvancılık ile ilgili sözlü envanterin toplanarak literatüre kazandırılması ve bu envanterin, tarih boyunca Anadolu'da yaşamış toplumlarla olan bağlarının saptanarak uygarlıklararası bilim göçünün izlerinin ortaya çıkarılması; ayrıca kökleri geçmişe uzanan tedavi yöntemlerinin ve bu tedavilerin modern hekimlik uygulamalarına katkılarının araştırılması ve yeni yapılacak çalışmalara temel oluşturulması amaçlandı.

Bu amaçla Aşağı Fırat Havzasında yer alan Adıyaman, Elazığ, Malatya, şanlıurfa illeri ile Gaziantep'in Nizip ilçesinde toplam 123 kişiyle yüz yüze görüşme yapıldı. Elde edilen bulgular "*içerik analizi*" yöntemiyle değerlendirildi.

Araştırmada, Anadolu'da veteriner hekimliği ve halk hekimliği folkloru üzerinde yürütülmüş çalışmalardaki bulgulara paralel olarak, Aşağı Fırat Havzasında hayvan hastalıklarının tedavilerinde kullanılan bazı yöntemlerin köklerinin baytarnamelere, hatta Yunan, Mısır, Asur, Babil ve Roma

Uygarlıklarına dayandığı ve bu yöntemlerin modern tıpta kullanılan rasyonel tedavi yaklaşımlarına yakın olduğu tespit edildi. Öte yandan Aşağı Fırat Havzasında hayvanlar ile ilgili var olan bazı inanışların ve hayvan hastalıklarında uygulanan tedavi yöntemlerinin Anadolu'nun genelinde rastlanabilen inanışlar olduğu ve bunların eski Türk inanışlarının izlerini taşıdığı saptandı.

Sonuç olarak, Aşağı Fırat Havzasının veteriner hekimliği folkloru açısından zengin folklorik öğeler barındırdığı; yörede hayvan hastalıklarında uygulanan tedavi yöntemleri ve inançların dinî-sihri, ampirik ve rasyonel temellerinin olduğu; tedavide kullanılan drog, terkip ve yöntemlerin ise köklerinin eski uygarlıklara kadar uzandığı söylenebilir. Bununla birlikte yörede saptanan tedavi yöntemleri ve inançların Anadolu'nun farklı bölgelerindekilere benzer olduğu, farklılıkların ise zaman içerisinde yeni ekleme ve değişmelerden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Anahtar kelimeler: Aşağı Fırat Havzası, folklor, hayvancılık, veteriner hekimliği, veteriner hekimliği folkloru

2. ABSTRACT

Investigations on Veterinary Folklore in the Lower Euphrates Basin

Folk medicine and veterinary medicine constitute two major elements of folklore, which is defined as a branch of science that compiles, investigates, classifies and analyses the moral and material tradition-derived culture of the folk by means of distinctive methods of its own, and makes assessments on folk culture.

Being one of the main settlement areas of known history and having hosted several civilizations, the Euphrates Basin bears great significance for folklore. However, despite the significance of the region, studies previously conducted on folklore, in general, and veterinary folklore, in specific, in the Euphrates Basin, are limited in both number and scope.

The present study was aimed at the collection and publication of the oral sources related to veterinary medicine and animal husbandry in the Lower Euphrates Basin. Furthermore, the link of this inventory with communities that have lived in Anatolia throughout history was investigated to unearth the findings of migration of science among civilizations and to bring to light ancient treatment methods and their contribution to modern medical applications with a view to provide a framework for future studies.

For this purpose, a total of 123 persons in the Adıyaman, Elazığ, Malatya and Şanlıurfa provinces and the Nizip district of Gaziantep province, all which are located in the Lower Euphrates Basin, were interviewed. The findings obtained from these interviews were analysed by “*content analysis*” method.

In this study, in compliance with previous research conducted on Anatolian folklore related to veterinary medicine and folk medicine, it was determined that certain methods used for the treatment of animal diseases in the Lower Euphrates Basin had their origin from veterinary manuscripts referred to as baytarname and even from the Greek, Egyptian, Assyrian, Babylonian and Roman civilizations. These methods were observed to display similarity to rational treatment methods used in modern medicine. Furthermore, it was ascertained that, certain existent beliefs related to animals and methods currently applied for the treatment of animal diseases in the Lower Euphrates Basin were common across Anatolia and carried the traces of ancient Turkish beliefs.

In conclusion, it is considered that the Lower Euphrates Basin embodies rich folkloric features with respect to veterinary folklore and that the methods applied in the region for the treatment of animal diseases as well existent beliefs have religious-magical, empirical and rational roots with the drugs, preparations and methods used in treatment dating back to ancient civilizations. Nonetheless, the treatment methods and beliefs of the region were found to be similar to those prevailing in different regions of Anatolia, and differences are suggested to have resulted from additions and modifications that occurred in the course of time.

Key words: Lower Euphrates Basin, folklore, animal husbandry, veterinary medicine, veterinary folklore

3. GİRİŞ

3.1. Folklor

Folklor; halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünü kendine özgü metotlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve halk kültürü üzerine değerlendirmeler yapan bir bilimdir (1).

Folklor terimi Almanca'da "*volkskunde*", Fransızca'da ise "*traditions populaires*" şeklinde ifade edilmektedir (2, 3). "*Halk*" anlamına gelen "*folk*" kökü ile "*bilgi*" anlamına gelen "*-lore*" ekinden oluşan folklor sözcüğü, "*halkı bilme, halkı tanıma*" olarak tanımlanmaktadır (1, 3-5).

Arapça kökenli bir kelime olan "*halk*" kelimesi Türkçe Sözlük'te (6), "*Aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğuna verilen isim*" şeklinde tanımlanmaktadır. Yine "*halk*" kelimesi çeşitli araştırmacılar tarafından "*En az bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan grubu*" (4), "*Belirli bir ülkede yaşayan, kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir geçmişe sahip insanların oluşturduğu büyük birlik*" (7) ve "*Geçmişte kültür değişikliklerinin en az olduğu, geleneksel söyleyiş, inanış ve davranış biçimlerinin en az kayıpla günümüzde dek sürdüren kitleler*" (8) olarak tanımlanmaktadır.

Türkçe Sözlük'te (6) "*folklor*" sözcüğü "*halk bilimi*" olarak; halk bilimi ise "*Bir ülkede yaşayan halkın kültür ürünlerini, sözlü edebiyatını, geleneklerini, törelerini, inançlarını, mutfağını, müziğini, oyunlarını, halk hekimliğini vb. ni inceleyerek, bunların birbirleriyle olan ilişkilerini belirten; kaynak, evrim, yayılım, değişim, etkileşim gibi sorunlarını çözmeye, sonuç, kural, kuram ve yasaları bulmaya çalışan bilim dalı*" olarak tanımlanmıştır.

Çobanoğlu'na (9) göre, dünyada halk bilimi çalışmalarının başlangıcı ile ilgili iki tarih bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Almanya'da Grimm kardeşlerin, sözlü gelenekten derleyerek oluşturdukları “*Ev ve Çocuk Masalları*” adlı masal kitabının yayımlandığı 1812 tarihidir. İkincisi ise, İngiliz William John Thoms tarafından müzik, edebiyat, güzel sanatlar ve bilim dergisi olan “*Athenaeum*”da “*folklore*” teriminin ilk kez kullanıldığı 1846 tarihidir. Bununla birlikte Gözaydın (1978), “*folklore*” teriminin ilk kullanımının ve isim babalığının William John Thoms'a ait olduğunu, ancak “*folklore*” teriminin Almanca karşılığı olan “*volkskunde*” teriminin ve dolayısıyla bu kavramın ilk kez 10 Nisan 1782 tarihinde “*Der Reisende (Gezgin)*” adlı haftalık dergide Friedrich Ekkard tarafından kullanıldığını bildirmiştir (10).

Son devir kültür hareketlerinin verimli bir alanı olan folklor; daha çok halk edebiyatı ile ilgili insan faaliyetlerini konu alan bir bilim dalıdır. Folklorun konusu içerisinde genellikle halk görenek (adet) ve gelenekleri (an'aneleri), inançları, türküleri, masalları, menkıbeleri, atasözleri ve deyimleri yer almaktadır (3).

Folklorun içinde mitler, destanlar, halk masalları, fıkralar, atasözleri, bilmece, ninniler, büyüler, dualar, yeminler, incitmeler, atışmalar, kinayeler, alaylar, dilekler, tekerlemeler, selam ve ayrılık sözleri (görüşürüz, eyvallah gibi) yer almaktadır. Folklor aynı zamanda halk âdetini, halk dansını, halk tiyatrosunu, halk sanatını, halk inancını (ya da batıl inancını), halk hekimliğini, enstrümantal halk müziğini (keman ezgisi gibi), halk şarkılarını (ninniler, balladlar vb), halk dilini (argo gibi), halk benzetmelerini (örneğin “*yarasa gibi kör*”), halk

teşbihlerini (“*şehri kızıla boyama*” gibi) ve adlarını da (şahıs ve yer adları vb) içermektedir (11).

Ülkütaşır’a (3) göre, folkloru; ünlü düşünür ve bilginlerimizden Ziya Gökalp “*halkıyyat*”, Türk Halk Bilgisi Derneği (1928) ise gerek sözlük anlamı gerekse söyleniş kolaylığı bakımından “*Halk Bilgisi*” şeklinde Türkçeye tercüme etmiştir. Fakat batı bilim dünyası ile yakınlık ve uyumdan dolayı bu alandaki çalışmalar “*folklor çalışmaları*” şeklinde adlandırılmaktadır.

Türkiye’de halk bilimi alanındaki bilimsel araştırma ve çalışmaların yüz yıla yaklaşan bir tarihi bulunmaktadır (12). Türkiye’de folklor konusunda sistemli ve yaygın çalışmalar, 1920 yılında Maarif Vekili Dr. Rıza Nur tarafından “*Hars (Kültür) Âsar-ı Atika ve Kütüphaneler Müdürlüğü*”nün kurulması ve 1927 yılında Ankara’da ilk folklor derneği olan ve adı kısa süre sonra “*Türk Halk Bilgisi Derneği*” olarak değiştirilen “*Anadolu Halk Bilgisi Derneği*”nin kurulmasıyla başlamıştır (1, 13).

Folklorun değerini, önemini ve çağdaş Türk kültürüne kaynak olarak oynayabileceği rolü bütünüyle kavrayan ve Türkçülük akımının yayılmasında folklor değerlerinden yararlanan ilk kişi Ziya Gökalp olmuştur. Ziya Gökalp’in “*Halk Doğru*” dergisinde 10 Temmuz 1329’da (23 Temmuz 1913) yayımlanan “*Halk Medeniyeti I-Başlangıç*” başlıklı makalesi Türkiye’de folkloru bir bilim olarak tanıtan ilk yazıdır. Ziya Gökalp’ten yaklaşık yedi ay sonra 6 Şubat 1914 tarihinde Köprülüzâde Mehmet Fuat, İkdâm Gazetesi’nde “*Yeni Bir İlim: Halkiyât-Folklore*” başlıklı bir yazı yayımlayarak folklor terimini ilk kez halkiyatla birlikte kullanmıştır. Ziya Gökalp, M. Fuat Köprülü ve Rıza Tevfik Bölükbaşı Türkiye’de folklorun öncüleri olarak kabul edilmektedir (1, 14).

Mustafa Kemal Atatürk'ün emri üzerine 1932 yılında "*Türk Ocakları*"nın yerine kurulan "*Halkevleri*" derneğinde, Türk kültürünü geliştirmek için yürütülen çalışma programına halk bilimi de dâhil edilmiş ve üyelerinin yayımladığı dergi ve kitaplarla halk bilimi meraklılarına yol-yöntem gösterilmeye çalışılmıştır. Yine 1932 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından "*Türk Dilini Tetkik Cemiyeti*" ve "*Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti*" adlarıyla dernek statüsünde kurulan birbirine kardeş iki kuruluş, daha sonra "*Türk Dil Kurumu*" ve "*Türk Tarih Kurumu*" adlarını almış, esas olarak halk bilimi sahasında çalışmak üzere kurulmuş olmasalar da, özellikle "*Türk Dil Kurumu*" Türk halk bilimi araştırmalarına önemli katkılar yapmıştır (9, 14, 15).

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde 1938 yılında bağımsız bir "*Halk Bilimi (Folklor) Kürsüsü*" kurulmuş ve bu kürsüde 1938-1948 yılları arasında Pertev Naili Boratav ve asistanları tarafından halk bilimi dersleri verilmiş ve bir halk bilimi arşivi oluşturulmuştur. Aynı zamanda Pertev Naili Boratav, asistanları ve öğrencilerden oluşturduğu ekiplerle Anadolu'da derleme gezilerine çıkmıştır. Daha sonraki yıllarda, başta Atatürk Üniversitesi olmak üzere, pek çok üniversitede halk bilimi dersleri vermeye başlanmıştır (14, 16).

Ankara'da bulunan "*Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*", kurulduğu 1962 yılından günümüze kadar, bünyesinde Türk halk bilimiyle ilgili araştırmaların yürütüldüğü kurumlardan birisi olmuştur. T. C. Kültür Bakanlığına bağlı olarak, 1966 yılında kurulan ve daha sonra "*Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü*" (HAGEM) adını alan "*Milli Folklor Araştırma Dairesi*" 2003 yılına kadar Türk halk bilimi çalışmalarını sürdürmüştür. Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığının 2003 yılında T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

adı altında birleştirilmesi ile HAGEM de, “*Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü*”ne devredilmiş ve halk bilimi alanındaki çalışmalar, bu yeni genel müdürlük bünyesinde yürütülmüştür (1, 9, 14, 17).

Yüksek Öğretim Kurulunun, üniversitelerin “*Halk Bilimi Anabilim Dalı*” açmalarına onay vermesinin ardından, Türkiye’deki pek çok üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde “*Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı*” kurulmuştur. Ayrıca, ilki 1993 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde olmak üzere bazı üniversitelerde bağımsız bir bölüm olarak “*Türk Halk Bilimi Bölümü*” adı altında bölümler açılmış, bu anabilim dalları ve bölümlerde akademik anlamda Türk halk bilimi dersleri verilmiştir. Üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitülerinde “*Türk Halk Bilim Anabilim Dalı*” adı ile açılan birimlerde halk bilimi alanında başlayan yüksek lisans ve doktora eğitimleri hala sürdürülmektedir (9, 13, 14).

Türkiye’de halk bilimi derleme ve inceleme çalışmaları, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan önce başlamış olmasına rağmen (18), Türk halk bilimiyle ilgili alan araştırmaları ve bilimsel incelemeler 20’nci yy’nin ikinci yarısından itibaren büyük bir hız kazanmış, 20’nci yy’den 21’nci yy’ye geçişte ise, tamamen kurumsallaşmış, evrenselleşmiş ve dünya kültürlerine önemli katkılar yapabilecek bir seviyeye ulaşmıştır (12).

3.2. Tıbbi Folklor ve Veteriner Hekimliği Folkloru

3.2.1. Tıbbi Folklor

İnsanoğlu yeryüzünde ilk görüldüğü zamanlardan bu yana hastalıklarla yüz yüze gelmiş ve bu hastalıklara çareler aramıştır. Bu arayışların ürünü olarak ortaya çıkan mesleklerden biri olan hekimlik sanatının köklerinin çok eskilere dayanması; tıbbi folklorun da köklerinin çok eski tarihlere uzandığına işaret olarak kabul edilmektedir (19, 20).

Dünyada “*tıbbi folklor*” teriminin ilk kez 1952 yılında Leslie F. Newman (21) tarafından kullanıldığı ileri sürülmüşse de (22, 23), Türkiye’de A. Süheyl Ünver (24) tarafından 1938 yılında kullanıldığı saptanmıştır. “*Tıbbi folklor*” terimi için Ünver (25) 1953 yılından itibaren “*halk hekimliği*”, Demirhan (26) “*folklorik tıp*”, Başar (27) ve Bayat (28, 29) ise “*tıbbi folklor*” terimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Tıbbi folklorun kaynağı olan halk hekimliği “*halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne verilen ad*” (30) olarak tanımlanmaktadır. Hastalıkların iyileştirilmesi ve hastalıklardan korunmada kazanılan tecrübelerin dinsel, büyüsel yönden yorumlanması ve bunların birikimi ile birlikte kuşaktan kuşağa aktarılması ile halk hekimliği doğmuş ve bugünlere ulaşmıştır (31).

Tıbbi ve mistik folklor uygulamalarına, prehistorik çağların derinliklerinden gelen ilkel inanç ve alışkanlıkların zaman içerisinde büründüğü kutsallık ve bu kutsallığın da kuşaktan kuşağa aktarılması olarak bakılabilir. Bu uygulamaların özünde tatbikatı yapan toplumun; tarihi ve sosyal serüvenin izleri,

ruh halleri, zevkleri, nefretleri, dünya, insan ve tabiata bakış açılarını görmek mümkündür (32).

Halk hekimliğinde hastalık deyimi, insanın sağlık durumundaki bozuklukların yanı sıra nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve cin, peri vb gerçek dışı varlıkların neden olabilecekleri çeşitli bozuklukları da kapsamaktadır (33, 34).

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan halk hekimliğindeki ilk uygulamaların, hayvanların gözlemlenmesiyle başladığı ileri sürülmektedir. Hayvanların yaptıklarını gözlemleyen insanoğlu, daha sonra bunları kendilerine uygulayarak kendi kendilerinin hem doktoru hem de eczacısı olmuştur (35, 36). Bu tedavi şeklini Ünver (24);

“Bir çoban histeriye düçar olan kızları, keçilerin inkıbaz çektiklerinde kara çöpleme otundan yediklerini görerek öğrenmiş ve bu kızlara bu otlardan yedirmiştir. Bunlarda da amel yapmış, onları yoruncaya kadar koşturmuş ve sonra bir su başına götürerek yıkamış ve bu suretle bunları asabi buhranlardan kurtarmıştır” cümleleri ile örneklendirmektedir.

Hipokrat’tan önce mitoloji ile karışık olan halk hekimliği bilgileri nesilden nesile aktararak gelmiş ve çeşitli ülkelerden kendilerine has folklor bilgileriyle karışıp bugünkü halk hekimliği bilgilerini oluşturmuştur (37).

İçgüdü hekimliği ile başlayan halk hekimliği veya tıbbi folklorun eski çağlarda ve günümüzde, maddi düzenlemeler ve ruhi telkinler şeklinde uygulandığı görülmektedir (17, 27). Bilimsel hekimlik ise, tıbbi folklorun en ileri aşamalarında ortaya çıkmış, tıp folkloru ile beraber gelişim göstermiştir. Tıbbi

folklorun gelişimi ile birlikte var olan halk bilgilerine her geçen gün yenileri ilave edilmiş ve hekimle temasa geçmekte zorlanan halk kendi bilgilerini uygulamaya çalışmıştır. Bu nedenle tarihteki tıbbi uygulamaların birçoğu günümüzde halk arasında tıp folkloru olarak varlığını sürdürmektedir (38).

Türk folkloru ve halk edebiyatı sahasında çalışanların en çok karşılaştıkları konulardan birisi halk hekimliği ve halk veteriner hekimliğidir. Çünkü derleme yapmak için sahaya çıkan araştırmacıların araştırma alanlarını büyük ölçüde kırsal kesimler oluşturmaktadır (39). Günlük hayatın vazgeçilmezleri arasında yer alan halk hekimliği, Türk kültüründe o kadar etkili olmuştur ki, hayatın her dalında kendisine yer bulmuştur. Bu durum sadece halk edebiyatında değil, zaman zaman eski Türk edebiyatı ve günümüz edebiyatında da insanların ilgisini çekmiştir. Bunun en güzel örneği ilk sözlük olan “*Divanü Lugat-İt-Türk*”tür. Bu eserde, halk hekimliği ile ilgili olarak iki kavram geçmektedir. Bunlardan birisi ilaç anlamına gelen “*em*”dir (40-42). Diğeri ise eczacı, ilaç yapan adam anlamına gelen “*emci*”dir (40, 41).

Türklerde eskiden beri iki hekimlik tarzı vardır. Bunlardan ilki Yusuf Has Hacib’in “*Kutadgu Bilig* (1070)” adlı eserinde “*otacı*” adı verilen ve ilaç ile maddi tedavi yapan hekimler, diğeri ise sadece ruhi tedavi uygulayan “*efsuncular*”dır (43). Acıpayamlı (44) halk hekimliğinin temelini, “*Halkın sağlığı, Tanrının insanlara verdiği en büyük armağandır*” inancına dayandığını ve bu inanç içinde İslâm dininin etkisinin ve kültür izlerinin görüldüğünü bildirmiştir. Kutadgu Bilig’de efsuncularla ilgili olarak;

“Hekimlerden sonra efsuncular gelir. Bunlar cin hastalığının devacılarıdır. Bunlarla münasebette bulunmak lazımdır. Çünkü cin hastalığına

karşı okumak lâzımdır. Eğer sana faydası dokunsun dersin. Bunları da iyi tut, ey yiğit adem. Hekim, efsuncunun sözünü beğenmez. Efsuncu ise hekimden yüzünü çevirir. O (hekim) der ki, ilaç alırsa hastalığa iyi gelir. Bu (efsuncu) der ki, muska bulundurursa cinler kaçar.” bölümü yer almaktadır (43).

Acıpayamlı (44), Türkiye’de folklorik halk hekimliğinde tedavi türlerinin altı grupta incelenebildiğini bildirmiştir. Bunlar;

- 1. Irvasa yoluyla yapılan tedaviler*
- 2. Parpılama yoluyla yapılan tedaviler*
- 3. Dinsel yolla yapılan tedaviler*
- 4. Bitki kökenli em’lerle yapılan tedaviler*
- 5. Hayvan kökenli em’lerle yapılan tedaviler*
- 6. Maden kökenli em’lerle yapılan tedaviler*

şeklinde sıralanmaktadır.

3.2.2. Veteriner Hekimliği Folkloru

Evciltme ile birlikte hayvanlardan yararlanmaya başlayan insanoğlunun zamanla hayvanların hastalıkları ile de ilgilenmeye başladığı, böylece veteriner hekimliği mesleğinin doğduğu düşünülmektedir. Tarihsel süreçte insan ve hayvan hekimliğinin çok uzun süre bir arada yoğrulduğu; insanın, kendine uyguladığı tedavi şekillerini hayvanlarına da uyguladığı ileri sürülmekte; bu noktadan hareketle veteriner hekimliği folklorunun köklerinin evciltmenin yapıldığı dönemlere kadar uzadığı iddia edilmektedir (19).

Her mesleğin kendine has gelenek ve görenekleri, batıl inanışları ile halk arasında uygulanış şekli vardır. Buna o mesleğin folkloru adı verilmektedir. Dinçer (19), veteriner hekimliği mesleğinin de kendine has gelenek ve

görenekleri, çeşitli inançları yani folkloru bulunduğunu bildirmekte buna da “*veteriner hekimliği folkloru*” adı verildiğini ifade etmektedir. Dinçer, folklorun veteriner hekimliği ve hayvan tedavileriyle ilgili bölümü için “*veteriner folklor*” (19, 45) terimi ve “*Türk folklorunda veteriner hekimliği*” (46, 47) ifadelerini kullanmaktadır. Veteriner hekimliği folkloru üzerine yapılan diğer araştırmalarda ise “*Türk folklorunda veteriner hekimliği*” (48), “*halk baytarlığı*” (30), “*halk veterinerliği*” (49) ve “*folklorik veteriner hekimliği*” (23) terimleri kullanılmıştır.

Veteriner hekimliği folkloru en genel anlamıyla, hayvan yetiştiriciliği, hayvan bakımı, hayvan cinsleri ve çoğaltmaları, hayvansal ürünler ve hayvan maddeleri, hayvanların nişaneleri ve donları, hayvan hastalıklarının teşhisi ve tedavi yollarından oluşan konuları kapsamaktadır (19, 45-47).

Türk folklorunda veteriner hekimliği ele alındığında, bu alanın yazılı kaynaklarının Türk tarihindeki en eski örneklerden başlayarak her türlü yazılı belgeden şekillendiği; sözlü-oral kaynakların ise halkın kendisinden elde edilen veriler olduğu ileri sürülmektedir. İslam Uygarlığı Tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan ve “*baytarname*” olarak adlandırılan eserlerin ise veteriner folklorunun en önemli yazılı kaynakları olduğu kabul edilmektedir (20, 46, 50).

Halk masalları, halk edebiyatı, atasözleri, destanlar, şiirler, türküler, tabii ve sosyal bilimler, dinî inanışlar ve hekimlik uygulamaları, folklorun çalışma konularını oluşturmaktadır (3). Türk halk bilgisi içerisinde veteriner hekimliği ile ilgili uygulamalar, sözü edilen çalışma konularının her birine katkı yapmakta ve folklor araştırmaları içerisinde önemli yer tutmaktadır (19, 48, 51).

Dinçer (19, 45, 46), Türk folklorunda veteriner hekimliği konusundaki sözlü ve yazılı bilgilerin zenginliğine değinerek, bu bilgilerin yedi grupta incelenebileceğini belirtmiştir. Bu yedi başlık;

1. *Hayvan hastalıkları ve tedavileri*
2. *Hayvan yetiştiriciliği, bakım ve beslenmesi*
3. *Hayvan maddeleri ve hayvansal ürünler*
4. *Yaş, cins ve ırklarına göre hayvanların adları, nişanları ve donları*
5. *Hayvan damgaları*
6. *Hayvan nalları ve nallama sanatı*
7. *Hayvan ve insan ilişkilerinde inançlar, deyimler, atasözleri, masalalar, şiirler ve bilmeceler şeklindedir.*

Kutlu (52) ise, Şavaklı Türkmen Aşireti üzerinde yaptığı folklorik araştırmada hayvancılıkla ilgili olarak elde ettiği verileri beş ana başlık altında toplamıştır. Bunlar;

1. *Hayvanların bakımı, beslenmesi ve korunması*
2. *Çoban ve çobanlık*
3. *Hayvancılıkla ilgili geleneksel işlemler ve uygulamalar (hayvan hastalıkları ve tedavi işlemleri, hayvanların kısırlaştırılması, hayvan işaretleri ve süslemeler, hayvanların adlandırılışları ve kümelendirilişi)*
4. *Hayvancılıkla ilgili tören ve kutlamalar (koç katımı, davarın yüzü (bembu günü) kutlamaları, döl dökümü (kuzu doğumları) kutlamaları, ilk sağım (davarın beriye konuluşu) törenleri, kırkım (beğbir) törenleri, Göç (yayla göçü) kutlamaları)*

5. *Hayvan ürünlerinin elde ediliş ve değerlendirilmesi (süt, yün ve deri ve ürünleri üretimi, üretim teknikleri, üretim araç-gereçleri, üretimde iş bölümü ve dayanışma)* şeklinde sıralanmaktadır.

Veteriner hekimliği folkloru ile ilgili olarak günümüze kadar yapılan araştırmalarda veteriner hekimliği ve hayvancılığa ait önemli bilgiler gün ışığına çıkarılmıştır. Türk folkloru literatürüne önemli katkılar sağlayan bu bilgilerin kaynağının, eski medeniyetlere kadar dayandığı ve halk arasında kuşaktan kuşağa aktarıldığı bildirilmektedir. Öte yandan, bu bilgiler ışığında hayvan sahiplerinin, gelişen modern hayvancılık koşullarına uyum sağlamaya çalışırken, halk biliminin önemli parçaları olan folklor öğelerini yaşatmaya devam ettikleri ileri sürülmektedir (19-23, 45-65).

3.3. Fırat Havzası

Anadolu, tarihsel süreç içerisinde çoğu medeniyetlere yurt olmuş ve bunun sonucu olarak da zaman içerisinde yaşayan her medeniyetten beslenerek zengin bir kültür birikimine sahip hale gelmiştir (66-69). Yunan ve Roma Uygarlıklarının kültürel mirası ile birlikte Orta Asya'dan gelen Selçuklular ve Osmanlı bilgileri ve yedinci yy'nin başlarında Arap Yarımadasında doğan Hint, İran, Mısır, Yunan, Roma ve Bizans etkileriyle gelişen İslam Uygarlığı bilgileri harmanlaşıp Anadolu'ya yayılmıştır (19, 69, 70). Anadolu'yu yurt edinen uygarlıklarda hayvancılığın önemli yer tuttuğuna dair birçok bilgi ve belge bulunmakta, bu bilgi ve belgelerde Anadolu'da hayvancılık faaliyetleri ve hayvansal ürünler konusunda ileri bir pratiğin var olduğu görülmektedir (19, 46, 50, 71-73).

Dünya tarihinin önemli ve güçlü atlı kavimlerden olan Türklerin, tabiat şartları dolayısıyla hayvan yetiştiricisi oldukları kabul edilmektedir (74).

Hayvancılık Türklerin sosyal hayatlarına düzen veren bir uğraş olmasının yanında Orta Asya Türk ekonomisinin de temelini oluşturmuştur (75). Anadolu'ya 11'inci yy'den itibaren yerleşmeye başlayan Türklerin bugünkü halk bilgilerinin temelini oluşturan hayvancılık gelenek ve bilgilerini de bu bölgeye taşıdıkları bilinmektedir (19, 52).

Bilinen tarihi devirlerde Anadolu'ya hâkim olan güçlerin öncelikli yerleşim merkezlerinin başında Fırat Havzası (FH) gelmekte (76), adını Fırat Nehrinden alan bu coğrafi alan, saha ve mekân bakımından Yukarı, Orta ve Aşağı Fırat Havzası olarak üç bölüme ayrılmaktadır. FH tarihi öneme sahip bir bölge olarak tanımlanmakta, bu özelliği nedeniyle de halk bilimi açısından önemsenmektedir (76-78).

Türk Tarihinin folklor kaynaklarının ilk örneklerinden olan “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*”, FH'ye ait ilk folklorik bilgileri de barındırmaktadır (79). Ancak, bölgenin tarihi önemine karşın Doğu Anadolu ve FH folkloru üzerine yapılan araştırmalar sınırlı düzeyde kalmıştır (80). Benzer şekilde, FH kapsamında veteriner hekimliği ve hayvancılık özelinde yapılan folklorik araştırmaların (46, 51, 52) sayı ve kapsam açısından yetersizliği, yeni planlanması ve gerçekleştirilmesi gereken araştırmalar için gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4. Amaç ve Kapsam

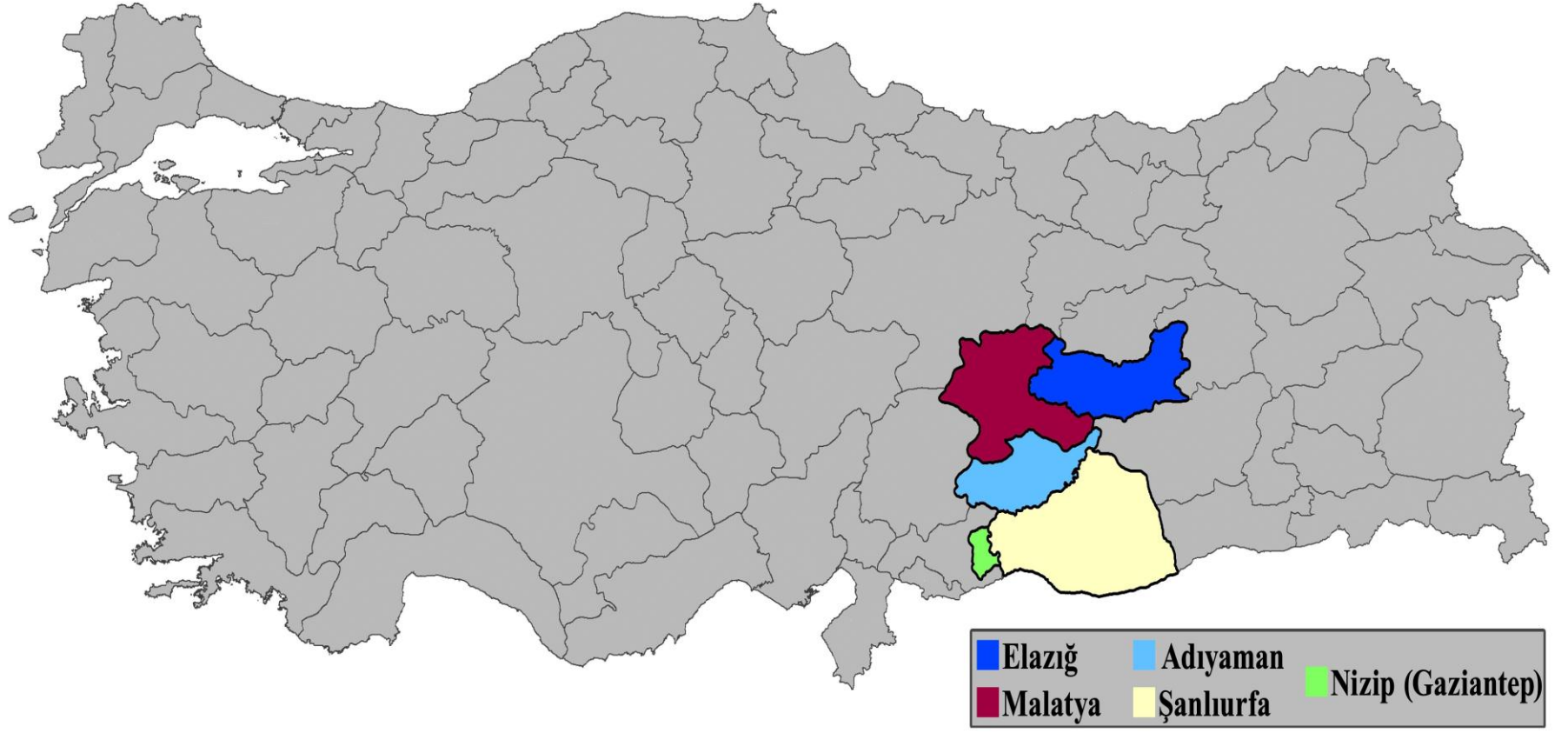
Anadolu, çok eski devirlerden beri çeşitli uygarlıklara sahne olmuş; gerçek bir kültür ve folklor hazinesi olarak bilinir. Halk ilaçları ve halk hekimliği, bu folklorun önemli bölümünü oluşturmaktadır (34, 81). Modern tıbbın gelişimi ve yeni ilaçların ortaya çıkışı, folklor derlemeleriyle elde edilen hastalık, hastalığa karşı ilaç ve sağaltma yolları gibi hazinelerinden yararlanılmasına muhtaçtır (1).

Folklor, olayları toplamak ve sınıflandırmakla yetinmeyerek; onları anlatmaya ve oluş sebeplerini açıklamaya çalışır. Bu nedenle; toplanan materyallerin değerlendirilmesi esnasında bir geleneğin sebebinin ve kaynağının zaman, yer ve uygarlık bakımından karşılaştırılması gereklidir (19, 82).

Bu araştırmada Aşağı Fırat Havzası (AFH) folklorunda, veteriner hekimliği ve hayvancılık ile ilgili sözlü envanterin toplanarak literatüre kazandırılması ve bu envanterin tarih boyunca AFH’de yaşamış toplumlarla olan bağlarının saptanarak, uygarlıklar arası bilim göçünün izlerinin ortaya çıkarılması; ayrıca kökleri geçmişe uzanan tedavi tekniklerinin ve bu tedavilerin modern hekimlik uygulamalarına katkılarının araştırılması ve yapılacak sonraki çalışmalara temel oluşturulması amaçlandı.

Araştırmanın kapsamını AFH’de yer alan Adıyaman, Elazığ, Malatya ve Şanlıurfa illeri ile Gaziantep’in Nizip ilçesi oluşturdu. Sosyolojik araştırmalarda yoğun olarak kullanılmasına rağmen, kaynaklar arasında AFH’nin coğrafi sınırları ile ilgili kesin bilgilere rastlanmadı. Bu araştırma için coğrafi alan olarak belirlenen Adıyaman, Elazığ, Malatya, Şanlıurfa illeri ve Gaziantep’in Nizip ilçesi ise Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğünün belirlemiş olduğu toplumsal etkileşim alanı (83) temel alınarak belirlendi. Araştırma alanının genişliği ve köy sayısındaki fazlalık göz önüne alındığında, mali yük ve zaman kaybı gibi faktörlerin etkisiyle, hayvancılığın sınırlı düzeyde yapıldığı yerler ikinci plana bırakılarak; yoğun hayvancılık faaliyetlerinin yürütüldüğü ilçe ve köyler öncelikli taranacak bölgeler arasına alındı. Hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı ve halk bilgisini yaşattığı düşünülen il, ilçe ve köylerde halk hekimliği uygulayıcıları, hayvan sahipleri, hayvancılıkla uğraşan kişiler, veteriner hekimler ve diğer kaynak

kişilerden yüz yüze görüşme yöntemiyle sözlü ve/veya görsel veriler toplanmaya çalışıldı. Araştırmanın yapıldığı bölgeler Türkiye haritası üzerinde gösterildi (Bkz Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma sahasının Türkiye haritası üzerinde gösterimi

4. GEREÇ ve YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu, özgün kültür mirasına sahip olan ve bünyesinde önemli folklorik öğeleri barındırdığı düşünülen AFH’de hayvan yetiştiriciliği, hayvan bakımı, hayvan cinsleri ve üremeleri, hayvansal ürünler ve hayvan maddeleri, hayvanların nişaneleri ve donları, hayvan hastalıklarının teşhisi ve tedavi yolları, hayvanlar ile ilgili inanışlar ve hayvanlarla ilgili atasözleri ve deyimlerden oluşan veteriner hekimliği folkloru oluşturdu.

4.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında, veri toplama aracı olarak kullanılmak üzere bir Bilgi Derleme Formu (BDF) hazırlandı. Kaynak kişilerden demografik bilgileri elde etmek üzere BDF’ye “*Adı*”, “*Soyadı*”, “*Mesleği*”, “*Doğum Tarihi*”, “*Eğitim Durumu*”, “*Varsa Aşireti*” gibi sorular dâhil edildi (Bkz Ek 1). Veteriner hekimliği folkloruna yönelik sözlü verilerin elde edilebilmesi için ise BDF’de “*Yetiştiricilik*”, “*Bakım-Besleme*”, “*Üreme ve Doğum*”, “*Ürünler*”, “*Hastalıklar*”, “*Hayvanlar ile İlgili İnanışlar*” ve “*Hayvanlar ile İlgili Atasözleri ve Deyimler*” olmak üzere toplam yedi ana başlık altındaki sorular yer aldı. Saha araştırması sırasında soruların katılımcılar tarafından anlaşılabilmesi için bölgede halkın kullandığı kelimelerle veya var olan uygulama örnekleri ile açıklama yapılmaya çalışıldı ve bu örnekler BDF içerisinde de yer aldı (Bkz Ek 1).

4.3. Yöntem

Goldstein (84) folklorun ilmi bir disiplin olarak kendine özgü pek az saha metodunun olduğunu, kültürel antropoloji metotlarının folklor saha araştırmacılarının metotla ilgili ihtiyaçlarını karşıladığını söylemiştir. Bununla birlikte folklorun tek bir tanımı olmadığı gibi folklor araştırmalarının da tek bir yolunun olmadığını; derleme metotları ile ilgili çeşitliliğin etnografyadan faydalanılarak daha da geliştirmek gerektiğini vurgulamıştır.

Sosyoloji ve antropoloji alanları içinde araştırmacılara kültürel grupları inceleme yapmak için imkân sunan etnografya; insan topluluklarının ilişkilerini, birikimsel bilgilerini ve davranışlarını kendi ortamlarında gözleme, belgeleme ve yorumlamayı içeren bir yöntemdir. Günümüzde etnografik araştırmalar sadece antropoloji tarafından değil, sosyal bilimlerde de birçok alan tarafından kullanılmaktadır ve etnografik araştırmalarda anket, gözlem, kayıt gibi birden fazla yöntem kullanılabilir (85).

Bu araştırmada alan araştırmalarına uygun olarak, sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan *“kaynak kişilerle görüşme tekniği”* (86) uygulandı.

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğüne ilişkin olarak Yıldırım ve Şimşek (86), gerek araştırma kaynaklarının sınırlılığı gerekse de elde edilmesi planlanan verinin derinliğinin örneklem büyüklüğünün geniş olmasının önüne geçtiğini; toplanacak verinin miktarı arttıkça örnekleme dâhil edilmesi gereken birey sayısının azaldığını; tek bir bireyle yapılan araştırmanın verilerinin bir başka araştırmada 20 bireyden toplanan verilerden daha fazla olabileceğini, bu nedenle de bir bireyin tek başına bir araştırmanın örneklemini oluşturabileceğini

bildirmektedir. Bununla birlikte Sandelowski (87), nitel araştırmalarda 50 ve üzerindeki gözlem ya da görüşme sayısının “çok” olarak değerlendirilebileceğini, Morse (88) ise niteliksel etnolojik çalışmalar için 100-200 görüşmenin yeterli olabileceğini söylemektedir. Buradan hareketle, hem literatürde yer alan bilgiler hem de araştırmanın derinliği ve toplanacak verinin miktarı göz önüne alınarak araştırmada örneklem büyüklüğü için Adıyaman, Elazığ, Malatya, Nizip ve Şanlıurfa olarak belirlenen beş noktadan en az 100 kişi ile yüz yüze görüşülmesi hedeflendi.

Araştırma verilerini toplamak üzere oluşturulan BDF ile 8-9 Ağustos 2010 tarihlerinde Elazığ il merkezine bağlı Dadeş Köyünde dört kaynak kişi ile yüz yüze görüşülüp ön çalışma yapıldı. Bu ön çalışma ile BDF içerisindeki soruların, elde edilmek istenen verileri ne ölçüde sağladığı test edildi. Yapılan görüşmeler daha sonra metin şekline dönüştürülmek üzere ses cihazına kaydedildi ve görüşmeler sırasında elde edilen folklorik materyaller ise digital fotoğraf makinası ile görüntüldü.

Adıyaman, Elazığ, Malatya, Nizip ve Şanlıurfa’dan oluşan AFH’de 100 kişilik bir örneklem grubu hedeflenmesine rağmen ulaşılması planlanan verinin derinliği ve miktarı dikkate alınarak toplam 123 kaynak kişi ile yüz yüze görüşme yapıldı. Görüşmeler daha sonra metin haline dönüştürülmek üzere digital video kamera aracılığıyla kaydedildi. Saha çalışmaları sırasında elde edilen bazı folklorik materyaller ise fotoğraflandı. Görüşme yapılan kaynak kişilerin, yerleşim alanlarına göre dağılımı Tablo 1’de sunuldu (Bkz Tablo 1).

Tablo 1. Kaynak kişilerin yerleşim alanlarına göre dağılımı

İl	Merkez, Merkez Köy	İlçe Köy	Toplam
Adıyaman	10	21	31
Elazığ	21	6	27
Gaziantep (Nizip İlçesi)	-	8	8
Malatya	-	31	31
Şanlıurfa	2	24	26
Toplam	33	90	123

Kaynak kişilerle yapılan yüz yüze görüşmeler sonunda elde edilen video kayıtları metin haline dönüştürüldü ve her bir kaynak kişi için bir “kod numarası” verildi. Verilen “kod numarası”nın başında yer alan harf ziyaret edilen ili, ilk rakam ilçeyi, ikinci rakam köy ya da beldeyi, üçüncü rakam ise köy ya da beldede görüşülen kişiyi temsil etmektedir. Örneğin; “E.1.3.5” şeklindeki kod numarasında; “E” harfi Elazığ ilini, “1” rakamı merkez ilçeyi, “3” rakamı merkeze bağlı köy olan Sün Köyünü, “5” rakamı ise Sün Köyünde görüşme yapılan “Güllü ÖNAY” adlı kaynak kişiyi göstermektedir (Bkz Ek 2). Elde edilen verilere atfen, kaynak kişilerin gösteriminde kullanılan bu kod numaraları, bulgular bölümünde dipnot olarak kullanıldı.

Kaynak kişilerden elde edilen verilerin yanı sıra veteriner hekimliği folkloru ile ilgili olarak; Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Arşivi ve Kütüphanesi, Fırat Üniversitesi Kütüphanesi, Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Arşivi ve Kütüphanesi, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze, arşiv ve dokümantasyon merkezlerinde taramalar yapılarak araştırmaya kaynak oluşturabilecek yazılı, basılı, görsel ve işitsel literatür bilgilerine ulaşılmaya çalışıldı.

Kaynak kişilerden elde edilen veriler ile arşiv ve dokümantasyon merkezleri ve kütüphanelerden elde edilen bulgular, folklor araştırmalarında kullanılan “içerik analizi” yöntemiyle analiz edildi.

Bulgularda yer alan Türkçe, Kürtçe ve Arapça ayrımlarında tamamen kaynak kişi beyanları esas alındı. Ayrıca, kaynak kişiler arasında yer alan veteriner hekimlerin beyanları, kendi uygulamaları olmayıp, yörede uygulandığını bildikleri yöntem ve uygulamalardan oluşmaktadır.

Tezin yazımında Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tez Hazırlama Kılavuzunda belirtilen ilkelere uyuldu.

Çalışma Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri (FÜBAP) Koordinasyon Birimi tarafından (Proje No: 1830) desteklendi.

4.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla, Elazığ İli Dadeş Köyünde yapılan ön görüşmeleri takiben ilk olarak 22-31 Ekim 2010 tarihleri arasında Şanlıurfa ilindeki beş ilçede toplam 26; 5-14 Kasım 2010 tarihleri arasında on günlük süreyle Adıyaman ilindeki üç ilçede toplam 31; 1-10 Aralık 2010 tarihleri arasında Malatya ilindeki üç ilçede toplam 31; 15-21 Aralık 2010 tarihleri arasında yedi gün süreyle Elazığ ilindeki iki ilçede toplam 27; 25-29 Aralık 2010 tarihleri arasında beş günlük sürede Gaziantep ilinin Nizip ilçesinde sekiz kaynak kişi ile yüz yüze görüşmeler yapıldı. Yapılan tüm görüşmeler ile elde edilen özgün değeri olan folklorik öğeler video kamera aracılığıyla kaydedildi.

5. BULGULAR

5. 1. YETİŞTİRİCİLİK

5.1.1. Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği

5.1.1.1. Barınma, Bakım ve Beslenme

Küçükbaş hayvanlara “*ufak davar*”¹, yetiştiriciliğe ise “*davarcılık*”² adı verilir. Et verimi için beslenen hayvanlar “*beski*” olarak adlandırılır ve genelde beski için erkek hayvanlar tercih edilir³.

Küçükbaş hayvanlar kış aylarında ahırda beslenir. Yaz aylarında ise hayvanlar çobana katılır (otlağa gönderilir)⁴. Hayvanlar kasım ayı itibariyle çadırdan yapılmış barınaklar içerisine alınır. Yavrular için ayrı bir bölüm oluşturulur ve hayvanlar şubat ayına kadar çadırdaki barındırılır⁵. Ahır için Elazığ ve Şanlıurfa’da yerel farklılık olarak “*ahur*”⁶ ismi kullanılmaktadır. Ahırlarda küçükbaş hayvanlar, büyükbaş hayvanlardan ayrı bir bölmede bulunur⁷. Küçükbaş hayvanların alındıkları bölümün kapısı var ise kapı kapalı tutulur ya da bu bölmenin giriş tarafına tahtadan “*çit*” (çeper) yapılır⁸. Küçükbaş hayvanların bulundurulduğu yere “*davar kömü*” denir. Davar kömleri kerpiçten yapılır ve tavanı düz dam şeklindedir⁹. Ahırlar tamamen kapalı sistemdir. Bu ahırların taban

¹ E.1.3.4, E.1.3.5.

² E.1.3.3, A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.2.5.1.

³ E.1.3.3.

⁴ A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.7.1, A.2.4.1, E.1.2.1, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4.

⁵ E.1.2.2, E.1.2.3.

⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁷ A.2.4.1, A.2.5.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.3.1, E.1.3.2, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.3.0.1, M.3.0.2, M.3.0.3.

⁸ M.1.2.1, M.2.1.5, M.2.1.6.

⁹ E.1.1.4, E.1.3.3.

kısmı toprak ve saman karışımından¹⁰ duvarlar bazılarında taş duvar¹¹ olmak üzere, çoğunlukla kerpiçten yapılmadır¹². Ahırlar genelde evlerin giriş katında¹³ ya da hemen yanı başında yer alır¹⁴. Ahırlarda hayvanların bulunduğu alandan ayrı olarak kış aylarında hayvanlara verilecek yemlerin depolandığı bir oda daha bulunur ki bu odaya “*merek*” adı verilir. Saman ve yeşil otlar üst üste yığılmış halde, tane yemler ise çuvallara konularak muhafaza edilir. Yemlerin muhafaza edildiği bu alan rutubetsiz olmalıdır¹⁵. Ahırlarda keçi ve koyunlar ayrı ayrı bölmelerde tutulur¹⁶. Ahır içerisinde tahtadan yapılmış yemlikler bulunur¹⁷. Bu yemliklere “*kurun*” (Bkz Şekil 2) adı verilir¹⁸. Malatya’da ise küçükbaş hayvanların taş ve üzeri çamurdan yapılmış yemliklerine “*tağar*” adı verilir¹⁹. Ahırların temizliği iki-üç günde bir yapılır. Hayvanların ayaklarının altında ezdikleri dışkıların kurumuş hali olan ve “*kerme*” (Bkz Şekil 3) adı verilen gaita parçalarını kürekle kazımak suretiyle temizlenir. Küçükbaş hayvanların altına altlık serilmez²⁰.

¹⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.2.3.1.

¹¹ G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.2.3.1.

¹² A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

¹³ A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.1.4.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

¹⁴ M.1.2.1, M.1.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

¹⁵ A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1.

¹⁶ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2.

¹⁷ E.1.1.4.

¹⁸ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.2.5.1, E.1.3.6, E.1.3.7, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

¹⁹ M.1.3.1, M.1.3.2.

²⁰ E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

Şekil 2. Tahtadan yapılmı kurun

Şekil 3. Kerme

Adıyaman yöresinde koyun ve keçiler et veriminden ziyade daha çok süt ve yün verimi için beslenir. Hayvanlar kış aylarında, duvarları toprak ve taşlardan olan, tavanı ise ağaç ve topraktan yapılmış damı olan ahırlarda barındırılır.

Havanın daha ılıman geçtiği bölgelerde ise hayvanlar mağaralara alınarak burada beslenir. Bu yetiştiricilik türü özellikle keçi besiciliğinde, özellikle de karakeçi yetiştiriciliğinde yaygındır²¹. Ahır içerisinde havalandırma için küçük pencereler bulunur. Yemlikler ağaçtan yapılır. Yaz aylarında hayvanlar sürekli merada bulunur²². Soğuk günlerin dışında koyun ve keçiler, evin ön tarafında çit ile çevrilmiş bir alan olan ve “*havşo*” adı verilen yerde tutulur. Eğer yağış olursa hayvanların üzerine kıl çadır çekilir²³. Çok soğuk günlerde ise küçükbaş hayvanlar ahıra alınır²⁴.

Adıyaman’da yaşayan ve “*Şıkaklar*” olarak adlandırılan Şavak Aşireti üyelerinin geçim kaynağı hayvancılıktır. Süt ve yün elde etmek üzere koyun yetiştiriciliği yapan Şıkaklar yaz aylarında sürüyü otlamak üzere dağa (otlak) götürerek yaz periyodu boyunca hayvanları merada tutar. Kış aylarında ise geri dönüş başlar. Eve gelen hayvanlar kıldan yapılmış çadırlarda barındırılır²⁵.

Elazığ’da yaşayan Şavaklılar (“*Şavak*” veya “*Şafak*” Aşireti üyeleri) küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapar ve buna “*malcılık*” adı verilir²⁶. Aşiret mensupları, göçer hayvancılıkla uğraştıklarından ve şafak vaktinde hayvanlarıyla birlikte yollara düştüklerinden dolayı önce “*Şafak Aşireti*” daha sonra da “*Şavaklılar*” adını almışlardır²⁷. Şavaklılar sıcak geçen aylarda hayvanlarıyla birlikte yürüyerek Tunceli (Munzur ve Pülümür) ve Erzincan yaylalarına gider. Hayvanlar sürekli yaylada kalır ve dışarıda otlayarak yem ihtiyaçlarını karşılarlar. Yaylalarda hayvanlar eskiden kıl çadırlarda barındırılmış olmakla beraber

²¹ A.1.3.1, A.1.4.1.

²² A.3.2.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

²³ A.2.7.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3.

²⁴ A.3.2.1.

²⁵ A.3.4.1.

²⁶ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.3, E.1.5.1, E.1.5.2.

²⁷ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.3, E.1.5.3.

şimdilerde ise brandadan yapılmış çadırlarda barındırılmaktadır. Çadır kurulurken tabanına kireç serilmektedir²⁸. Kış aylarında ise hayvanlar ile birlikte köye geri dönüş başlar²⁹. Kış aylarında hayvanlar “*kom*”larda (ahırlarda) barındırılır. Komların duvarları taştan yapılır. Komların tavanı için paralel olarak dizilmiş cisirler (ağaçtan yapılmış uzun sıranklar) kullanılır. Cisirlerin üzeri çalı ile örtülür ve en üst tabakaya da toprak serilir. Komların içinde yemlik veya suluk bulunmaz. Şavak Aşireti mensupları, kendi yetiştiricilik uygulamaları için “*Şavaklılar içerde koyun beslemez*” demektedirler. Hayvanlar sadece doğum yapacağı dönemde kapalı alanlara alınır. Hayvanların altına altlık serilmez ve komların tabanları her gün süpürülerek temizlenir. Yeni doğan hayvanların altlarına “*kuruluk*” (Bkz Şekil 4) serilir. Kuruluk güneşte kuruyan hayvan dışkılarına verilen isimdir³⁰. Hayvanlara yemleme amacıyla genellikle arpa (*Hordeum vulgare*), saman ve nadiren buğday (*Triticum sativum*) verilir. Hayvanlar sabahın erken saatleri, öğle ve akşam vakitlerinde olmak üzere günde üç kez yemlenir. Su ihtiyaçları kış aylarında öğle yemlemesinden sonra, yaz aylarında ise sabah sağımından sonra hayvanların su kenarına ya da dereye götürülmesiyle karşılanır. Akşam vakitlerinde eve dönen hayvanlar sağımları yapıldıktan sonra üç-dört saat boyunca otlatılıp yeniden su kenarına götürülür. Yaz aylarında hayvanlar, sabah sağımından sonra üç-dört saatliğine otlaklara götürülüp otlatılır ve buna “*aleç*” adı verilir. Hayvanların sağımı sabah saat 9:00-10:00, öğleden sonra ise saat 16:00-17:00 arası olmak üzere günde iki kez yapılır³¹. Gebe olan hayvanlar için

²⁸ E.1.4.3, E.1.4.4.

²⁹ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, E.1.5.3.

³⁰ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.3, E.1.4.4, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3.

³¹ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.3, E.1.5.1, E.1.5.2.

günde dört öğün yemleme yapılır³². Hayvanlara, yayladayken yem yemesi azaldığında, üç-dört günde bir tuz verilir. Kış aylarında ise tuz nadir verilir. Hayvanların yayladaki sağım yerlerine “*beri*” adı verilir. Sağım, koyunların sayıca fazla olduğu durumlarda iki kişinin karşılıklı oturup koyunları aralarına alıp sağmak suretiyle gerçekleştirilir³³.

Şekil 4. Kuruluk

Elazığ’da yaşayan Beritan Aşireti mensuplarının genel geçim kaynağı koyun yetiştiriciliğidir. “*Davarcılık*” adı verilen bu yetiştiricilikte daha çok mor koyunlar (morkaraman) tercih edilir. Aşiret mensupları hayvanlarını yaz aylarında Bingöl ilindeki yaylalara, kış aylarında ise Şanlıurfa ilindeki yaylalara götürür. Yaylaların kullanım hakkı uzun yıllardan beri bu alanları kullanan ailelere aittir. Hayvanlar yaz aylarında yaylalarda sürekli otlatılır ve ek yem verilmez. Havanın çok soğuk olduğu kış aylarında ise hayvanlar kıldan yapılmış çadırlara alınarak barındırılır. Çadırdaki barındırıldıkları dönemlerde koyunlara yem olarak saman ve arpa (*Hordeum vulgare*) verilir. Bunun dışında kurutulmuş meşe (*Quercus cerris*)

³² E.1.4.4.

³³ E.1.4.1, E.1.4.2.

ağaçlarının yaprakları hayvanlara yedirilir. Hayvanlar sabah, öğle ve akşam vakitlerinde olmak üzere günde üç kez yemlenir, su ihtiyaçları için ise öğle ve akşam vakitleri olmak üzere günde iki kez dere kenarlarına götürülerek karşılanır. Hayvanlar için altlık serilmez³⁴.

Şanlıurfa yöresinde, küçükbaş hayvanlar yaz aylarında yaylalara ya da dağlara (otlağa) götürülür ve yaz boyunca dışarda tutulur³⁵. Koyunlara yol göstermesi için her sürüde keçi de bulundurulur. Sürülerde her 500 baş koyun için 10-12 baş keçi bulundurulur³⁶. Yağışlar başladığında ise otu bol olan bir bölge belirlenir ve hayvanlar için “kara çadır” (keçi kılından yapılan çadır) çekilir³⁷ veya dağlarda mağaralarda barındırılır. Çadır veya mağara içerisinde çamurdan yapılmış yemlikler bulunur³⁸. Yağışın olmadığı kış günlerinde hayvanlar dışarıda otlatılır³⁹. Suriye sınırına yakın olan alanlarda ise hayvanlar kış aylarında “çöl” (otlak) adı verilen yerlere götürülerek burada kıl çadır içerisine alınır⁴⁰. Hayvanların su ihtiyaçları, sabah ve akşam vakitleri olmak üzere günde iki kez, yağmur sularının doldurduğu kuyulardan karşılanır⁴¹. Kış aylarında hayvanların altlarına kendi dışkılarından oluşan ve “barül” adı verilen altlık serilir ve her sabah süpürülerek temizlenir⁴².

Şanlıurfa yöresinde yaşayan Getikan Aşireti göçer bir aşirettir ve bu aşiret mensuplarının geneli daha çok süt verimi için koyun besler. Hayvanlar, kış aylarında içerisine yağmurun girmesini engelleyen keçi kılından yapılmış çadırlar

³⁴ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

³⁵ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

³⁶ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

³⁷ Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.3.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

³⁸ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

³⁹ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴⁰ Ş.5.3.1, Ş.5.3.2.

⁴¹ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.3.2.

⁴² Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.3.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

içerisinde barındırılır. Yaz aylarında ise hayvanlar otlakta tutulur. Çadırda iken hayvanların altına altlık serilmez; yaz aylarında toplanan yeşil otlar, güneşte kurutulup hayvanlara yedirilir. Bunun dışında, yem olarak bulunabilirse saman ve arpa (*Hordeum vulgare*) takviyesi yapılır. Kış aylarında eğer saman ve arpa bulunamazsa, hayvanlara sadece, yeşil otların güneşte kurutulması ile yaz aylarında hazırlanan “burma”lar yedirilir. Hayvanların su ihtiyacı ise su kuyuları ve derelerden karşılanır. Kış aylarında sabah yemlemeden sonra bir kez, yaz aylarında ise iki veya üç kez sulama yapılır⁴³.

Genel olarak hayvanların su ihtiyaçları “paar”⁴⁴ adı verilen çeşmeler ya da dere, çay veya yağmur sularının biriktiği alanlardan karşılanır. Meraya gitmediği zamanlarda hayvanlar sabah yemlemesinden sonra ve akşam yemlemesinden önce su kaynaklarına götürülür⁴⁵. Çayır ve mera alanları için kimi yörelerde “nahır”⁴⁶, “dağ”⁴⁷ ve “çöl”⁴⁸ gibi isimler kullanılmaktadır. Kış aylarında ise hayvanlar ahırlarda barındırılır. Ahır içerisindeki yemliklere önce saman, daha sonra üzerine kırılmış arpa (*Hordeum vulgare*) ve onun üzerine ise tuz konur. Hayvanlar havanın uygun olduğu günlerde öğle vaktinde otlağa çıkarıldığından, sabah ve akşam olmak üzere iki öğün; hayvanların hiç otlağa çıkarılmadığı günlerde ise sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç öğün yemlenir⁴⁹. Çok soğuk aylarda, sabahın en erken saatlerinde yapılan yemlemeden

⁴³ Ş.2.1.1.

⁴⁴ E.1.1.4, E.1.3.6, E.1.3.7.

⁴⁵ A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.3.1.

⁴⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.5.1.E.1.1.4, E.1.3.6, E.1.3.7.

⁴⁷ E.1.4.4, E.1.5.1, E.1.5.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, Ş.2.3.1.

⁴⁸ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.3.1,

⁴⁹ A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.5.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1 E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2,

sonra, “kuşluk” adı verilen 9:00-10:00 saatleri arasında ikinci bir yemleme daha yapılır⁵⁰. Arpanın dışında yonca (*Medicago sativa*), “fit”⁵¹ (fiğ: *Vicia sativa*), “kenger”⁵² (*Gundelia tournefortii*), fasulye (*Phaseolus vulgaris*) samanı⁵³, mercimek (*Lens culinaris*) samanı⁵⁴, “çağşır”⁵⁵ (çakşır: *Ferula rigidula*), “horoz otu”⁵⁶ (horoz ibiği: *Chrysanthemum segetum*) gibi yemler bulunur. Bunun dışında yine küçükbaş hayvanlara yem olarak “küşne” (burçak: *Vicia ervilia*), dut (*Morus alba*) ve söğüt (*Salix alba*) yaprağı gibi yemler verilir⁵⁷. Kimi yörelerde bu yem maddelerine ek olarak saman ihtiyacının karşılamak için hayvanlara kavak⁵⁸ (*Populus alba*), çalı⁵⁹ (*Paliurus sipina-christi*), “süpürge otu”⁶⁰ (*Chamaecytisus austriacus*), “süsülük” (aluç, alıç: *Crataegus pseudoheterophylla*), “sıçan diken”⁶¹ (tavşan kirazı: *Ruscus aculeatus*) ve “keven”⁶² (geven: *Astragalus sp.*) yedirilir. Ayrıca uzun boylu ve sarı renkli olan “boy otu” (*Triganella faenum-graecum*) da ekilip hayvanlara yedirilir, ancak boy otu süt veren hayvanlara fazla verilmez, eğer verilirse hayvanların sütünden bu otun kokusu gelir⁶³. Yonca

M.1.3.1, M.1.3.2, M.1.4.2, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁵⁰ E.1.1.4.

⁵¹ A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.5.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.1.4.2, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁵² M.2.2.1, M.2.2.2, M.2.2.3, M.2.2.6, M.2.2.7.

⁵³ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.1.5, M.2.1.6, M.2.2.1, M.2.2.2, M.2.2.3, M.2.2.6, M.2.2.7.

⁵⁴ A.1.2.1, A.1.2.2, G.1.1.1, G.1.1.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.1.5, M.2.1.6, M.2.2.1, M.2.2.2, M.2.2.4, M.2.2.6, M.2.2.7.

⁵⁵ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4.

⁵⁶ M.1.3.1, M.1.3.2.

⁵⁷ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.3.4, E.1.3.5, M.1.1.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.5, M.2.1.6, M.2.2.4, Ş.3.2.1, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁵⁸ A.1.2.1, A.1.2.2.

⁵⁹ A.1.2.1, A.1.2.2, E.1.3.3.

⁶⁰ M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.2.3.

⁶¹ E.1.3.3.

⁶² E.1.3.3, M.1.3.1, M.1.3.2, M.1.4.2, M.2.2.3.

⁶³ E.1.3.1, E.1.3.2, M.1.2.1.

(*Medicago sativa*) samanı burma yapıp güneşte kurutularak küçükbaş hayvanlar için yem olarak kullanılır⁶⁴. Hayvanların doğum yaptığı bahar aylarında yeme az miktarda “buğda” (buğday: *Triticum sativum*) ilave edilir⁶⁵. Keçilere ise yem olarak, özellikle kurutulmuş meşe (*Quercus cerris*) yaprağı⁶⁶ ve “burç”⁶⁷ adı verilen kavak (*Populus alba*) ağaçlarının kabuğu yedirilir.

Hayvanlar yaz aylarında sürekli, kış aylarında ise havanın yağışlı olmadığı zamanlarda otlatılır. Havanın yağışlı olduğu zamanlarda tahtadan yapılmış kurunlara saman, “burma” adı verilen kurutulmuş otlar ve az miktarda arpa (*Hordeum vulgare*) konur. Her hayvana 3 ay boyunca bir “timin” arpa (20 kg) ve bir “timin” buğday (24 kg) verilir. Kış aylarında, keçilere saman yerine ateşte yakılıp dikenlerinden ayrılmış Kürtçe “guni” (?) adı verilen dikenli ot yedirilir. Bu ot keçilere çok yararlıdır ve hayvanlarda kilo artışı sağlar⁶⁸.

Küçükbaş hayvanlar sayıca fazla olduğu için işaretlenir ve buna “en vurmak” adı verilir. En vurmak kulak kesilmesi, delinmesi veya burun üstünün kızgın demirle dağlanması şeklinde olur⁶⁹.

Bazı yörelerde hayvanların altına kuruluk serilir ve kuruluk çok sık değiştirilmez⁷⁰. Evde sağımı yapılan hayvanlar saat 14:00’te otlığa götürülür. Akşam ise saat 17:00’de eve geri getirilip sağım yapılır. Sağımları yapılan

⁶⁴ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.1.1.4, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.3.1, M.1.3.2.

⁶⁵ A.3.2.1, Ş.4.1.1

⁶⁶ A.2.7.1, M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4.

⁶⁷ M.2.2.6, M.2.2.7.

⁶⁸ Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶⁹ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁷⁰ E.1.3.1, E.1.3.2.

hayvanlar ertesi sabah saat 8:00 civarına kadar tekrar otlatılır ve sonrasında sağım için yeniden eve getirilir⁷¹.

5.1.1.2. İsimlendirme

Koyunlara genel olarak Kürtçe “*mihi*”⁷² adı verilir. Yeni doğan kuzulara ise “*gıdık*”⁷³, “*gıdık*”⁷⁴, “*kuzu*”⁷⁵; Kürtçe “*berhık*”⁷⁶ adları verilir. Koyunların erkeklerine “*erkek toklu*”, dişilerine ise “*dişi toklu*” adı verilir⁷⁷. Birinci yaşını dolduran dişi hayvanlara “*şişek*”⁷⁸, “*dişi toklu*”⁷⁹, “*koyun*”⁸⁰, “*gavır*”⁸¹, “*bendir*”⁸², erkeklere ise “*toklu*”⁸³, “*erkek toklu*”⁸⁴, “*koç*”⁸⁵, “*gavır*”⁸⁶ adları verilir. İkinci yaşını dolduran ve doğum yapan dişilere “*koyun*”⁸⁷, “*bendir*”⁸⁸, Arapça “*tuniye*”⁸⁹ erkeklere ise “*koç*”⁹⁰, “*beran*”⁹¹, “*ögeç*”⁹², Arapça “*çepiş*”⁹³

⁷¹ E.1.2.1, M.2.1.1, M.2.1.2.

⁷² A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁷³ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁷⁴ E.1.2.2, E.1.2.3.

⁷⁵ A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.1.1, G.1.1.2, Ş.2.1.1, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.2.1.

⁷⁶ E.1.5.1, E.1.5.2.

⁷⁷ E.1.1.4.

⁷⁸ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7.

⁷⁹ A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, G.1.1.1, G.1.1.2.

⁸⁰ E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁸¹ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁸² E.1.5.1, E.1.5.2.

⁸³ E.1.2.1, E.1.3.6, E.1.3.7.

⁸⁴ A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.5.3, G.1.1.1, G.1.1.2, Ş.2.1.1, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.2.1.

⁸⁵ E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁸⁶ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.4.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁸⁷ A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.3, G.1.1.1, G.1.1.2, Ş.2.1.1, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.2.1.

⁸⁸ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.2.1.1.

⁸⁹ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.3.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁹⁰ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.1.1, G.1.1.2, Ş.2.1.1.

adları verilir. Üç yaşını dolduran erkek hayvanlar “çakçak”⁹⁴, “kart koç”⁹⁵ isimleri ile tanımlanır. Gebe olan hayvanlara “avız”⁹⁶, Arapça “mitri”⁹⁷; kısır (gebe kalamayan) olan hayvanlara “ıstav”⁹⁸; koç katımı zamanındaki dişilere ise “şişek” veya Kürtçe “belindir”⁹⁹ adı verilir.

Keçilere genel olarak Kürtçe “bızın”¹⁰⁰ adı verilir. Yeni doğan keçilere “gıdık”¹⁰¹, “gıdik”¹⁰², “garık”¹⁰³ adları verilir. Keçilerin erkek olanlarına “teke”, dişilerine ise “tüştür” denir¹⁰⁴. Bir yaşını dolduran dişi hayvanlar “çepiç”¹⁰⁵, “tıştır”¹⁰⁶, “gisk”¹⁰⁷, erkekler ise “teke”¹⁰⁸, “neri”¹⁰⁹ olarak adlandırılır. İki yaşını dolduran ve doğum yapan dişilere “geçi”¹¹⁰, “keçi”¹¹¹, “tüştür”¹¹², erkek

⁹¹ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.4.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, E.1.5.1, E.1.5.2, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.2.1.1.

⁹² A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.4.1, E.1.5.3, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.2.1.

⁹³ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.3.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁹⁴ A.1.4.1, A.1.2.1, A.1.2.2 E.1.5.3, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.2.1.

⁹⁵ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, G.1.1.1, G.1.1.2.

⁹⁶ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁹⁷ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.3.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁹⁸ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁹⁹ E.1.5.1, E.1.5.2.

¹⁰⁰ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.3.3, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.2.2.1, M.2.2.2.

¹⁰¹ E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7.

¹⁰² E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

¹⁰³ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

¹⁰⁴ A.2.7.1, E.1.1.4.

¹⁰⁵ E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

¹⁰⁶ E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

¹⁰⁷ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

¹⁰⁸ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.2.2.1, M.2.2.2.

¹⁰⁹ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.2.1, A.3.1.4, , A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

¹¹⁰ E.1.3.6, E.1.3.7.

¹¹¹ E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2.

¹¹² A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

hayvanlara ise “teke”¹¹³, “havri”¹¹⁴ adları kullanılır. Gebe olan hayvanlara Arapça “*mutri*”¹¹⁵ adı verilir.

Koyun ve keçilerin, yün (yapağı) rengi mor olanlara “*mor koyun*”, siyah olanlara “*kara koyun*”¹¹⁶ veya “*altun*”¹¹⁷, yeşile benzer renkli olanlara “*gevik*”, yüzü kırmızı renkli olanlara “*kınalı*”¹¹⁸, siyah-beyaz alaca olanlara “*belek*”¹¹⁹ veya “*kemer koyun*”¹²⁰, beyaz olanlara “*ak koyun*”¹²¹ adları verilir. Ayaklarında siyah lekeler bulunan keçilere ise “*ayakları sekülü*”¹²² adı verilir. Yine koyunlarda yüzü kırmızı renkte olanlara Arapça “*eşale*” adı verilir. Bu hayvanlar iyi süt verir ve kulakları uzun olur. Koyunlarda yüzleri siyah renkli olanlara Arapça “*elepse*”, yüzleri beyaz olanlara Arapça “*elgelhe*”¹²³ adları verilir. Siyah gözlü olan hayvanlara “*karakaş*”, kuyruğu kısa olanlara “*kolik*”¹²⁴ adları verilir. Doğuştan boynuzu olmayan keçilere “*koluk*”¹²⁵ adı verilir. Yine Araplar, Kürtlerin beslediği koyuna “*derha*”, kuyruğu olmayan Arap koyununa ise “*usiye*”¹²⁶ adını vermektedir.

Hayvanlara renklerine göre; Kürtçe mor ise “*sermir*”, yüzü siyah ise “*vurej*”, yüzü ve başı siyah ise “*serreş*”, beyaz renkli ve içerisinde yer yer dağılmış pul pul siyahlık var ise “*rijik*”, beyaz renkli ise “*gevr*”, kül renkli ise “*gevik*” adları verilir. Kuyruğu yuvarlak ve küçük olan hayvanlara “*zom*”,

¹¹³ E.1.3.1, E.1.3.2.

¹¹⁴ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

¹¹⁵ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.3.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹¹⁶ E.1.1.4, A.2.7.1.

¹¹⁷ E.1.5.1, E.1.5.2.

¹¹⁸ E.1.2.1

¹¹⁹ A.2.7.1, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.4.4.

¹²⁰ E.1.2.1.

¹²¹ A.2.7.1, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2.

¹²² A.2.7.1, E.1.1.4.

¹²³ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.3.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹²⁴ E.1.5.3.

¹²⁵ E.1.2.1

¹²⁶ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

kuyruğu büyük ve bacakları arasına kadar sarkık olanlara ise “şellah” isimleri kullanılır¹²⁷.

5.1.1.3. Üreme ve Doğum

Keçilerde çiftleştirme işlemine “keçi koyverme”, koyunlarda ise “koç koyverme” adı verilir¹²⁸. Çiftleşme dönemine “koç katımı”¹²⁹, “koçlama”¹³⁰, “çevirme”¹³¹, “koça gelme”¹³², “koç zamanı”¹³³, “koç yürüm zamanı”¹³⁴, “koç günü”¹³⁵ gibi adlar verilmektedir. Yağışlı geçmesi muhtemel koç katımı zamanına “esnek ay” adı verilir¹³⁶.

Çiftleşme dönemi genellikle eylül ayı başından itibaren 15 günlük zaman dilimidir¹³⁷. Bazı yörelerde ise çiftleştirme ekim ayı içerisinde yapılır¹³⁸. Bu tarihe “güz 40” adı verilir¹³⁹. Bazı yörelerde koç katımı zamanı haziran¹⁴⁰ veya temmuz¹⁴¹ ayı içerisinde. Çiftleşme döneminden önce, temmuz ayının 15. gününden itibaren erkek hayvanlar dişilerden ayrılır¹⁴². Bazı yetiştiriciler koçları,

¹²⁷ E.1.4.4

¹²⁸ E.1.1.4

¹²⁹ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.4, E.1.5.3, E.2.3.1, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.2.1.1, Ş.5.3.1.

¹³⁰ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.5.1, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2.

¹³¹ A.2.5.1, A.2.7.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, A.3.4.1.

¹³² Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹³³ Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹³⁴ G.1.2.1, G.1.2.2.

¹³⁵ Ş.2.3.1.

¹³⁶ E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.5.3.

¹³⁷ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.4.1, E.1.1.4, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.3, E.1.5.1, E.1.5.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1, M.1.2.1, M.3.1.1, M.3.1.2.

¹³⁸ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.4, E.1.5.3, M.1.3.1, M.1.3.2, M.3.0.1, M.3.0.2, M.3.0.3, Ş.2.2.1, Ş.2.2.2, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

¹³⁹ E.1.2.1.

¹⁴⁰ A.1.4., Ş.2.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁴¹ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.5.1, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.2.1, G.1.2.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

¹⁴² A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.4.1, E.1.1.4, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.1, E.1.5.2, E.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

koç katımından bir ay önce sürüden ayırır¹⁴³. Koç katımında koçların koyunlara yaklaşmaya başladığı döneme “koyunların koçlara söylemesi” denir. Temmuz ayına denk gelen bu tarihten itibaren koçlar sürüden ayırılır¹⁴⁴. Bazı yörelerde sürüden ayrılan erkek hayvanların yemi, daha fazla tuz ilavesi yapılarak artırılır¹⁴⁵. Koç katımından önce hayvanlar geleneklere göre süslenir ve boyanır¹⁴⁶. Bazı yetiştiriciler çiftleştirme öncesinde kullanılacak koçları boyar. Çiftleşen koyunlara bu boyalar bulaşır. Bu sayede hangi hayvanların çiftleştiği belirlenmiş olur¹⁴⁷. Adıyaman ilinde çiftleşme zamanı hayvanların boyanmasında “arın”¹⁴⁸ adlı madde ile kırmızı renk veren ve Malatya’dan temin edilen “avren” adlı toprak kullanılır¹⁴⁹. Hayvanların boyanmasında kullanılan bir diğer yöntemde ise kuru soğanın (*Allium cepa*) kabuğunun kaynatılması ile elde edilen boyalar kullanılır¹⁵⁰. Koç katımında, çobanlara ikram olsun diye hayvanların bazılarının boyunlarına elma asılır¹⁵¹. Koç katımı bir tören ve şenlik havasında geçer¹⁵².

Çiftleştirmede kullanılacak koçların seçiminde beden ve tüy yapısı, vücut yapısı ve vücut ağırlığı gibi özelliklere dikkate edilir¹⁵³. Koç katımında kullanılacak koçlar boynuzsuz olmalıdır¹⁵⁴. Kullanılacak koç en az bir buçuk yaşında olmalıdır. Çiftleşmede bir buçuk yaşında olan koçların kullanılmasına

¹⁴³ A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1.

¹⁴⁴ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.3, E.1.4.4, E.1.5.3.

¹⁴⁵ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.3, E.1.4.4, E.1.5.3, E.2.3.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.2.1.1.

¹⁴⁶ E.1.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.3.0.1, M.3.0.2, M.3.0.3, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.5.3.1.

¹⁴⁷ A.1.5.1, A.1.5.2, E.1.3.1, E.1.3.2, Ş.5.3.1.

¹⁴⁸ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

¹⁴⁹ A.3.2.1.

¹⁵⁰ M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2.

¹⁵¹ E.1.2.1.

¹⁵² E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

¹⁵³ E.1.3.1, E.1.3.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

¹⁵⁴ E.1.4.3.

“birinci salım” denir. “Birinci salım”da kullanılacak hayvanlar mart ayında doğan ve bir sonraki yılın eylül ayında kullanılanlardır. Ancak iki buçuk yaşındaki “eke koç” adı verilen koçlar, çiftleştirmede daha çok tercih edilir¹⁵⁵. Koçlar için üremede en uygun yaş üçüncü yaştır ve bir koç en fazla üç koç katımında kullanılmalıdır¹⁵⁶. Kimi yetiştiricilere göre koçlar en fazla dördüncü yaşına kadar koç katımında kullanılabilir¹⁵⁷. Bazı yetiştiricilere göre çiftleştirmede kullanılacak erkek hayvan birinci yaştan itibaren kullanılabilir; ancak, makbul olan ikinci yaşını doldurmuş koçlardır¹⁵⁸. Koç katımında kullanılacak dişinin ise bir buçuk yaşını doldurmuş olması tercih edilir¹⁵⁹. Kullanılacak koç sayısı 100 adet koyun için ortalama dört baştır¹⁶⁰. Bazı yetiştiriciler için koç katımında, 100 adet koyun için en az iki baş koç hesabı geçerlidir¹⁶¹. Koç katımı zamanı çiftleşmenin gerçekleşmesi için hayvanların otlakta yatmamasına dikkat edilir¹⁶². Yine koç katımı zamanı hem gebelik hem de ikiz gebelik oranlarını artırmak için hayvanların fazla yürütülmemesi gereklidir¹⁶³.

Koç katımında çiftleşme gerçekleşirse, koç iki gün içerisinde dişinin yanından ayrılır¹⁶⁴. Çiftleşmeden sonra gebe kalan hayvanlar, erkek hayvanları kabul etmez¹⁶⁵. Çiftleşmeden yaklaşık bir ay sonra, koyun ve keçilerin gebelik muayenesinde memelerinin ön kısmından, yavru el yardımıyla hissedilmeye

¹⁵⁵ A.3.4.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

¹⁵⁶ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3.

¹⁵⁷ E.1.2.1.

¹⁵⁸ E.1.2.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

¹⁵⁹ A.3.4.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.3, Ş.5.3.1.

¹⁶⁰ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.4.1, E.1.2.1, E.1.3.3, E.1.4.3, E.1.5.1, E.1.5.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.2.1, G.1.2.2, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.2.1.1, Ş.2.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁶¹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.5.1, A.2.7.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, E.1.4.4, E.1.5.3, M.1.2.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1.

¹⁶² E.1.2.1.

¹⁶³ A.2.5.1, Ş.2.1.1.

¹⁶⁴ E.1.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁶⁵ A.1.5.1, A.1.5.2, Ş.4.1.1, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

çalışılır¹⁶⁶. Bir başka gebelik tespitinde ise koç katımından iki buçuk¹⁶⁷ veya üç ay sonra, yavru el yardımıyla hissedilir ki buna “*yavru oynaması*” adı verilir¹⁶⁸. Gebe olan hayvanlara “*guzlaçı*”¹⁶⁹, “*avız*”¹⁷⁰ ve “*mitri*”¹⁷¹ adları verilir. Doğumu yaklaşan hayvanlarda memelerin şişmesi ve karın bölgesinin büyümesi gibi belirtiler görülür¹⁷². Gebeliğin son döneminde, hayvanın memelerinin şişip, aşağı doğru büyümesine “*memelerin aşağı inmesi*” denir¹⁷³.

Doğumlar genelde mart ayı içerisinde gerçekleşir¹⁷⁴ ve nisan ayı başlangıcına kadar tamamlanmış olur¹⁷⁵. Eğer koç katımı haziran ayında gerçekleştirilmişse doğumlar en geç ocak ayı içerisinde tamamlanır¹⁷⁶. Eğer koç katımı ekim ayı içerisinde olursa doğumlar nisan ayına sarkar¹⁷⁷. Doğum zamanı yaklaşan hayvanların hareketleri yavaşlar ve sürüden geri kalmaya başlar¹⁷⁸. Bu hayvanlar artık otlığa gönderilmez ve ahırda bırakılır¹⁷⁹. Küçükbaş hayvanlarda ikiz gebelikler görülebilir. Nadir olarak güç doğum da şekillenir¹⁸⁰. Güç doğumlarda hayvanlara yardım edilir. Güç doğumlarda özellikle elleri küçük olan

¹⁶⁶ E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.5.1, E.1.5.2.

¹⁶⁷ A.1.5.1, A.1.5.2, A.3.4.1, E.1.2.1, E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2.

¹⁶⁸ A.2.5.1, A.2.7.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.4.3, E.1.4.4, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1, G.1.2.1, G.1.2.2, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁶⁹ E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7.

¹⁷⁰ A.3.2.1, E.1.5.3.

¹⁷¹ A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.5.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁷² E.1.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

¹⁷³ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁷⁴ E.1.1.4, E.1.4.3, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, E.2.3.1, Ş.2.2.1, Ş.2.2.2.

¹⁷⁵ E.1.5.3.

¹⁷⁶ Ş.2.1.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁷⁷ E.1.3.6, E.1.3.7.

¹⁷⁸ E.1.1.4, E.1.4.3.

¹⁷⁹ E.1.1.4, E.1.5.1, E.1.5.2.

¹⁸⁰ E.1.1.4, E.1.4.3.

kişiler yardım için çağrılır¹⁸¹. Güç doğumlarda karın bölgesi dışardan içeriye doğru bastırılır ve yavru, hayvanın yuvasına el ile girilip, ayaklarından tutularak dışarı doğru çekilir¹⁸².

Yeni doğan kuzuları anneleri yalayarak temizler. Bazen annenin yalamasını sağlamak için yavru üzerine tuz serpilir¹⁸³. Yeni doğan hayvanlara annelerini emebilmeleri için yardım edilir¹⁸⁴. Anne yavruyu yalayıp ayağa kaldırdıktan sonra memedeki süttten birkaç damla yere sağılır ve sonrasında kuzu emzirilmeye çalışılır¹⁸⁵. Hayvanın anneden emdiği bu ilk süte ağız (ağız sütü) adı verilir¹⁸⁶. Ağız hayvanlarda ishale neden olduğu için çok fazla verilmez¹⁸⁷. Ağız sütüne Şanlıurfa ilindeki Arap asıllı yetiştiriciler “*samga*” adını verir¹⁸⁸. Doğumdan sonraki 40-50 gün boyunca sabah ve akşam vakitlerindeki sağım sonrasında yavruların annelerinden süt emmelerine müsaade edilir¹⁸⁹. Eğer annenin sütü az ise eritilmiş “*sadeyağ*” (tereyağı) yeni doğan kuzunun boğazına dökülür¹⁹⁰. Yeni doğan hayvanların ağızlarına her şeyi yemesi için “*mayıs*” (hayvan dışkısı) sürülür. Kuzuların rahat pislemesi (defekasyon) için ağızlarına tereyağı sürülür¹⁹¹. Bunlara ek olarak yeni doğan hayvanlara soğuk su

¹⁸¹ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.3, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.2.3.1, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁸² E.1.4.4.

¹⁸³ E.1.4.3, Ş.2.1.1.

¹⁸⁴ E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.5.1, E.1.5.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁸⁵ A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.3.4.1, Ş.2.1.1, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

¹⁸⁶ A.2.7.1, Ş.2.1.1.

¹⁸⁷ A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.7.1, A.3.4.1, Ş.2.1.1, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

¹⁸⁸ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

¹⁸⁹ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.7.1, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.1, E.1.5.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁹⁰ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2

¹⁹¹ Ş.4.1.1

verilmemeye çalışılır¹⁹². Ayrıca bu hayvanların altlarının kuru kalabilmesi için kuruluk serilir ve kuruluk (Bkz Şekil 4) sık sık değiştirilir¹⁹³.

Yavruların annelerini sürekli emmemesi ve sürüyle birlikte otlağa gidebilmesi için ağızlarına tahta çubuktan yapılmış emzik takılır. Bu tahta ağza geçirilir ve tahtanın her iki ucu dışarıda kalır. Daha sonra uçlarına ip bağlanarak kuzuların boyunlarının arkasından bağlanır. Böylece hayvanlar süt ememez, ancak ot yiyebilir¹⁹⁴.

Yeni doğum yapan hayvanlara, “*huşik*” (pamuğun dış tarafı), “*burma*” (güneşte kurutulmuş otlar) veya “*culbant*”ın (cülban: *Vivia peregrina*) birlikte haşlanmasıyla hazırlanan “*yal*” adı verilen karışım verilir¹⁹⁵. Bir başka yal çeşidi ise sıcak suda kepeğin haşlanmasıyla elde edilir¹⁹⁶. Hayvanlara doğum sonrası eşini çabuk düşürmesi (yavru zarlarının atılması) için şekerli su, birer avuç dövme (kabuğu kırılmış buğday) ve arpa (*Hordeum vulgare*) ile hazırlanan yal yedirilir¹⁹⁷. Bazı yetiştiriciler ise yeni doğum yapan hayvanlara ılık su, un ve tuz ile hazırlanan hamur yedirirler¹⁹⁸. Doğumdan hemen sonra anneye su içirilir¹⁹⁹.

¹⁹² E.1.5.3.

¹⁹³ A.3.4.1, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

¹⁹⁴ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

¹⁹⁵ E.1.3.6, E.1.3.7.

¹⁹⁶ E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5.

¹⁹⁷ E.1.3.4, E.1.3.5.

¹⁹⁸ Ş.5.3.1.

¹⁹⁹ E.1.4.4.

5.1.2. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği

5.1.2.1. Barınma, Bakım ve Besleme

Adıyaman ve Elazığ'da büyükbaş hayvanlara “mal”, yapılan yetiştiriciliğe ise “malcılık” adı verilir²⁰⁰. Et verimi için beslenen hayvanlara “beski” adı verilir. Beski için genelde erkek hayvanlar tercih edilir²⁰¹. Hayvanlar ahırlarda barındırılır²⁰². Kimi yetiştiriciler ahır için “ahur” sözcüğünü kullanmaktadır²⁰³. Ahırlar genelde kerpiçten olur ve evin bahçesinde veya evin giriş katında yer alır²⁰⁴. Şanlıurfa'nın bazı kısımlarında ahırlar taştan yapılıdır²⁰⁵. Ahırlar tamamen kapalı sistem olacak şekilde inşa edilir. Duvarları kerpiç, tabanı ise toprak ve saman karışımından yapılıdır²⁰⁶. Ahırların tavanında sıra sıra ağaçlar ve arasında ise topraktan yapılmış harç bulunur. Tavanların üzerindeki düz zemine “dam” adı verilir²⁰⁷. Ahırlarda her hayvan için ayrı birer yemlik bulunur²⁰⁸. Yemlikler kerpiçten yapılıdır ve üzeri çamur ile sıvanır²⁰⁹. Kerpiçten yapılmış ahırlarda hayvanların daha sıhhatli olduğuna inanılır²¹⁰. Büyükbaş hayvanlar, ahırda bir ip veya demir zincir ile bağlı tutulurlar²¹¹. Ahırlarda havalandırma için iki pencere bulunur ve bu pencereler sürekli açık tutulur²¹². Havanın sıcak geçtiği günlerde

²⁰⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5.

²⁰¹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.3.3.

²⁰² A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.7.1, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.1.4.1, M.2.2.5, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²⁰³ E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.3.

²⁰⁴ A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.4.1.

²⁰⁵ Ş.3.1.1, Ş.3.1.2

²⁰⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, M.1.4.1, M.2.2.5, Ş.4.1.1.

²⁰⁷ M.1.4.1

²⁰⁸ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, G.1.2.2, M.2.2.5, Ş.4.1.1.

²⁰⁹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.2.1, E.1.3.3.

²¹⁰ M.1.4.1

²¹¹ E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, M.1.2.1, M.1.4.1, M.2.2.5, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²¹² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

hayvanlar gün boyu “nahır”a (otlak) götürülür²¹³. Otlaktan dönen hayvanlar ahıra alındıktan sonra yemliklerine derilip (dermek: hasat etmek, toplamak) kurutulan otlar²¹⁴ veya mısır (*Zea mays*) sapı²¹⁵ konulur. Kış aylarında ise hayvanlar sürekli ahırlarda barındırıldığından yemleme yapılır²¹⁶. Sağımı yapılacak hayvanlar sabah sağım öncesi ve sonrası, öğle ve akşam vakitlerinde olmak üzere günde dört kez²¹⁷; erkek hayvanlar ise sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç kez yemlenir²¹⁸. Çok soğuk aylarda sabahın erken saatlerinde yapılan yemlemeden sonra, sabah saat 9:00-10:00 saatleri arasında ikinci bir yemleme daha yapılır²¹⁹. Hayvanlara yem olarak saman²²⁰, arpa (*Hordeum vulgare*)²²¹, darı²²² (*Panicum miliaceum*), yonca²²³ (*Medicago sativa*), “boy”²²⁴ otu (*Triganella faenum-graecum*), “küşne”²²⁵ (burçak: *Vicia ervilia*), “fit”²²⁶ (fiğ: *Vicia sativa*), “küspe”²²⁷, “pakla” (bakla: *Vicia faba*), “pamuk çigidi”²²⁸ [pamuk (*Gossypium*

²¹³ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, M.1.4.1, M.2.2.5, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²¹⁴ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, E.1.1.3, E.1.3.4, G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²¹⁵ G.1.3.1, G.1.3.2.

²¹⁶ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²¹⁷ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, M.2.2.5, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²¹⁸ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²¹⁹ E.1.1.4.

²²⁰ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, E.1.1.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.3, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²²¹ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.3, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2.

²²² G.1.2.1, G.1.2.2.

²²³ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.4, E.1.3.3, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²²⁴ E.1.1.4.

²²⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.3, M.2.1.5, M.2.1.6, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²²⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.2.1, M.2.2.5.

²²⁷ Tez çalışmasına katılan kaynak kişiler küspeyi sadece şeker pancarı (*Beta vulgaris* var. *saccharifera*) posasının karşılığı olarak kullanmışlardır. A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.4, G.1.2.1, G.1.2.2.

²²⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

hirsutum) çekirdeği], “*kepek*”²²⁹ (tahıl tanelerinin kabuk kısmı), “*culbant*”²³⁰ (cülban: *Vivia peregrina*), mercimek (*Lens culinaris*) samanı²³¹, fasulye (*Phaseolus vulgaris*) samanı²³², “*keven*”²³³ (geven: *Astragalus sp.*) “*çahşır otu*”²³⁴ (çakşır: *Ferula rigidula*), mısır²³⁵ (*Zea mays*) sapı, buğday²³⁶ (*Triticum sativum*) ve güneşte kurutulmuş otlarla yapılan “*burma*”²³⁷ verilir. Küşne daha çok öküzlere yedirilir²³⁸. Pakla hasattan sonra kıldırılarak depolanır. Depolanan pakla kış aylarında su içerisinde bekletildikten sonra yemliklere konulur. Pamuk çiğidi, özellikle sütlerinin yağlı olması için mandalara verilir, rahatsız ettiği için diğer büyükbaş hayvanlara nadiren veya az miktarda verilir²³⁹. Culbant değirmende ikiye ayrılıp hayvanlara verilmeden önce su içerisinde bekletilir ve sonrasında hayvanlara verilir²⁴⁰. Hayvanların daha iştahlı yemesi için yemlerin içerisine tuz ilavesi yapılır²⁴¹. Hayvanların su ihtiyaçları kış aylarında ahır içerisinde çamur ve kerpiçten yapılan suluklar²⁴² ya da alüminyum veya bakır kaplar aracılığıyla²⁴³ giderilir. Kış aylarında hayvanlar havanın müsait olduğu zamanlarda çeşmelerdeki “*yalak*”lara²⁴⁴; yaz aylarında ise dere, çay ve çeşme gibi

²²⁹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.2.1, G.1.2.1, G.1.2.2.

²³⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.2.1, E.1.3.3, G.1.3.1, G.1.3.2.

²³¹ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, G.1.1.1, G.1.1.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.5.

²³² A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, G.1.1.1, G.1.1.2, M.2.1.5, M.2.1.6, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

²³³ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.1.5, M.2.1.6.

²³⁴ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

²³⁵ M.1.3.1, M.1.3.2.

²³⁶ A.2.7.1.

²³⁷ A.2.7.1, G.1.2.1, G.1.2.2.

²³⁸ E.1.2.1.

²³⁹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁴⁰ G.1.3.1, G.1.3.2.

²⁴¹ E.1.3.1, E.1.3.2, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2.

²⁴² A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3.

²⁴³ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, M.1.4.1.

²⁴⁴ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.4.1.

su kaynaklarına²⁴⁵ götürülür. Bazı yörelerde ise kuyulardan çekilen su ile hayvanlar günde iki kez sulanır²⁴⁶.Yaz aylarında hazırlanan yemler ahırların merak adı verilen ayrı bölümlerinde depolanır. Merakler ahırların güneş görmeyen ve nemli olmaması gereken bölmeleridir²⁴⁷.

Ahırların temizliği kış aylarında iki-üç günde bir olmak üzere “*kerme*” tabakasının kürek yardımıyla kazınması suretiyle yapılır²⁴⁸. Yaz aylarında ise, hayvanlar otağa gittikten sonra, ahır tabanının kürekle sıyrılıp süpürülmesi şeklinde yapılır²⁴⁹. Kış aylarında ahırın tabanına “*kuruluk*” serilir²⁵⁰. Kuruluk tabana bulaşan sıvıyı çabucak emerek tabanın kuru kalmasını sağlamaktadır²⁵¹. Kuruluğun bulunmadığı zamanlarda altlık olarak saman kullanılır. Hayvanlar kaşağı (Bkz Şekil 5) ile sürekli temizlenir. Kaşağılanma hayvanların huysuzluğunu giderir²⁵².

Hayvanların sağımları ahır içerisinde genel olarak sabah ve akşam vakitlerinde olmak üzere günde iki kez yapılır²⁵³.

²⁴⁵ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.3, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.4.1.

²⁴⁶ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²⁴⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4.

²⁴⁸ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.1.4.

²⁴⁹ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2.

²⁵⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5.

²⁵¹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2.

²⁵² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁵³ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3 E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

Şekil 5. Büyükbaş hayvanlarda kullanılan kaşağı

5.1.2.2. İsimlendirme

Büyükbaş hayvanlara genel olarak “sığır”, mandalara ise “camuz” adı verilir²⁵⁴. Hayvanların isimlendirmesi doğduğu aya göre yapılmaktadır. Örneğin buzağı, mart ayı içerisinde doğmuşsa gelişimini takip etmek için “mart doğan” ismi verilir²⁵⁵. Ayrıca deri renklerine göre de isimlendirme yapılmaktadır²⁵⁶. Örneğin kırmızı deri rengi olan hayvana “kındo”²⁵⁷, koyu siyah renkli olana “kara”²⁵⁸, kırmızı beyaz olan ve iri yapılı olan hayvana “toroman”²⁵⁹, sarı renkli olana “sarıkız”²⁶⁰, siyah ve beyaz alaca olana “belek”²⁶¹, baş bölgesi siyah vücudu açık renkli olana ise “karabaş”²⁶² isimler verilir.

²⁵⁴ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1.

²⁵⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁵⁶ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁵⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁵⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, M.1.4.1.

²⁵⁹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁶⁰ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.2.1, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.4.1.

²⁶¹ E.1.2.1, M.1.4.1.

²⁶² M.1.4.1, G.1.1.1, G.1.1.2.

Yeni doğan yavruya “*buzağı*”²⁶³ veya “*bızağı*”²⁶⁴ denir. Buzağılara, aile bireyleri “*cumo*”, “*sarıkız*”, “*karayılan*”, “*halim*” gibi isimler verir. Hayvanlar, isimleri ile çağrılır ve hayvanlar da bu isimlerine tepki verir²⁶⁵.

Erkek büyükbaş hayvanlar 16 aylık olduklarında artık çiftleşme erginliğine ulaşır. Bu dönemdeki erkek hayvana “*tosun*” adı verilir²⁶⁶. Kimi yörelerde erkek hayvanlar için çiftleşme yaşı ikinci yaştır²⁶⁷. Bu dönemden önce erkek hayvanlara “*buzağı*” veya “*erkek dana*” ismi verilmektedir²⁶⁸. Dişi hayvanlar ise çiftleşme erginliğine 15 aylık iken²⁶⁹ veya ikinci yaşında ulaşır²⁷⁰. Bu dönemdeki dişi hayvanlara “*düğe*” adı verilir²⁷¹. Üreme olgunluğu döneminden önce dişi hayvanlara “*dişi dana*”²⁷² adı verilir. Hayvan doğum yaptığında “*inek*” adını alır²⁷³.

5.1.2.3. Üreme ve Doğum

Çiftleşme için kullanılacak hayvanlara kuvvetli yemleme (sık ve bol miktarlarda) yapılır ve yem arpa (*Hordeum vulgare*) ile takviye edilir²⁷⁴. Erkek hayvanların, komşunun ineğiyle çiftleşmesi için ödünç verilmesine “*komşuya*

²⁶³ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.1.1, G.1.1.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁶⁴ M.1.4.1.

²⁶⁵ E.1.3.4, E.1.3.5.

²⁶⁶ A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.4.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁶⁷ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.3.2.1, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.4.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁶⁸ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, M.1.4.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁶⁹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁷⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.3.2.1, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.4.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁷¹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.4.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁷² A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.1.1, G.1.1.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁷³ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, M.1.4.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁷⁴ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.4, E.1.3.5.

salma” denir. Gelenek gereği çiftleşme sonrası, erkek hayvan sahibine bir teneke (yaklaşık 20 kg) arpa verilir²⁷⁵.

Kastrasyon işlemi “*kırma*”²⁷⁶ ya da “*bükme*”²⁷⁷ olarak isimlendirilir ve kastrasyon yapılan erkek hayvana öküz denir²⁷⁸. Kastrasyon, daha çok et verimini artırmak amacıyla yapılır²⁷⁹. Hayvanların kastrasyonu iki²⁸⁰ veya üç²⁸¹ yaşında iken gerçekleştirilir. Üç yaşına gelen tosunların en iyileri seçilerek kastre edilip tarlada “*çüt sürme*” amacıyla (çift sürmek) kullanılır²⁸².

Östrus siklusu “*ögüre gelme*”²⁸³, “*boğaya gelme*” veya “*bağırsama*”²⁸⁴ şeklinde isimlendirilmektedir. Ögüre gelen hayvana “*ögürsek*” adı verilir²⁸⁵. Bu hayvanlardaki belirtiler; yem verirken sahibinin veya diğer hayvanların üzerine atlama eğilimi²⁸⁶, sahibine saldırma²⁸⁷, böğürme²⁸⁸, hayvanın arkasında (vajina) kızarma ve kabarma²⁸⁹, vajinadan akıntı gelmesi²⁹⁰, nadiren vajinadan kanlı akıntı gelmesi²⁹¹, gözlerin sürekli açık tutulması²⁹², göz bebeklerinin büyümesi²⁹³ ve

²⁷⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁷⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁷⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2.

²⁷⁸ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

²⁷⁹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁸⁰ E.1.3.1, E.1.3.2.

²⁸¹ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, G.1.1.1, G.1.1.2.

²⁸² A.2.7.1

²⁸³ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, M.1.4.1, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²⁸⁴ A.2.7.1.

²⁸⁵ M.1.4.1.

²⁸⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5.

²⁸⁷ E.1.2.1.

²⁸⁸ E.1.3.4, E.1.3.5, M.1.2.1, Ş.4.1.1.

²⁸⁹ A.2.5.1, A.2.7.1.

²⁹⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, M.1.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²⁹¹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.4, E.1.3.5.

²⁹² A.3.2.1.

²⁹³ A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

sağıma izin vermemesidir²⁹⁴. Kimi yörelerde vajinadan gelen akıntıya “*pislik gelmesi*”²⁹⁵ veya “*şivik gelmesi*”²⁹⁶ denir.

Çiftleştirmede dişi hayvan bir yere bağlanarak sabit tutulur ve erkek hayvan dişinin yanına gönderilerek serbest bırakılır²⁹⁷. Çiftleştirmeye “*boğalama*”²⁹⁸, “*boğaya salma*”²⁹⁹ ve “*tosuna çekme*”³⁰⁰ adları verilir. Ögüre geldiği fark edilen hayvana verilen yem miktarı azaltılır. Yem miktarı azaltılmazsa ögür süresi erken biter ve hayvan tohumlanamaz³⁰¹. Ögür süresinin bitmesine “*dönme*”³⁰² adı verilir. Ögür süresinin kısa sürede bitmesi “*erken dönme*” olarak isimlendirilir. İri cüsseli hayvanlarda ögür süresinin kısa sürmemesi için vajina ateşte kızdırılan maşa ile dağlanır. Bu uygulamaya “*tenine dağ atmak*”³⁰³ adı verilir. Çiftleştirme sonrası dişi hayvana tuz verildiğinde hayvanın gebe kalamayacağına inanılır³⁰⁴.

Çiftleşme tarihinden sonraki 21’inci günde³⁰⁵ hayvanın ögüre gelmemesi gebe kaldığına işaret olarak kabul edilir. Çiftleşmeden sonraki ikinci ve üçüncü³⁰⁶ aylarda gebe hayvanlarda kendini yalama belirtisi görülür. Bu duruma “*yalanma*”³⁰⁷ denilir. Gebe olan hayvana “*guzlacı*”³⁰⁸ ismi verilir. Gebe olan

²⁹⁴ M.1.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²⁹⁵ A.3.2.1, M.1.4.1, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

²⁹⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁹⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

²⁹⁸ E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, G.1.2.1, G.1.2.2.

²⁹⁹ E.1.2.1.

³⁰⁰ A.2.7.1, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, M.1.2.1, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³⁰¹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³⁰² A.3.3.1, A.3.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3.

³⁰³ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³⁰⁴ E.1.3.1, E.1.3.2.

³⁰⁵ A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, M.1.4.1, Ş.4.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³⁰⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³⁰⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.2.1, G.1.2.2.

³⁰⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, M.1.4.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

hayvanların memeleri gelişmeye ve tüyleri parlaklaşmaya başlar³⁰⁹. Gebelik teşhisi, üçüncü³¹⁰ veya dördüncü³¹¹ aydan itibaren, karnın alt kısmının elle yoklanması (palpasyon) ile gerçekleştirilir. Gebe olan hayvanların bakım ve beslenmesine dikkat edilir, yem miktarında artış yapılır³¹².

Doğum zamanı yaklaşan hayvanların; memeleri şişer³¹³, memelerinden süt gelmeye başlar³¹⁴, hareketleri azalır³¹⁵, “*döşleri dökülür*”³¹⁶ (vajina kenarlarının çukurlaşması) ve sancı³¹⁷ görülür. Ayrıca vajinadan akıntı gelir. Bu durum “*buzanın burnu pekiyor*” şeklinde açıklanır. Bu belirtiler gebeliğin son bir ayı içerisinde görülmeye başlar³¹⁸. Doğumu yaklaşan hayvanlara arpa kırıntısının fazla verilmesi durumunda ana rahmindeki yavrunun daha büyük olacağı ve bu nedenle güç doğum şekilleneceğine inanılır. Özellikle düşük ihtimaline karşı gebe hayvanlara soğuk su verilmez³¹⁹. Doğum zamanı yaklaşan hayvanlar sürekli kontrol altında tutulur³²⁰.

Doğumu başlayan hayvan yere yatar³²¹. Güç doğum durumunda hayvana yardım edilir³²². Doğum sırasında normal pozisyonda gelen yavru ön iki ayaklarından tutularak dışarı doğru yavaş yavaş çekilmeye çalışılır. Eğer yavru doğru pozisyonda değilse iki el yıkanır, eller hayvanın arkasından (vajina) içeri

³⁰⁹ E.1.3.4, E.1.3.5.

³¹⁰ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2.

³¹¹ E.1.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, A.2.7.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, M.1.4.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³¹² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³¹³ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, M.1.4.1.

³¹⁴ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

³¹⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.4.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

³¹⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³¹⁷ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, M.1.4.1.

³¹⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³¹⁹ E.1.3.4, E.1.3.5.

³²⁰ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³²¹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³²² A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.4, E.1.3.5, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

sokulur³²³ ve içerideki yavrunun doğru pozisyona getirilmesine çalışılır. Bu sağlandıktan sonra yavru dışarı doğru çekilir³²⁴. Güç doğumda yapılan bir diğer uygulama yavrunun ayaklarına ip takılarak dışarıya doğru çekilmesidir³²⁵.

Yeni doğan yavrunun baş bölgesi hemen temizlenir³²⁶. Eğer yavru nefes almıyorsa ağzına üflenerek nefes alması sağlanır³²⁷. Yavrunun başına soğuk su dökülür³²⁸. Buzağının üzerine tuz dökülür³²⁹ ve annesi tarafından yalanarak³³⁰ temizlenmesi sağlanır. Yavru doğumdan sonra anne tarafından yalanmazsa, eski bir kumaş parçası ile kurulanır³³¹. Doğumdan hemen sonra, anneden sağılan birkaç damla veya bir su bardağı kadar³³² süt yavruya verilir. Doğumu takip eden üç gün boyunca sağılan “ağuz sütü”³³³ denir. Ağız sütüne Kürtçe “şiri (şir; süt) zırçıke” adı verilir³³⁴. Ağız sütü buzağıda ishale neden olduğundan az miktarlarda verilir³³⁵. Doğum sonrası ayağa kalmaya çalışan buzağıya yardım edilir³³⁶. Ayağa kalkan buzağının annesini emmesi sağlanır³³⁷. Eğer buzağı kış aylarında doğmuşsa altına kuruluk ya da saman³³⁸ serilir ve üşmemesi için üzeri eski kumaş parçalarıyla örtülür. Doğumdan sonraki birkaç gün içerisinde yavru, annesinden ayrı bir bölmeye alınır. Annenin iki memesi yavrunun beslenmesi için ayrılır. Sabah ve akşam vakitlerinde olmak üzere günde iki kez, iki meme

³²³ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, M.1.2.1, M.1.4.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³²⁴ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, M.1.2.1.

³²⁵ E.1.3.1, E.1.3.2, M.1.2.1.

³²⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³²⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.4, E.1.3.5.

³²⁸ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³²⁹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.4, E.1.3.5, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

³³⁰ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, M.1.4.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

³³¹ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.3.1, E.1.3.2, M.1.4.1.

³³² A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³³³ A.2.7.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, Ş.4.1.1.

³³⁴ M.1.1.1.

³³⁵ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.7.1, E.1.2.1, M.1.4.1.

³³⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.4, E.1.3.5, M.1.2.1.

³³⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.2.1, M.1.2.1.

³³⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

sağıldıktan sonra geriye kalan iki memeyle buzağı emzirilir³³⁹. Yeni doğan yavruların ağızlarına, büyüdüklerinde her şeyi yemeleri için, tereyağının ateşte kavrulmuş hali olan sarıyağ³⁴⁰ veya “mayıs” (hayvan dışkısı)³⁴¹ sürülür. Yine yeni doğan hayvanın rahat pislemesi (defekasyon) için ağzına tereyağı sürülür³⁴².

Yeni doğum yapan hayvanlara “yal” yedirilir³⁴³. Yal, kepeğin sıcak suya karıştırılmasıyla elde edilen bir yemdir³⁴⁴. Bazı yörelerde ılık su ve un ile hazırlanır³⁴⁵. Adıyaman’ın Besni İlçesinde hazırlanan bu karışıma “pilav” adı verilir³⁴⁶. Yeni doğum yapanlara ılık su, un, kepek, şeker ve “pirpirim” (semizotu: *Portulaca oleracea*) ile hazırlanan yal yedirilir³⁴⁷. Kimi yörelerde ise doğum yapan büyükbaş hayvanlara un, buğday (*Triticum sativum*), arpa (*Hordeum vulgare*), nohut (*Cicer arietinum*), tuz ile mercimeğin (*Lens esculenta*) sıcak su içerisinde karıştırılması suretiyle hazırlanan ve “helva” adı verilen yem yedirilir³⁴⁸. Malatya’da yeni doğum yapan hayvanlara pekmez içirilir³⁴⁹.

Gaziantep’in Nizip İlçesinde yeni doğum yapan hayvanların kısa sürede toparlanmasını sağlamak için bir kova suya bir kilo kadar şeker ilavesi ile hazırlanan şekerli su içirilir³⁵⁰. Yine Nizip’te doğum yapan hayvanlara mısır unu ile hamur bulamacı yapıp içerisine zeytinyağı ve üzüm pekmezi konularak hazırlanan bulamaç yedirilir³⁵¹.

³³⁹ Ş.4.1.2, Ş.4.1.4.

³⁴⁰ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³⁴¹ Ş.4.1.1. Ş.4.1.2

³⁴² Ş.4.1.1.

³⁴³ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5.

³⁴⁴ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.4.

³⁴⁵ A.2.7.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.4.1.1.

³⁴⁶ A.1.4.1.

³⁴⁷ M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2.

³⁴⁸ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³⁴⁹ M.1.4.1.

³⁵⁰ G.1.0.2.

³⁵¹ G.1.3.1, G.1.3.2.

Elazığ'da yeni doğum yapan hayvana eşini düşürebilmesi (yavru zarlarının atılması) için doğranmış kuru soğan (*Allium cepa*) yedirilir³⁵². Aynı amaçla, arpa ve dövmenin (kabuğu kırılmış buğday) suda haşlanmasıyla hazırlanan karışım da yedirilir³⁵³. Annenin rahminden sarkan eşin (yavru zarları) geri kaçmaması için ucuna bir ağırlık bağlanır³⁵⁴.

5.1.3. Tek Tırnaklı Hayvanlar

Tek tırnaklı hayvanlar kış ayları boyunca ahırda barındırılır ve yemleme ahırda yapılır. Yaz aylarında ise gün boyu otlağa götürülüp gece ahıra geri getirilir. Dağlardan toplanan dikenli bir bitki olan “keven” (geven: *Astragalus sp.*) dikenleri ayrıldıktan sonra dövülüp eşek yemi olarak kullanılır. Bunun dışında ise arpa ve saman verilir³⁵⁵.

Hayvanları soğuktan kaynaklanan hastalıklardan korumak için sırtına semer vurulur. Bu uygulamaya “belleme” adı verilir. Ayrıca hayvanları soğuktan korumak amacıyla küşne (burçak: *Vicia ervilia*) de yedirilir. At ve eşeklerin altına kuruluk serilir³⁵⁶.

Yeni doğan tek tırnaklı hayvanların büyüdülerinde güçlü ve yapılı olması için hayvanın kalçasının her iki tarafı demir bir cağ (demir şiş) ile düz bir çizgi şeklinde dağlanır³⁵⁷.

³⁵² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

³⁵³ E.1.2.1.

³⁵⁴ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.0.2.

³⁵⁵ E.1.1.4.

³⁵⁶ E.1.3.3.

³⁵⁷ Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

5.2. HAYVANSAL ÜRÜNLER ve HAYVAN MADDELERİ

5.2.1. Süt ve Süt Ürünleri

Sabah ve akşam vakitlerinde sağılan sütler dinlendirilir ve daha sonra içerisinde yabancı cisim olmaması için süzgeç veya tülbentten (ince ve seyrek dokunmuş, hafif ve yumuşak pamuklu bez, başörtüsü) geçirilerek süzülür³⁵⁸.

5.2.1.1. Ağız (Clostrum)

Yeni doğum yapan hayvanların üç gün boyunca memelerinde gelen süt bir tencerede kaynatılır ve katılaştırılır³⁵⁹. Elde edilen ürüne “ağız”³⁶⁰ veya “ağuz”³⁶¹ adı verilir. Hazırlanan bu ürünün üzerine üzüm pekmezi ilave edilir³⁶².

Ağız sütüne şeker ilave edilip kaynatılmasıyla elde edilen peynir kıvamındaki ürüne “halundur” adı verilir. Koyun ağızundan elde edilen halundur daha lezzetli olur³⁶³.

Hayvanlar doğum yaptıktan sonra ilk gelen süt olan ve Arapça “samga” adı verilen sütün bir kısmı yavrulara verilir. Geriye kalan kıvamlı süt katı bir hal alıncaya kadar kaynatılıp tüketilir. Bazen üzerine şeker de ilave edilebilir. Arap kökenli ailelerin yaptığı bu ürüne “libi” adı verilir³⁶⁴.

³⁵⁸ A.3.4.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.2.3.1, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³⁵⁹ A.2.4.1, A.3.2.1, A.3.4.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.0.2, M.1.1.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

³⁶⁰ G.1.0.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

³⁶¹ A.2.4.1, A.3.2.1, A.3.4.1 E.1.1.4.

³⁶² A.3.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

³⁶³ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

³⁶⁴ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1.

5.2.1.2. Peynir

Sağılan sütte yabancı cisim olmaması için süzülerek büyük kazanlara alınır³⁶⁵. Süt içerisine maya konulur³⁶⁶. Mayaya “damızlık”³⁶⁷ veya “derman”³⁶⁸ adı verilir. Bu amaçla genelde hazır satılan peynir mayaları kullanılmakla³⁶⁹ beraber; zaman zaman hazır maya yerine “şıldan”³⁷⁰, “şılaf”³⁷¹ veya “şillaf”³⁷² adı verilen karışımlar da kullanılır. Bunun için süt emen küçükbaş hayvanların kesimi yapıldıktan sonra bağırsağından bir parça alınarak temizlenir³⁷³. Alınan bağırsak parçası kalın bağırsaktan olmalıdır³⁷⁴. Temizlenen parça güneşte kurutulup havanda dövülerek toz haline getirilip kullanılır. Kimi bölgelerde, temizlenen bağırsak parçası yoğurt sürüldükten sonra kurutulur. Kurutulan bağırsak parçası “peynir şüjüsü”³⁷⁵ adı verilen peynir suyunun içerisinde bir hafta kadar bekletilir³⁷⁶ ve bu peynir suyu maya olarak kullanılır³⁷⁷. Bir başka şılaf hazırlama tekniğinde; güneşte kurutulan bağırsak parçası suya atılır ve içerisine incir (*Ficus carica*), kara üzüm, ceviz ve nohut eklenip 20 gün bu şekilde bekletilir. Buradan elde edilen su, her “sitil” (kova) süt için bir kaşık olacak şekilde maya olarak kullanılır³⁷⁸. Peynir şüzüsüyle hazırlanan mayanın ölçüsü iki

³⁶⁵ A.3.2.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

³⁶⁶ A.1.5.1, A.1.5.2, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.2, E.1.2.3, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.2.4, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

³⁶⁷ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, G.1.0.2, M.2.2.4, M.2.2.6, M.2.2.7.

³⁶⁸ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

³⁶⁹ A.1.5.1, A.1.5.2, E.1.1.4, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

³⁷⁰ E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3.

³⁷¹ A.1.5.1, A.1.5.2, A.3.2.1, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.2.3.1, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.2.4, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

³⁷² G.1.0.2.

³⁷³ A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.0.2, M.1.3.1, M.1.3.2.

³⁷⁴ E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7, M.1.3.1, M.1.3.2.

³⁷⁵ E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7.

³⁷⁶ E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7.

³⁷⁷ E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7.

³⁷⁸ M.1.3.1, M.1.3.2.

teneke süt için yarım litredir³⁷⁹. Toz halinde hazırlanan mayadan ise bir kova süt içerisine bir kaşık konulur³⁸⁰. Maya hazırlamadaki bir başka yöntemde ise alınan bağırsak parçası birkaç gün boyunca su ve ayran ile temizlenir. Temizlenen parça üzerine peynir suyu ilave edilir ve içerisine nohut (*Cicer arietinum*), siyah üzüm (*Ribes nigrum*) suyu, şeker ve incir (*Ficus carica*) ilavesi yapılır³⁸¹. Kaynatılan süt, hazırlanan bu karışımdan bir kaşık ilave edilmek suretiyle mayalanır³⁸². Bir başka maya hazırlama tekniğinde kurutulmuş bağırsak parçası alınır, dövülerek yoğurt içerisine konur ve bu karışımın üzerine şeker ilavesi yapılır³⁸³.

Maya ilave edilen süt, bezden yapılmış küçük torbalar içerisine konur³⁸⁴ ve suyunun süzülmesi sağlanır³⁸⁵. Bu şekilde hazırlanan peynire “*kelle peynir*”³⁸⁶, “*yassı peynir*”³⁸⁷, “*topak peynir*”³⁸⁸ veya “*dalak peynir*”³⁸⁹ adları verilir.

Kimi yörelerde peynir mayası olarak koyun ve keçilerin yavrularının midesinin “*kat kat olan bölümü*” (abomasum) olarak tanımlanan abomasum parçasının temizlenmesi suretiyle elde edilen ürün kullanılır. Şillaf olarak adlandırılan bu ürün kullanılmadan önce, yoğurt içerisine katılır ve süt, bu yoğurttan birkaç kaşık ilave edilerek mayalanır³⁹⁰. Süt mayalandıktan sonra bez

³⁷⁹ E.1.3.4, E.1.3.5.

³⁸⁰ A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.2.2, E.1.2.3, G.1.0.2.

³⁸¹ E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3.

³⁸² E.1.3.1, E.1.3.2.

³⁸³ E.1.2.1.

³⁸⁴ A.1.5.1, A.1.5.2, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³⁸⁵ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

³⁸⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7, M.2.2.5.

³⁸⁷ M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7.

³⁸⁸ G.1.0.2.

³⁸⁹ M.3.1.1, M.3.1.2.

³⁹⁰ M.2.2.3, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

torbalara konulur ve suyunun süzülmesi beklenir³⁹¹. Süzülen sıvı kısım olan “şüzü” kaynatılır ve içine peynir batırılır. Peynir, dilimlendikten sonra tuzlanarak muhafaza edileceği kaplar içerisine konur³⁹². Muhafaza edilecek kaplar eskiden çömlek iken, şimdilerde ise plastik malzemedan yapılmış bidonlardır³⁹³.

Kimi yörelerde damızlık için hayvanın (süt emen oğlak veya kuzu) kursağında (mide) bulunan ve “şıldan” adı verilen peynir alınır, içerisine şeker ve incir (*Ficus carica*) ilavesi yapılır. Hazırlanan bu mayadan bir kaşık kullanılır. Katılaştıran süt, bezler içerisine konur ve suyunun süzülmesi sağlanır. Süzülen peynir suyu kaynatılır ve içerisine peynir atılır. Daha sonra bu peynirler tuzlanarak “teşt” adı verilen bakır kaplara ya da plastik bidonlara basılır³⁹⁴.

Arap kökenli yetiştiriciler peynir yapımında sağılan sütü fazla soğutmadan mayalarlar. Maya için yeni doğan (bir haftalık yaştan küçük) kuzular kesilir ve midesinde bulunan ve Arapça “samga” adı verilen ağız sütünden bir miktar alınır. Alınan ağız sütü yoğurt ile karıştırıldıktan sonra tuz ilave edilerek güneşte kurutulur. Bu ürün kuruduktan sonra maya olarak kullanılır. Bu mayaya Arapça “mücven” adı verilir³⁹⁵.

Beritan Aşireti mensupları peyniri mayalamak için şıllaf kullanır. Şıllaf için kalın bağırsak parçası kullanılır. Kurutulan kalın bağırsak parçası peynir suyu içerisine atılır ve bu peynir suyu maya olarak kullanılır. Bez torbalar içerisinde suyu süzülen peynire “kelle peynir” adı verilir³⁹⁶.

³⁹¹ A.1.5.1, A.1.5.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.3, Ş.2.3.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

³⁹² A.1.5.1, A.1.5.2, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.3, Ş.2.3.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6 Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

³⁹³ A.1.5.1, A.1.5.2, G.1.0.2, M.2.2.3, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

³⁹⁴ M.2.2.4, M.3.1.1, M.3.1.2.

³⁹⁵ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

³⁹⁶ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

Köydeki birden fazla evin birkaç gün boyunca sütleri bir evde toplayarak peynir yapmalarına “*hav etmek*” denir. Bu yol ile hızlı ve bol miktarda yapılan peynir kolayca satılmış olur. Şıllaf ile hazırlanan peynir çabuk bozulmaz ve hazır mayaya göre lezzetli olur³⁹⁷.

5.2.1.3. Tulum Peyniri

Bez torbalar içerisine alınan ve suları süzülen peynirler bezler içerisinden alınarak ezilir ve içerisine tuz ilavesi yapılır³⁹⁸. Daha sonra bu karışım hayvan derilerinden hazırlanan “*tulum*”lara veya bidonlara hava almayacak şekilde basılır. Bu ürüne “*tulum peyniri*” adı verilir³⁹⁹. Adıyaman ve Şanlıurfa’da “*tuluh peyniri*” olarak adlandırılır⁴⁰⁰.

Beritan Aşireti mensupları taşınması ve muhafazanın kolay oluşu nedeniyle tulum peyniri yapmaktadırlar. İyi hazırlanan tulum peyniri bir yıla kadar bozulmadan saklanabilir⁴⁰¹.

Şavak Aşireti mensupları tulum peyniri hazırlarken sütü kaynatmaz. Sağılan süt yabancı cisim olmaması için süzülerek büyük kazanlara alınır. Maya olarak şıllaf kullanılır. Şıllafın hazırlaması için bir parça kalın bağırsak alınıp, temizlenir ve tuzlanarak güneşte kurutulur. Hazırlanan şıllaf suya atılır. Birkaç saat bekletildikten sonra bu sudan bir kepçe kadar alınıp büyük kazanlar içerisindeki süte katılır. Kesilen (katılaşan) süt bezler içerisine alınır, üstüne taş konarak suyunun süzülmesi sağlanır. Elde edilen kelle peynirler tulum peyniri

³⁹⁷ E.1.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5.

³⁹⁸ A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

³⁹⁹ A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁴⁰⁰ A.3.2.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁴⁰¹ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

yapımında kullanılmaktadır. Tulumlara basılan peynirler, olgunlaşmak üzere birkaç ay bekletilir⁴⁰².

5.2.1.4. Teleme

Teleme, daha çok çobanların yaptığı bir üründür⁴⁰³. Kimi bölgelerde “deleme” şeklinde adlandırılır⁴⁰⁴. Süt içerisine bir iki damla incir (*Ficus carica*) sütü konulur ve birkaç dakika bekletildikten sonra süt katılır⁴⁰⁵. Başka bir yöntemde bir parça koyun yününe incir sütü bulaştırılır ve bulaşık yün süt bulunan kaba daldırılır. Dairesel hareketler yapılarak süt katılır⁴⁰⁶. Katılan süt, üzerine şeker veya üzüm pekmezi dökülerek tüketilir⁴⁰⁷.

Teleme, incir (*Ficus carica*) sütü yerine bal ve kavun kullanılarak da elde edilebilir⁴⁰⁸.

5.2.1.5. Tereyağı

Tereyağı yapımı için, yoğurdun su ile karıştırılmasıyla hazırlanan ayran “yayık”larda yayılır⁴⁰⁹. Yayma işlemi için eskiden tahta yayıklar kullanılırken⁴¹⁰; şimdilerde ise yayık makinesi kullanılmaktadır⁴¹¹. AFH kapsamındaki illerde,

⁴⁰² A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.5.1, E.1.5.2.

⁴⁰³ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.4.1, A.2.6.1, A.3.2.1, A.3.4.1, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.3, M.2.2.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴⁰⁴ A.2.4.1, A.2.6.1, M.2.2.3, M.2.2.4.

⁴⁰⁵ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.4.1, A.2.6.1, A.3.2.1, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.3, M.2.2.4, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴⁰⁶ A.3.4.1, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁴⁰⁷ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁰⁸ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

⁴⁰⁹ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.0.2, G.1.3.2, G.1.3.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴¹⁰ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴¹¹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.5, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

yayık için keçi derisinden hazırlanan tulumlar da kullanılır⁴¹². Yayık içerisinde biriken yağ toplanır⁴¹³ ve yağ üzerindeki ayran kalıntıları yıkanarak giderilir. Elde edilen yağ “tereyağı”⁴¹⁴ veya “sadeyağ” olarak adlandırılır⁴¹⁵. Tercihen tuz ilavesi yapılan tereyağı bidonlara⁴¹⁶ ya da çömleklere basılır⁴¹⁷.

Yayık olarak kullanılacak tulum, meşe (*Quercus cerris*) ağacının dalları ile birlikte su içerisinde kaynatılarak sertleşmesi sağlanır⁴¹⁸. Tulumun sertleşmesini sağlamak için kullanılan diğer maddeler ise suda kaynatılmış nar (*Punica granatum*) veya üzüm pekmezidir. Bu işleme “dabaklama” ya da “telve etme” adları verilir⁴¹⁹. Keçi derisinden yapılan yayığın iç tarafı mazı ağacının kabuğuyla boyanır. Bu boya sayesinde deri sertleşir⁴²⁰. Malatya’da ise yayık olarak kullanılacak deri bir ay tuz içerisinde bekletilir ve serin bir yerde muhafaza edilir. Daha sonra mazı ağacının kökü havanda dövülüp su ile karıştırılır. Deri, elde edilen bu karışım içerisinde bir ay bekletilir⁴²¹.

⁴¹² A.3.2.1, E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.0.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴¹³ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴¹⁴ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1.

⁴¹⁵ Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴¹⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1.

⁴¹⁷ G.1.0.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁴¹⁸ A.3.2.1.

⁴¹⁹ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁴²⁰ M.2.2.6, M.2.2.7.

⁴²¹ M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

5.2.1.6. Yoğurt

Süt dinlendirilir⁴²² ve sonrasında kaynatılır⁴²³. İyi yoğurt için sütün biraz fazla kaynatılması gereklidir⁴²⁴. Daha sonra süt ılık hale gelene kadar soğutulur⁴²⁵. Sütün istenilen ısıya ulaşip ulaşmadığı parmak daldırılarak kontrol edilir⁴²⁶. Ilık süte maya olarak göz kararı yoğurt⁴²⁷ veya ayran⁴²⁸ konulur. Mayalanan süt etrafi sarılarak dinlenmeye alınır⁴²⁹. Süt mayalandıktan sonra en az bir⁴³⁰ veya iki⁴³¹ gün dinlendirilir.

5.2.1.7. Kaymak

Yoğurdun üzerindeki yağlı tabakaya “*kaymak*” adı verilir⁴³². Sadece kaymak elde edilmek isteniyorsa kaynatılan süt, yüzeyi geniş bir tepsiye alındıktan sonra mayalanmalıdır⁴³³.

5.2.1.8. Çökelek

Yağı alınan ayran kaynatılarak katılaştırılır. Bu duruma “*kesilme*” denir. Kesilen ayranın suyu süzildükten sonra kalan katı kısmına “*çökelek*”⁴³⁴ veya “*çökelik*” adları verilir⁴³⁵.

⁴²² A.3.2.1, A.3.4.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.4.1, E.1.4.2, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1.

⁴²³ A.3.2.1, A.3.4.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.4.1, E.1.4.2, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1.

⁴²⁴ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1.

⁴²⁵ A.3.2.1, A.3.4.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.4.1, E.1.4.2, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1.

⁴²⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.4.1, E.1.4.2, A.3.2.1, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁴²⁷ A.3.2.1, A.3.4.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.4.1, E.1.4.2, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁴²⁸ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1.

⁴²⁹ A.3.2.1, A.3.4.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.4.1, E.1.4.2, G.1.0.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1.

⁴³⁰ A.3.2.1, A.3.4.1.

⁴³¹ E.1.4.1, E.1.4.2, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁴³² E.1.3.1, E.1.3.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁴³³ E.1.3.1, E.1.3.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

5.2.1.9. Lor

Bir kaba alınan süt kaynatılarak katılaştırılır. Daha sonra tülbent içerisine alınarak suyu süzülür. Elde edilen bu ürüne “lor” adı verilir⁴³⁶. Lor tüketilirken tercihen toz şeker veya üzüm pekmezi ilave edilir⁴³⁷.

5.2.2. Yapağı ve Deri

5.2.2.1. Yapağı

Hayvanların yünleri her yılın haziran⁴³⁸ veya temmuz⁴³⁹ ayı içerisinde kırkma makası ile kesilir. Hayvanların yünlerinin kesilmesi işlemine “kırkma”⁴⁴⁰ ya da “gırkma” adları verilir⁴⁴¹. Bu uygulama sırasında derinin zedelenmemesi için özen gösterilir⁴⁴². Yünlerin kesilmesinde “havrin” adı verilen düz makaslar⁴⁴³ veya makasa benzeyen uzun (50 cm kadar) “kırklık”lar⁴⁴⁴ kullanılır. Kesilen yünler toplanır ve yıkanır⁴⁴⁵. Daha sonra ihtiyaca göre ya satılır ya da ev için kullanılır⁴⁴⁶.

⁴³⁴ A.3.2.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴³⁵ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.5, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁴³⁶ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.5.3, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.5, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁴³⁷ E.1.5.3, G.1.3.1, G.1.3.2, M.3.1.1, M.3.1.2.

⁴³⁸ A.1.5.1, A.1.5.2, A.3.2.1, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.5.1, E.1.5.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴³⁹ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

⁴⁴⁰ A.1.5.1, A.1.5.2, A.3.2.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴⁴¹ A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.5.1, E.1.5.2.

⁴⁴² A.1.5.1, A.1.5.2, A.3.2.1, A.3.4.1, E.1.4.1, E.1.4.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁴⁴³ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁴⁴⁴ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

⁴⁴⁵ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

⁴⁴⁶ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.5.1, E.1.5.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

5.2.2.2. Kun

Hayvanlar kesildikten sonra derilerinden tuluma benzer bir torba yapılır. Bu torbaya “*kun*” adı verilir. Kun sadece su taşımada kullanılır ve içindeki suyu serin tutar⁴⁴⁷.

⁴⁴⁷ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1.

5.3. HASTALIKLAR, TEDAVİ ve KORUNMA

5.3.1. Ruminantlar

5.3.1.1. Konjunktivitis (Conjunctivitis)

Bu hastalık için halk arasında “göze ağ gelmesi”⁴⁴⁸, “gözün ağ alması”⁴⁴⁹, “göze ağ değmesi”⁴⁵⁰, “göze ağ atması”⁴⁵¹, “göze duman gelmesi”⁴⁵², “göze pus atması”⁴⁵³ ve “göze boz atması”⁴⁵⁴ adları kullanılmaktadır. Şanlıurfa’da yaşayan Arap kökenli hayvan yetiştiricileri hastalığı “müdvel” olarak adlandırırlar⁴⁵⁵. Hastalığın belirtileri olarak; hayvanlarda gözler beyazlaşır⁴⁵⁶, hayvanın gözü sürekli yaşarır⁴⁵⁷ ve bir süre sonra hayvan göremez hale gelir⁴⁵⁸.

Hastalığın tedavisinde bol tuzlu⁴⁵⁹ ya da tuzsuz ayran⁴⁶⁰, yoğurt ve tuz karışımı⁴⁶¹, şeker⁴⁶², yoğurt, ayranın içerisine tuz ve dövülmüş “samırsak” (sarımsak: *Allium sativum*) konularak elde edilen karışım⁴⁶³ veya sarımsaklı

⁴⁴⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.4.1, E.1.4.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.3.1.1, M.3.1.2.

⁴⁴⁹ E.1.3.6, E.1.3.7, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁴⁵⁰ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.4.4.

⁴⁵¹ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁴⁵² A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.2.1, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.1.4.1, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁵³ M.2.2.5, M.2.1.5, M.2.1.6.

⁴⁵⁴ G.1.2.1, G.1.2.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁴⁵⁵ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁴⁵⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁴⁵⁷ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.4.1, E.1.4.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁴⁵⁸ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁵⁹ A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.2.2, E.1.2.3, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2,

⁴⁶⁰ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1.

⁴⁶¹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.1.5, M.2.1.6, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁶² M.1.3.1, M.1.3.2.

⁴⁶³ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

yoğurt⁴⁶⁴ ağza alınarak hayvanın gözüne püskürtülür. Başka bir tedavi yönteminde ise deniz suyu içmiş bir kişi hayvanın gözlerine tükürür⁴⁶⁵.

Ağza alınan ayran ve tuz karışımının göze püskürtülmesiyle yapılan bir diğer tedavi, iki gün boyunca sabah erken saatlerde ve hayvanlar yemlenmeden önce yapılır⁴⁶⁶. Ayrıca, tuz ve limon tuzu karışımı tedavi amacıyla göze konulur⁴⁶⁷. Bir başka tedavi şekli ise hayvanın kendi kanının gözüne uygulanmasıdır⁴⁶⁸. Bir başka kaynak kişi grubuna göre iyice kırılmış cam yoğurt ile karıştırılır ve bu karışım hayvanın gözüne sürülür⁴⁶⁹. Bu tedavinin bir başka şeklinde dövülüp elenmiş cam parçaları hiçbir şey katılmadan doğrudan hayvanın gözüne uygulanır⁴⁷⁰. Gaziantep'in Nizip İlçesinde hastalığa karşı “Yı lanyastığı” (denizin içinde olur deniz boncuğu gibi, beyaz ve yuvarlak olur ve içerisinde kurt vardır) kullanılır. Bu madde havanda dövüldükten sonra su ile karıştırılıp hayvanın gözüne üflenir⁴⁷¹.

5.3.1.2. Dil Bitti, Diken

Bu hastalığa halk arasında “dilalti”⁴⁷², “dili gelmiş”⁴⁷³, “dile kıl gelmiş”⁴⁷⁴ adları verilir. Büyükbaş hayvanlarda dilin alt veya üst tarafında kıl çıkar⁴⁷⁵. Kim zaman dil üzerinde bir et parçası da olabilir⁴⁷⁶. Dil bitti olan hayvan

⁴⁶⁴ G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁴⁶⁵ E.1.3.4, E.1.3.5, M.1.2.1, M.3.1.1, M.3.1.2.

⁴⁶⁶ A.3.2.1.

⁴⁶⁷ E.1.4.1, E.1.4.2.

⁴⁶⁸ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁴⁶⁹ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁴⁷⁰ G.1.0.1.

⁴⁷¹ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁴⁷² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1.

⁴⁷³ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁷⁴ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁴⁷⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁷⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

yem yiyemez⁴⁷⁷, yemini ıslatır⁴⁷⁸ ve ağızdan “şorik”⁴⁷⁹ (salya) akar⁴⁸⁰. Bu durumda hayvanın ağızı açılarak çıkan kıllar tek tek cımbız ile çekilir⁴⁸¹. Çekilen kılların yerine bol tuzlu domates salçası⁴⁸² veya tuz⁴⁸³ sürülür. Cımbız bulunamadığı zamanlarda avuç içerisine tuz alınarak dil sıvazlanır⁴⁸⁴. Yine tedavide bir taşın üzerine tuz dökülerek hayvanın yalaması sağlanır. Taşın yalanmasıyla dildeki kıllar dökülür⁴⁸⁵.

5.3.1.3. Delibaş Hastalığı (Coenurosis)

Bu hastalığa yakalanan küçükbaş hayvanlar “hayvan deli oldu”⁴⁸⁶, “dönere düştü”, “yıldız ağmış”⁴⁸⁷ şeklinde tanımlanır. Ayrıca, hastalığa Kürtçe “gej”⁴⁸⁸, “gijok”⁴⁸⁹ veya “renç”⁴⁹⁰ ve Arapça “hose”⁴⁹¹ adları verilir. Hastalığa yakalanan hayvanlar kendi etrafında dönmeye başlar⁴⁹² ve sürünün gerisinde kalır⁴⁹³. Hastalanan hayvanlar yem yiyemez ve giderek zayıflar⁴⁹⁴. Bir süre sonra

⁴⁷⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.1.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁷⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.1.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, M.1.2.1.

⁴⁷⁹ E.1.1.4.

⁴⁸⁰ E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5.

⁴⁸¹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁸² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1.

⁴⁸³ E.1.3.1, E.1.3.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.1.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁴⁸⁴ E.1.1.4.

⁴⁸⁵ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁴⁸⁶ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.3, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁴⁸⁷ G.1.2.1, G.1.2.2.

⁴⁸⁸ A.1.1.1, A.3.2.1, E.1.5.3, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁴⁸⁹ Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁴⁹⁰ A.1.4.1.

⁴⁹¹ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

⁴⁹² A.1.1.1, A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.3, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

⁴⁹³ A.1.1.1, A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁴⁹⁴ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.3, M.1.2.1.

ya sürüden ayrılarak kaybolur ya da yere düşerek ölür⁴⁹⁵. Hastalığın teşhisinde şüpheli hayvanın başına bir taş konur. Hayvan hasta değil ise başını sallayarak taşı yere düşürür. Eğer başını sallayarak taşı yere düşürmüyorsa o hayvanın hasta olduğuna kanaat getirilir⁴⁹⁶. Bu hastalıkta koyunların beyinde kurt olduğuna ve kurdun yerinden oynamasıyla da hayvanın delirdiğine inanılır⁴⁹⁷.

Hastalıkta genelde tedavi uygulanmaz. Hastalığın erken fark edilmesi durumunda hayvan kesilir⁴⁹⁸. Tedavide ateşte ısıtılan “cağ”⁴⁹⁹ (demir şiş) ile hayvanın başı dağlanır⁵⁰⁰. Dağlama, hayvanın boynuzlarının tam ortasından düz bir hat çekilerek⁵⁰¹ veya boynuzlardan boyun bölgesine kadar “X” şeklinde uzanan çizgilerle yapılır⁵⁰². Yine tedavide hayvanın gözünün ön tarafında bulunan damar (Vena angularis oculi) kesilir ve buradan kan akıtılır⁵⁰³. Başka bir tedavide ise hayvanın burun ucunda ateş yakılır ve dumanı soluması sağlanır⁵⁰⁴.

5.3.1.4. Aktinomikoz (Actinomycose)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanların çene⁵⁰⁵, boyun⁵⁰⁶ veya yüz⁵⁰⁷ bölgesinde içerisi irinli şişkinlikler oluşur. Bu hastalığa halk arasında “domuz

⁴⁹⁵ A.3.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.5.3, M.1.2.1.

⁴⁹⁶ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3.

⁴⁹⁷ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁴⁹⁸ E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.6, E.1.3.7, M.1.2.1.

⁴⁹⁹ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁵⁰⁰ A.1.4.1, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, G.1.2.1, G.1.2.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

⁵⁰¹ A.1.4.1, A.3.2.1, E.1.5.3, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁵⁰² Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁵⁰³ E.1.5.3.

⁵⁰⁴ A.1.1.1.

⁵⁰⁵ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.2.1, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.4, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁵⁰⁶ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.4.4, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁵⁰⁷ E.1.4.4, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

*başı*⁵⁰⁸, *“donguz başı”*⁵⁰⁹, *“göbelez”*⁵¹⁰, *“kabakulak”*⁵¹¹, *“güllü”*⁵¹², *“gelpek”*⁵¹³, *“kör çiban”*, ve *“aortlek”*⁵¹⁴ adları verilir. Yine hastalık için Kürtçe *“bolik”*⁵¹⁵ ve Arapça *“ceayyim”*⁵¹⁶ adları da kullanılır. Yüz bölgesinde olan şişliklere *“gelüş”*⁵¹⁷ veya *“kelpe”*⁵¹⁸ adları verilir.

Tedavi için şişliklerin olgunlaşarak yumuşaması beklenir⁵¹⁹. Tava⁵²⁰ veya tahta kazan kapağı⁵²¹ ateşte kızdırılarak şişliğin üzerine bastırılır. Bunun dışında köyde *“körocak”* (çocukları olmayan) olan bir aileden ödünç alınan tava ateşte ısıtılarak bu şişlik üzerine basılır⁵²². Tedavide ateşten geçirilen jilet, cağ (demir çubuk) veya keskin bir bıçak yardımıyla bu şişlikler patlatılır ve içerisindeki irin boşaltılmaya çalışılır. İrin boşaltıldıktan sonra bölge sabun ve su ile yıkanıp temizlenir⁵²³ ve üzerine havanda dövülen *“göztaşı”*⁵²⁴ (bakır sülfat: CuSO₄) konularak bir parça bezle kapatılır. Birkaç gün sonra üzerine konan bez açılır ve yara kolonya ile pansuman edilir⁵²⁵. Yine bir başka kaynak kişi grubuna göre; şişlik, kızgın cağ (demir şiş) ile delinip içerisindeki irin boşaltılmaya çalışılır ve bölge temizlenir⁵²⁶. Temizlenen bölgeye domates salçası⁵²⁷, tuz⁵²⁸ veya bol tuzlu

⁵⁰⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.4, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁵⁰⁹ A.3.2.1.

⁵¹⁰ A.1.5.1, A.1.5.2.

⁵¹¹ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁵¹² Ş.4.1.5, Ş.4.1.6.

⁵¹³ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

⁵¹⁴ G.1.2.1, G.1.2.2.

⁵¹⁵ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

⁵¹⁶ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁵¹⁷ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁵¹⁸ Ş.2.1.1.

⁵¹⁹ E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5.

⁵²⁰ E.1.1.4, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.4.1, G.1.2.1, G.1.2.2.

⁵²¹ M.2.2.1, M.2.2.2.

⁵²² Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁵²³ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, Ş.2.1.1.

⁵²⁴ E.1.2.2, E.1.2.3.

⁵²⁵ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁵²⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, A.3.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

yoğurt sürülür⁵²⁹. Başka bir tedavi yönteminde ise şişlik üzerine böğürtlenin yaprağı (*Folium rubi fruticosi*) bağlanır. Şişlik üst derisi yumuşadıktan sonra ateşten geçirilen iğne ile patlatılarak içerisindeki pislilik (irin) boşaltılır⁵³⁰. Eğer şişlik çok büyük değilse keçi kılı ile şişliğin dip tarafından sıkıca bağlanır ve çürüyerek düşmesi sağlanır. Bunun dışında “menengüç ağacı”nın (menengiç ağacı: *Pistacia terebinthus*) sakızı ve yaprağı havanda dövülerek bu şişliğin üzerine konulur ve bir bez ile bağlanır⁵³¹. Bir diğer uygulamada ise, sıçan yuvasından alınan toprak sıcak su ile karıştırılır. Elde edilen bu karışım bir bez üzerine sürülerek şişliğin üzerine bağlanır⁵³². İltihabı kurutmak amacıyla şişlik üzerine katran veya çamaşır sodası (sodyum karbonat: Na₂CO₃) sürülebilir⁵³³. Aynı amaçla yeşil renkli ve dikenli olan “aran otu”nun (?) suda kaynatılmasıyla elde edilen kırmızı renkli solusyon süzülerek iltihap üzerine uygulanır⁵³⁴. Başka bir tedavi şeklinde kullanılmamış sabun kalıbı bıçakla kazınır. Elde edilen kısım menengüç ağacının (menengiç ağacı: *Pistacia terebinthus*) sakızı ile karıştırılarak şişlik olan bölgenin üzerine bir bez ile bağlanır. Bu karışım şişlikteki iltihabı çeker ve hayvan iyileşir⁵³⁵. Keçi kılı ile zeytinyağının ateşte karıştırılmasıyla elde edilen karışım kör çıbanın (şişlik) üzerine konarak bir bez ile bağlanır. Bunun dışında kör çıban üzerine su, un, yumurta ve yağ ile hazırlanan yağlı hamur çekilir (yağlı hamur konulması)⁵³⁶. İrinin boşaltılması için, insanlarda da kullanılan ve Kürtçe adı “*karsim*” (kar, ker: eşek, sim: ayak, karsim: eşek ayağı) veya

⁵²⁷ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

⁵²⁸ E.1.3.1, E.1.3.2.

⁵²⁹ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

⁵³⁰ A.3.2.1.

⁵³¹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

⁵³² Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁵³³ Ş.2.1.1.

⁵³⁴ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁵³⁵ M.1.2.1.

⁵³⁶ G.1.3.1, G.1.3.2.

“malivaş” adı verilen ot kullanılır. Karsim otunun alt tarafı beyaz renkte olur ve üst tarafında yuvarlak şekilli üzüm yaprağına benzer yeşil renkte yapraklar bulunur. Karsim otu iyice temizlenir ve suda kaynatılır. Kaynatılan ot şişlik üzerine konarak bir bezle bağlanır⁵³⁷. Diğer uygulamada ise hayvanın boynuzlarının arası bıçakla yaralanır ve buradan kan akması sağlanır⁵³⁸.

5.3.1.5. Boynuz Eğriliği

Hem büyübaş hemde küçükbaş hayvanlarda boynuz eğriliği görülür. Eğer boynuzlar eğri ise ve hayvanın başına batıyorsa kesilir. Boynuz çok uzun değilse sıcak sac ekmeğine sarılır ve ısdan dolayı yumuşayan boynuz el yardımıyla düzeltilmeye çalışılır⁵³⁹.

5.3.1.6. Boynuz Kırıkları

Küçükbaş hayvanlarda boynuz kırıkları görülür. Tedavide kırık olan boynuzun ucu kızgın maşa (demir çubuk) ile dağlanır⁵⁴⁰.

5.3.1.7. Sülük Yapışması

Hayvanların boğazlarına sülük yapışır. Boğazında sülük olan hayvanın ağzından kan gelir. Tedavide hayvanın ağzı açılır. Hayvan tüyelerinden yapılan bir keçe sülüğün üzerine sürülerek bulunduğu yerden uzaklaştırılmaya çalışılır⁵⁴¹. Bir başka yöntemde elin kaymaması için ince taşsız toprağa el bulaştırılır. Hayvanın ağzı açılır ve elle sülük yapıştığı yerden alınır⁵⁴².

⁵³⁷ E.1.4.4.

⁵³⁸ M.2.2.1, M.2.2.2.

⁵³⁹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4.

⁵⁴⁰ Ş.1.0.1.

⁵⁴¹ E.1.5.3.

⁵⁴² E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2.

5.3.1.8. Çene Yorulması ve Çene Gevşemesi

Küçükbaş hayvanlarda “çene gevşemesi”⁵⁴³ adı verilen bir rahatsızlık görülür. Bu hastalıkta hayvanın yediği yemler alt çenede birikir ve bir süre sonra hayvan artık yem yiyemez hale gelir⁵⁴⁴. Çenesi gevşeyen hayvanının kulakları aşağıya doğru sarkar ve geniş getiremez⁵⁴⁵. Tedavide yanağa, yukarıdan aşağıya doğru dikey bir şekilde çivi batırılır. Çivinin deriden çıkan kısmı hayvan kılıyla bağlanarak sabitlenir. Bağlanan kıl bir süre sonra bağlandığı yeri keser ve oluşan kesikten ağız içerisinde biriken yemler boşalır. Böylelikle hayvan iyileşir⁵⁴⁶. Başka bir tedavi yönteminde hayvanın yanağı içeriye doğru bastırılır, oluşan çukurluğun alt ve üst tarafından deri iki kat olacak şekilde bir araya getirilir. İki ucu sivri bir ağaç parçası yardımıyla sabitlenen deri kızgın bir demir parçasıyla dağlanır⁵⁴⁷. Bahar aylarında otlayan hayvanların ağızlarında genellikle suyu bol olan “sütlegen” (*Euphorbia szovitsii*) otu birikir. Bu durum için herhangi bir uygulama yapılmaz, bir süre sonra kendiliğinden iyileşir⁵⁴⁸.

Özellikle ilkbahar ayları ile otlağa çıkarılan zayıf küçükbaş hayvanların çenesi yorulur ve şişer. Buna duruma “çene yorulması” adı verilir. Tedavide ağız içerisine tuz sürülür⁵⁴⁹.

5.3.1.9. Burun Kurdu (Nasal Myiasis)

Hayvanlarda zaman zaman burunda kurt görülür. Bu hastalığın en belirgin semptomu burun akıntısıdır. Tedavide “keven” (geven: *Astragalus sp.*) yakılarak

⁵⁴³ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.4.4.

⁵⁴⁴ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁵⁴⁵ E.1.4.4.

⁵⁴⁶ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁵⁴⁷ E.1.4.4.

⁵⁴⁸ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁵⁴⁹ E.1.3.1, E.1.3.2.

dumanı hayvanların burnuna tutulur. Dumanın etkisi ile hayvan aksırarak, tıksırarak ve hapşırarak burundaki kurtları döker⁵⁵⁰.

5.3.1.10. Deri Yaralanmaları

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanların derilerinde yaralar oluşur⁵⁵¹. Bu yaralar bazen küçükbaş hayvanların kırkımı (yün kesimi) esnasında şekillenir⁵⁵². Tedavide şeftali (*Prunus persica*) yaprağının havanda su ile beraber dövülmesiyle elde edilen sıvı deride oluşan yaralara sürülür. Bu uygulama ile yarada şekillenen kurtlanma giderilmiş olur⁵⁵³. Deri yaralanmalarında kurtlanmayı önlemek amacıyla, yara üzerine naftalin⁵⁵⁴ veya az miktarda havanda dövülmüş göztaşı⁵⁵⁵ (bakır sülfat: CuSO₄) dökülür. Bu tip vakaların birçoğunda yara üzerine tuz basılır⁵⁵⁶. Bununla birlikte bu yaralara katran⁵⁵⁷, kömür külü veya tütün (*Nicotiana rustica*) külü⁵⁵⁸, tuzlu domates salçası⁵⁵⁹, zeytinyağı⁵⁶⁰ da sürülebilir. Özellikle baş bölgesinde görülen yaraların iyileştirilmesinde kullanılmış motor yağı uygulanır⁵⁶¹. Yara tedavisinde “hava civing” (havacıva otu: *Alkanna tinctoria*) adı verilen otun kök kısmı tereyağı ile kavrulur. Kırmızı bir renk alan karışım, temiz bez parçasına bulanarak yara üzerine sürülür. Yara bu ot sayesinde kurtlanmadan çabucak iyileşir⁵⁶². Bunun dışında ateşte közlenmiş soğan (*Allium cepa*) yara üzerine konarak sarılır. Yine “cırtlatan otu” (eşek hıyarı: *Ecballium*

⁵⁵⁰ E.1.4.4.

⁵⁵¹ A.1.3.1, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, A.1.5.1, A.1.5.2, E.1.4.4, E.1.5.3, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁵⁵² A.1.4.1, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁵⁵³ E.1.1.4.

⁵⁵⁴ E.1.3.1, E.1.3.2.

⁵⁵⁵ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁵⁵⁶ E.1.3.3.

⁵⁵⁷ G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁵⁵⁸ Ş.1.0.1.

⁵⁵⁹ M.1.2.1.

⁵⁶⁰ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁵⁶¹ E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁵⁶² E.1.4.4, E.1.5.3.

elaterium) doğranır ve suda kaynatılır. Süzülen suyu ile hamur yapılır ve bu hamur yara üzerine konarak bağlanır⁵⁶³. Başka bir tedavi yönteminde tereyağı, katran, süt ve pişirilmiş kelle suyu bir kapta kaynatılır. Elde edilen karışım hayvanların derilerine sürülür. Sürülen bu karışım tüylerin hızlı uzamasını ve hayvanın derisinin parlamasını da sağlar. Deri yaralanmalarının bir diğer tedavisinde, köpek tüyü yara üzerine bağlanarak kullanılır. Bu uygulamanın temelinde “*pislik pisliği çeker*” düşüncesi vardır⁵⁶⁴. Bunlardan başka “*çağşır*” (çakşır: *Ferula rigidula*) otunun kök kısmından elde edilen süte benzer kıvamlı sıvı da yara tedavisinde kullanılır. Çağşır otunun kök sıvısı yaraları sağaltır ve kurtlanmayı iyileştirir⁵⁶⁵. Başka bir tedavi yönteminde “*incir (Ficus carica) sütü*” yara üzerine sürülür⁵⁶⁶.

5.3.1.11. Deride Kurt (Myiasis)

Bu hastalığa halk arasında “*henik*”⁵⁶⁷, “*heniç*”⁵⁶⁸, “*derne*”⁵⁶⁹, “*okra*”⁵⁷⁰, veya “*bövelek*”⁵⁷¹ adları verilir. Hastalık büyükbaş hayvanların sırtında, içerisi sıvı dolu yumrular görülür⁵⁷². Hastalık sineklerin bıraktığı kurtlardan oluşur⁵⁷³. Tedavide yumrular parmak arasına alınıp sıkılarak içerisindeki beyaz renkli kurt çıkarılır⁵⁷⁴.

⁵⁶³ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁵⁶⁴ A.1.3.1.

⁵⁶⁵ M.3.1.1, M.3.1.2

⁵⁶⁶ G.1.0.1.

⁵⁶⁷ E.1.1.4.

⁵⁶⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁵⁶⁹ A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7.

⁵⁷⁰ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁵⁷¹ M.2.2.4.

⁵⁷² A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.4.

⁵⁷³ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.4.

⁵⁷⁴ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.3.1, G.1.3.2 M.2.2.4.

5.3.1.12. Kene Enfestasyonu

Kene için halk arasında “gene”⁵⁷⁵, “kirne”⁵⁷⁶, “kışnak”⁵⁷⁷, “kırçak”⁵⁷⁸ ve “kırsak”⁵⁷⁹ adları kullanılır. Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanların kene tarafından ısırılmasına kene yapışması denir⁵⁸⁰. Keneler genellikle hayvanların kulak, sırt ve göğüs bölgelerine yapışır⁵⁸¹. Halk arasında “gök gene” adı ile bilinen kene türü ise büyükbaş hayvanların uzanıp dili ile yalayamayacağı vücut bölgelerine yapışır⁵⁸². Kene özellikle zayıf hayvanlara yapışır⁵⁸³. Hayvanlara yapışan keneler elle yapıştığı yerden alınır ve yere atılarak ezilir. Bu uygulamaya “kene kırma”⁵⁸⁴ veya “kene koparma”⁵⁸⁵ adları verilir. Tedavide suda kaynatılmış kurutulmuş tütün (*Nicotiana rustica*) kullanılır⁵⁸⁶. Kimi yetiştiriciler bu karışıma tuz da ilave eder⁵⁸⁷. Kaynayan karışımın suyu süzülür. Süzülen su, hayvanın ensesinden başlayıp kuyruğa kadar dökülür⁵⁸⁸. Şanlıurfa'nın bazı köylerinde hayvanları kenelerden korumak veya hayvanların üzerindeki keneleri uzaklaştırmak için uygulanan bir başka yöntemde ise her ailenin ilk doğan erkek çocuğunun ağzına, doğumdan hemen sonra henüz süt emmemişken birkaç kenenin kanı damlatılır. Hayvanlarda kene görüldüğü zaman bu çocuk, “bir, bir, iki, iki, bir, bir, iki, iki ben geldim sen get, ben geldim sen get” diyerek koyunları

⁵⁷⁵ E.1.3.3, M.3.1.1, M.3.1.2.

⁵⁷⁶ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1.

⁵⁷⁷ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁵⁷⁸ Ş.4.1.1.

⁵⁷⁹ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.1.5, M.2.1.6.

⁵⁸⁰ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.2.1.5, M.2.1.6, M.2.2.5, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.1.0.1, Ş.4.1.1.

⁵⁸¹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁵⁸² E.1.3.1, E.1.3.2.

⁵⁸³ E.1.3.3.

⁵⁸⁴ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁵⁸⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, Ş.4.1.1.

⁵⁸⁶ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, M.2.1.5, M.2.1.6, M.2.2.5, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.1.0.1.

⁵⁸⁷ A.3.2.1.

⁵⁸⁸ A.3.2.1, M.2.1.5, M.2.1.6, M.3.1.1, M.3.1.2, M.2.2.5, Ş.1.0.1.

sayar ve keneler hayvanları terk eder⁵⁸⁹. Elazığ'daki bazı köylerde ise bir “*resul eli*” (ocak) çağırılır. Gelen kişi hayvanın üzerindeki kenelerden birkaç tanesini alıp bu keneleri ezer. Ezilen kenelerin kanlarını bir tas (metal kap) içerisinde su ile karıştırır. Bu suyu ağzına alıp sürüdeki hayvanların üzerine püskürtür. Ocakların sayısı zamanla azaldığından Elazığ'da yaşayanlar bu uygulamayı kendileri yapmaktadır⁵⁹⁰. Malatya civarında görülen bir uygulamada ise, çobanlar kene yapışan hayvanları gece çoban köpeğinin yanına yatırır. Çoban köpeği, sabah vakitlerine kadar hayvanın üzerindeki tüm keneleri bulunduğu yerden dişleriyle alır ve öldürür⁵⁹¹.

5.3.1.13. Uyuz (Scabies)

Hayvanın baş bölgesindeki kıllar yuvarlak şekilde dökülür ve daha sonra bu bölgeler yaraya dönüşür⁵⁹². Hastalık baş bölgesinin dışında boyun, karın ve ayak bölgelerinde de görülür⁵⁹³. Kılların dökülmesi kulaklardan başlar⁵⁹⁴. Bu hastalığa “*kel*”⁵⁹⁵, “*uyuz*”⁵⁹⁶ veya “*gevregi*”⁵⁹⁷ adları verilir.

Tedavide kılların döküldüğü bölgelere bol tuzlu tereyağı⁵⁹⁸, “*kara yağ*”⁵⁹⁹ (kullanılmış motor yağı), kül⁶⁰⁰, katran⁶⁰¹, tütün (*Nicotiana rustica*) tozu veya

⁵⁸⁹ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁵⁹⁰ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁵⁹¹ M.3.1.1, M.3.1.2.

⁵⁹² A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.7.1, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2, M.1.2.1, Ş.1.0.1, Ş.5.3.1.

⁵⁹³ A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2, M.1.2.1, Ş.1.0.1, Ş.5.3.1.

⁵⁹⁴ E.1.3.1, E.1.3.2.

⁵⁹⁵ A.1.5.1, A.1.5.2, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.1.0.1.

⁵⁹⁶ A.1.5.1, A.1.5.2, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2, M.1.2.1, Ş.1.0.1, Ş.5.3.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁵⁹⁷ A.2.7.1.

⁵⁹⁸ E.1.1.4, E.1.3.6, E.1.3.7, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1, Ş.1.0.1.

⁵⁹⁹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.2.1.

⁶⁰⁰ Ş.1.0.1.

meşe (*Quercus cerris*) külü⁶⁰² sürülür. Tuzlu tereyağı içerisine soba kurumu⁶⁰³ veya “*kürkürt*”⁶⁰⁴ (kükürt) katılır ve hayvanın uyuzlu bölgesine sürülür. Başka bir tedavi yönteminde, tütün (*Nicotiana rustica*) suda haşlanıp süzöldükten sonra suyu ile uyuzlu bölgeler yıkanır⁶⁰⁵. Şanlıurfa’da kılların dökük olduğu bölgeler ılık su ile yıkanır ve Arapça “*cızar*” adı verilen bakır sülfat (CuSO₄) havanda dövölüp bu bölgelere sürölür⁶⁰⁶. Malatya ve çevresinde tedavide uyuzlu bölgeye soyulup ikiye bölünmüş çığ sarımsak (*Allium sativum*) üç-dört gün boyunca günde iki veya üç kez sürölür⁶⁰⁷. Adıyaman yöresinde bir başka yöntemde ise uyuzlu bölgeler benzin dökölüp kısa süreliğine yakılmak suretiyle tedavi edilmeye çalışılır. Bir süre sonra yeniden kıllar çıkar ve hastalık iyileşir⁶⁰⁸. Yağmur yağdıktan sonra oluşan sisin hasta hayvana değmesi durumunda hastalığın iyileşeceğine inanılır⁶⁰⁹.

5.3.1.14. Böcek Isırması (Egzema)

Küçükbaş hayvanların karın bölgesinde deride şişme ve kızarıklık olur. Şişme, “*böcük*”⁶¹⁰ (böcek) ve “*gene*”⁶¹¹ (kene) ısırmalarından kaynaklanır. Deride oluşan şişlik ve kızarıklık için tedavi olarak bir uygulama yapılmaz⁶¹².

⁶⁰¹ A.3.2.1, E.1.4.1, E.1.4.2, M.1.2.1.

⁶⁰² M.1.4.1.

⁶⁰³ E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.4.1, E.1.4.2.

⁶⁰⁴ A.2.7.1.

⁶⁰⁵ A.1.5.1, A.1.5.2, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁶⁰⁶ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁶⁰⁷ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

⁶⁰⁸ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3.

⁶⁰⁹ Ş.5.3.1.

⁶¹⁰ E.1.1.4, E.1.3.3.

⁶¹¹ E.1.1.4.

⁶¹² E.1.1.4, E.1.3.3.

5.3.1.15. Kırık (Fracture)

Küçükbaş hayvanlarda şekillenen bacak kırılmalarının⁶¹³ tedavisinde “bağlama” (sargı) yöntemi kullanılır⁶¹⁴. Bağlama yönteminde ağaç dallarından çıtalar (çubuk) yapılır⁶¹⁵. Kırık kemik yerine oturtulduktan sonra hazırlanan çıtalar bacağıın her iki yanına konulup kırık sabitlenir⁶¹⁶. Çıtalar, un, tuz ve yumurtanın yoğrulması ile yapılan karışımın sürüldüğü bez ile iyice sarılır⁶¹⁷. Adıyaman ve Şanlıurfa’da karşılaşılan farklı bir yöntemde ise bezin üzerine beyaz kil toprak, yumurta ve tuz ile hazırlanan karışım sürüldükten sonra sargı yapılır⁶¹⁸. Hazırlanan karışımlar sargıda kullanılacak bezin dış kısmına sürülmelidir⁶¹⁹. En son aşamada ise bacağına sarılan kumaş parçası bir ip ile bağlanır⁶²⁰. Bu sargı, hayvan acı hissetmeden yere basıncaya kadar çıkarılmamalıdır⁶²¹. Hayvanın bacağıındaki sargı en az iki hafta kalır⁶²². Bu tedavi yöntemini “kırıkçılar” ya da uygulamayı bilen kişiler yapar⁶²³.

Şanlıurfa’nın bazı köylerinde bir diğer bağlama şeklinde öncelikle kırık olan kemik uçları yavaş yavaş bir araya getirilir. Bir bez parçası hayvanın bacağına sarılır. Bezin dış tarafı tereyağı ile yağlanır. Un ve yumurta (iki veya üç adet) karışımından elde edilen hamurun sürüldüğü ikinci bez ile bacak tekrar sarılır. Son olarak, bacağına karşılıklı iki adet çubuk yerleştirilip sargının üzerinden

⁶¹³ A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.3, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.2.1.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁶¹⁴ A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.3, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, Ş.2.1.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁶¹⁵ A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.3.3, E.1.5.3, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶¹⁶ E.1.1.4, E.1.3.3, G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.2.1.1.

⁶¹⁷ E.1.1.4, E.1.3.3, M.1.2.1, Ş.2.1.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶¹⁸ A.3.2.1, Ş.2.1.1.

⁶¹⁹ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶²⁰ E.1.1.4.

⁶²¹ E.1.1.4, E.1.3.3.

⁶²² E.1.3.3, G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶²³ A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

ip geçirilerek bağlanır⁶²⁴. Bu bağ 15 gün boyunca hayvanın bacağında kalır ve daha sonra çıkarılır⁶²⁵. Elazığ'ın Salkaya köyündeki kaynak kişi, kırık olan bacakta yara olması durumunda, yaranın çürümesini önlemek amacıyla, sargının ekşi hamur koyulduktan sonra yapılması gerektiğini bildirmiştir⁶²⁶.

Malatya'nın Battalgazi ilçesinde karşılaşılan farklı bir yöntemde ise hayvanın bacağı "*bağlamacı*"nın (kırıkçı) uçkur ipi ile bağlanır. Kemiğin kırık uçları bir araya getirilir, hayvanın ayağının düz ve gergin olmasına dikkat edilir. Bir parça temiz bez, bol tuz ve yumurta sarısı ile hazırlanan karışıma batırılır. Kırık bacağın ölçüsüne uygun olarak hazırlanan dört çubuk bacağın etrafına yerleştirilerek çok sıkı olmayacak şekilde bir bez ile bağlanır. Yapılan sargı en az bir hafta hayvanın ayağında kalır. Bu işlemden iki-üç gün sonra bu sargı ıslatılarak iyice sertleşmesi sağlanır. Bir hafta sonra bu sargı sökülür ve biraz gevşetilip tekrar bağlanır. Kırık bacak toplam iki hafta kadar sargıda kalır⁶²⁷.

5.3.1.16. İrinli Eklem Yangısı (Artiritis Supporativa)

Hastalığa halk arasında "*ayak tutulması*" adı verilir. Bu hastalıkta hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanların eklem yerleri kızarır ve şişer⁶²⁸. Hastalığın ilerleyen döneminde eklemlerde iltihaplı şişlikler oluşur⁶²⁹. Bir süre sonra hayvan topallamaya başlar. Hastalığı önlemek için hayvanların altlarının ıslak kalmamasına dikkat edilir⁶³⁰. Tedavide "*hevi turşik*" denen mayalı hamur şişlik üzerine konarak bağlanır. Yapılan sargı on gün kadar hayvanın ayağında kalır.

⁶²⁴ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁶²⁵ M.1.2.1, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁶²⁶ E.1.5.3.

⁶²⁷ M.1.3.1, M.1.3.2.

⁶²⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁶²⁹ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁶³⁰ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

Zamanla mayalı hamur şişlik içerisindeki iltihabı çekerek kurutur ve hastalık iyileşir⁶³¹. Ayrıca hayvanlar bol bol yürütölmeye çalışılır⁶³².

5.3.1.17. Tırnak Uzaması

Büyükbaş hayvanlar, uzayan tırnaklarından dolayı yürüyemez. Tırnak uzaması, hayvanların altlarının temizlenmemesinden kaynaklanır ve sürekli ahır içerisinde tutulan hayvanlarda görülür. Uzayan tırnaklar keskin bir bıçak yardımıyla kesilir. Kesim yapılırken tırnakların derin kesilmemesine dikkat edilir⁶³³ Tırnak kesildikten sonra, kesim yapılan bölgeye tuz basılır⁶³⁴.

5.3.1.18. Beyaz Kas Hastalığı (White Muscle Disease)

Bu hastalık özellikle yetersiz beslenen hayvanlarda görülür. Hastalık halk arasında “yel”⁶³⁵ veya “kötürüm”⁶³⁶ adları ile bilinir. Hastalığı tanımlamak için kötürüm kelimesinin Kürtçe’deki karşılığı olan “bavi”⁶³⁷, “kara mok”⁶³⁸ veya “bilijok”⁶³⁹ gibi sözcükler de kullanılır. Hastalığa yakalanan hayvanlar dik yürürler (kasılarak yürümek). Hastalığın ilerleyen evrelerinde hayvan felç olur ve yürüyemez hale gelir⁶⁴⁰. Ayrıca hastalığa yakalanan hayvanlar düşük (yavru atma) yapar⁶⁴¹. Tedavide, hayvanın bacağı dik tutularak gerilir ve eklem yerine bıçağın ters tarafı ile kuvvetlice bastırılır⁶⁴². Eğer kemik kırığı gibi bir ses gelirse hayvan

⁶³¹ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁶³² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁶³³ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4.

⁶³⁴ E.1.1.4.

⁶³⁵ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁶³⁶ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

⁶³⁷ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁶³⁸ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

⁶³⁹ E.1.4.4

⁶⁴⁰ E.1.4.4, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

⁶⁴¹ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁶⁴² E.1.4.4, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

iyileşir⁶⁴³. Yine tedavi amacıyla “ışkın” (ışgın: *Rheum ribes*) otunun kök tarafı kaynatılıp süzildükten sonra hayvanlara içirilir⁶⁴⁴.

5.3.1.19. Şap (Foot and Mouth Disease)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda görülen bu hastalığa halk arasında “dabak”⁶⁴⁵, “dabah”⁶⁴⁶ “tevek”⁶⁴⁷ veya “tabak”⁶⁴⁸ adları verilir. AFH’de yapılan görüşmelerde hastalığın ağız ve ayak olmak üzere iki formuna rastlanıldı.

Ağız Formu

Hayvanların ağızlarında kabarcıklar oluşur⁶⁴⁹ ve bu kabarcıklar daha sonra patlayarak yaraya dönüşür⁶⁵⁰. Bu hastalığa yakalanan hayvanlar yem yiyemez, ağzından şorik (salya) akar⁶⁵¹ ve giderek zayıflar⁶⁵². Tedavide hayvanların ağızı bol tuzlu su ile yıkanır⁶⁵³. Bol tuzlu tereyağı⁶⁵⁴, sumak (*Rhus coriaria*) ekşisi, limon, suda çözülmüş limontuzu⁶⁵⁵, havanda iyice dövülen şep (şap: alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan sıcak suda eriyen tadı buruk antiseptik madde) ile tuz karışımı⁶⁵⁶ veya tuzlu domates

⁶⁴³ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.2.3.1.

⁶⁴⁴ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁶⁴⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7

⁶⁴⁶ M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁶⁴⁷ A.1.1.1, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.6.1, A.3.2.1.

⁶⁴⁸ G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁶⁴⁹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.1.4.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁶⁵⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, M.1.3.1, M.1.3.2, M.1.4.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁶⁵¹ E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2.

⁶⁵² E.1.1.4.

⁶⁵³ E.1.3.1, E.1.3.2.

⁶⁵⁴ Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶⁵⁵ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

⁶⁵⁶ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

salçası⁶⁵⁷ tedavide kullanılan maddeler arasındadır. Oluşan kabarcıklar ateşten geçirilmiş iğne ile patlatılır⁶⁵⁸. Yaraları tedavi etmek için uygulanan bir diğer tedavide şep ile şeker havanda iyice dövülür. Bir tülbentten (başörtüsü) geçirilip elendikten sonra elde edilen toz yaralar üzerine konur⁶⁵⁹. Başka bir tedavi yönteminde tuz ile sarımsak (*Allium sativum*) havanda dövülüp yoğurtla karıştırıldıktan sonra hazırlanan karışım hayvanın ağzında oluşan yaralara sürülür⁶⁶⁰.

Ayak Formu

Hayvanların tırnak araları şişerek irinleşir ve akıntı gelmeye başlar⁶⁶¹. Oluşan şişlik zamanla yaraya dönüşür⁶⁶². Bazı kaynak kişilere göre tırnak araları kurtlanır⁶⁶³. Hastalığın ilerleyen dönemlerinde hayvanlar yürüyemez hale gelir⁶⁶⁴. Hastalık özellikle temmuz ayı içerisinde görülür⁶⁶⁵. Tırnak aralarında oluşan kurtlanmayı gidermek için suda ezilip havanda dövülmüş şeftali (*Prunus persica*) yaprağının sıvı kısmı tırnak aralarına sürülür⁶⁶⁶. Elazığ'da kurtlanmayı önlemek için ise naftalin kullanılır⁶⁶⁷. Tedavi seçenekleri arasında hayvanların tırnak aralarına tuzlu su dökülmesi⁶⁶⁸, tuz basılması⁶⁶⁹ ve hayvanın bataklık (çamurlu)

⁶⁵⁷ M.1.4.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁶⁵⁸ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁶⁵⁹ Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁶⁶⁰ M.1.3.1, M.1.3.2.

⁶⁶¹ A.1.1.1, A.2.6.1, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁶⁶² A.2.6.1, A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.2.2.5, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁶⁶³ A.1.1.1, A.2.6.1, A.3.2.1, E.1.1.4, E.1.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.2.2.6, M.2.2.7, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁶⁶⁴ A.1.1.1, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.3.3, G.1.1.1, G.1.1.2.

⁶⁶⁵ E.1.2.2, E.1.2.3.

⁶⁶⁶ E.1.1.4.

⁶⁶⁷ E.1.3.1, E.1.3.2.

⁶⁶⁸ E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7.

yerlerde yürütülmesi gibi uygulamalar vardır⁶⁷⁰. Çamurda yürütmeye “*çüpre sürmek*”⁶⁷¹ adı verilir. Hayvan çamurda yürütüldüğünde ayağındaki pisliğin çamura geçtiğine inanılır⁶⁷². Gaziantep’te tedavide amacıyla “*felhan*” adı verilen tarlaların yeni sürülmesiyle yüzeye çıkan kırmızı renkteki toprak tırnak aralarına sürülür⁶⁷³. Hayvanın ayakları sürekli yaş (nemli) tutulmaya çalışılır⁶⁷⁴. Tırnak aralarının sönmüş kireç⁶⁷⁵, “*kara yağ*”⁶⁷⁶ (kullanılmış motor yağı), gres yağı⁶⁷⁷ veya katran⁶⁷⁸ sürülmesi karşılaşılan iyileştirme girişimleridir. Şanlıurfa’nın bazı kısımlarında tedavi amacıyla göztaşı (bakır sülfat: CuSO₄) havanda dövüldükten sonra katran ile karıştırılarak yara olan tırnak aralarına sürülür⁶⁷⁹. Şanlıurfa’daki başka kaynak kişiler nar (*Punica granatum*) kabuğu ile şebin (bakır sülfat: CuSO₄) suda kaynatılmasıyla elde edilen suya hayvanın ayaklarının batırılması şeklinde bir uygulama olduğunu bildirmektedir⁶⁸⁰. Yine tedavi amacıyla hayvanların tırnak aralarına çamaşır sodası⁶⁸¹, tuz⁶⁸², sirke⁶⁸³, havanda dövülmüş şep (şap: alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan sıcak suda eriyen tadı buruk antiseptik madde) veya göztaşı⁶⁸⁴ konulur. Adıyaman’da katran, sumak (*Rhus coriaria*) ekşisi ve sakız (*Pistacia lentiscus*) ağacının yaprakları uzun süre kaynatılmasıyla hazırlanan karışımın

⁶⁶⁹ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, Ş.1.0.1.

⁶⁷⁰ A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁶⁷¹ G.1.3.1, G.1.3.2

⁶⁷² E.1.3.3.

⁶⁷³ G.1.1.1, G.1.1.2.

⁶⁷⁴ M.2.2.5.

⁶⁷⁵ M.1.2.1.

⁶⁷⁶ E.1.3.3.

⁶⁷⁷ M.2.2.6, M.2.2.7

⁶⁷⁸ A.3.2.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, Ş.1.0.1.

⁶⁷⁹ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶⁸⁰ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁶⁸¹ Ş.1.0.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁶⁸² Ş.1.0.1.

⁶⁸³ Ş.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁶⁸⁴ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

tırnak aralarındaki yaralara sürülmesi suretiyle tedavi edilmeye çalışıldığı bildirilmiştir⁶⁸⁵. Tırnak aralarına “*turşi*” (sirke) ile dövülmüş şep karıştırılarak elde edilen karışımın sürülmesi Şanlıurfa’da karşılaşılan bir diğer tedavi şeklidir⁶⁸⁶. Adıyaman’da karşılaşılan bir diğer tedavi şeklinde sakız ağaçlarından (*Pistacia lentiscus*) sakız toplanıp eritilerek yara bölgesine bastırılarak yapıştırılır. Yara üzerine bastırılan sakız, hem yaranın yeniden mikrop kapmasını önler hem de içerisindeki iltihabı çeker. Bir hafta sonra sakız çıkarıldığında tırnak aralarındaki yaraların iyileşmiş olduğu görülür⁶⁸⁷.

5.3.1.20. Agalaksiya Enfeksiyonu (*Mycoplasma Agalactiae*)

Küçükbaş hayvanlarda görülen bu hastalığa Türkçe “*yel*”⁶⁸⁸ veya Kürtçe “*heva*” adı verilir. Hastalanan hayvanların süt verimi azalır, memeleri şişer ve siyahlaşır, eklemleri şişmesine bağlı olarak hayvan ayağa kalkamaz hale gelir. Bu hastalığın tedavisi olmadığı için hayvanlar kesilir. Kesilen hayvanın eklemlerindeki irinin kaskatı (kemiğe benzer) bir hal aldığı görülür⁶⁸⁹.

5.3.1.21. Koyun Çiçeği (Sheeppox)

Hastalık halk arasında çiçek⁶⁹⁰, Kürtçe “*huri*”⁶⁹¹, “*zoruk*”⁶⁹², ve Arapça “*icdir*”⁶⁹³ adları ile bilinir. Çiçek hastalığına yakalanan hayvanların derilerinde

⁶⁸⁵ A.2.6.1.

⁶⁸⁶ Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁶⁸⁷ A.1.1.1.

⁶⁸⁸ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁶⁸⁹ E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.4.4.

⁶⁹⁰ A.1.4.1, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.2.3.1, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.1.0.1, Ş.2.1.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁶⁹¹ A.1.4.1, E.2.3.1, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶⁹² A.1.4.1.

⁶⁹³ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

kabarcıklar çıkar⁶⁹⁴ ve bu kabarcıklar zamanla yaraya dönüşür⁶⁹⁵. Çiçek genelde hayvanların yüzünde, koltuk altlarında ve kuyruk altlarında olur⁶⁹⁶. Tedavide ve hastalıktan korunmada “çiçek taşı” (Bkz Şekil 6) kullanılır⁶⁹⁷. Bakırdan yapılan ve kimilerinin üzerinde Kuran-ı Kerim’den ayetler bulunan⁶⁹⁸ çiçek taşı Hicaz’dan (Suudi Arabistan) getirilir⁶⁹⁹. Çiçek taşı içerisine su alınır ve hayvanlara tas içerisindeki su serpilir⁷⁰⁰. Su serpilirken çadırın kapısının önünde durulur ve tastaki su dışarıya çıkarılan hayvanlara serpilir⁷⁰¹. Bir başka uygulamada ise çiçek taşı içerisine su konulan suya herhangi bir ziyaretten (yatır) getirilen toprak karıştırılıp, tas içerisindeki karışım hayvanlara serpilir. Çiçek taşı güneş görmemelidir. Çiçek taşıyla su serpilmesi ya gün (güneş) doğmadan önce ya da gün battıktan sonra yapılmalıdır. Bu uygulama dışında, hastalığa yakalanan hayvanların tedavisi için bir iğneye ip takılır. İğne, hayvanın kulağının bir tarafından sokulup diğer tarafından çıkarılır⁷⁰². Tedavi ve korunma amacıyla hayvanlara üzüm pekmezi, su ve şeker ile hazırlanan şekerli şerbet içirilir⁷⁰³. Deride şekillenen yaralara tuz, havanda dövülen şep (şap: alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan sıcak suda eriyen tadı buruk antiseptik madde), katran⁷⁰⁴, tuzlu tereyağı veya tuzlu domates salçası⁷⁰⁵ sürülür. Yine tedavi amacıyla yoğurt ve dövülmüş sarımsak (*Allium*

⁶⁹⁴ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.1.0.1, Ş.2.1.1, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁶⁹⁵ E.1.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.1.0.1, Ş.2.1.1, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁶⁹⁶ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁶⁹⁷ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7.

⁶⁹⁸ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁶⁹⁹ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁷⁰⁰ E.1.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, E.2.3.1.

⁷⁰¹ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁷⁰² Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁷⁰³ A.1.4.1, Ş.2.1.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁷⁰⁴ Ş.1.0.1.

⁷⁰⁵ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

sativum) iyice karıştırılıp deride şekillenen kabarcıklar üzerine sürülür⁷⁰⁶. Başka bir tedavi yönteminde kıldan yapılmış eski yün çuvallar yakılarak elde edilen kül hayvanın çiçek olan bölgelerine dökülür⁷⁰⁷. Çiçek hastalığından hayvanları korumak için hayvanların bulundurulduğu zeminin ıslak olmaması gerekir⁷⁰⁸. Çiçek hastalığına yakalanan hayvanlar soğuk sulara atılarak vücut ısıları düşürülmeye çalışılır⁷⁰⁹. Hayvanlar siyah bir kıl çadırın altına toplanır ve burada tüfek sıkılıp ürkütülerek tedavi edilmeye çalışılır⁷¹⁰.

Şekil 6. Çiçek taşı

⁷⁰⁶ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁷⁰⁷ G.1.0.1.

⁷⁰⁸ A.1.5.1, A.1.5.2.

⁷⁰⁹ M.2.2.1, M.2.2.2.

⁷¹⁰ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

5.3.1.22. Ektima (Ecthyma Contagiosum)

Hastalığa yakalanan küçükbaş hayvanların dudaklarında lekeler görülür ve zamanla halsizleşerek yem yiyemez hale gelirler. Bu hastalığa kürtçe “*birov*” adı verilir. Hastalığın bahar aylarında hayvanların sabah erken saatlerde donmuş ot yemesinden kaynaklandığına inanılır. Tedavide herhangi bir uygulama yapılmadığı bildirilmiştir⁷¹¹.

5.3.1.23. Şarbon (Antrax)

Büyükbaş hayvanların gözlerinde belirti oluşturan bu hastalığa halk arasında “*şerben*” adı verilir. Bu hastalıkta hayvanın gözleri sürekli yaşarır ve bir süre sonra göremez hale gelir. Tedavisi olmayan bir hastalıktır ve hayvan bir süre sonra ölür⁷¹².

5.3.1.24. Kuduz (Rabies)

Kuduz birköpek tarafından ısırılan büyükbaş hayvanlarda, bir süre sonra ağaçları kemirme, önüne su döküldüğünde havaya sıçrama (irkilme) gibi belirtiler görülür. Bu durum için “*hayvan kudurdu*” deyimini kullanılır. Kuduz olan hayvan silahla öldürülüp üzerine kireç serpilerek gömülür⁷¹³.

5.3.1.25. Yanıkara (Blackleg)

Hastalığa halk arasında “*karayanık*”⁷¹⁴ ve “*hışt*”⁷¹⁵ adları verilir. Hastalanan büyükbaş hayvana “*hışta geldi*” denir⁷¹⁶. Bu hastalıkta hayvanlar yem

⁷¹¹ A.3.2.1.

⁷¹² E.1.3.4, E.1.3.5.

⁷¹³ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁷¹⁴ G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.1.5, M.2.1.6.

⁷¹⁵ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

⁷¹⁶ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

iyemez, zayıflar, aniden yere düşer⁷¹⁷, dilini dışarı çıkarır ve hırıltılı solunum yapar. Hastalığa yakalanan hayvan kısa sürede ölür⁷¹⁸. Ölen hayvanın eti koyu renktedir. Hastalık aniden ortaya çıktığı için tedavi zordur⁷¹⁹. Hasta hayvanlara yapılabilen tek müdahale “şebellah otu” (*Capparis spinosa*) adı verilen otun kök kısmının hayvanın beline sürülmesidir⁷²⁰.

5.3.1.26. Kelebek Hastalığı (Fasciolosis)

Bu hastalık halk arasında “kelebek”⁷²¹ veya “kepenek”⁷²² adları ile bilinir. Hastalığa yakalanan küçükbaş hayvanların gıdık altında (çene altı) şişme görülür⁷²³. Bu hayvanların gözleri donuk, tüyleri mat ve karışıktır⁷²⁴. Hayvanlarda görülen bir diğer belirti de öksürüktür⁷²⁵. Hastalıktan ölen hayvanların karaciğerlerinde beyaz lekeler görülür⁷²⁶. Tedavide hayvana toparlanması (iyileşmesi) için üzüm pekmezi içirilir⁷²⁷. Başka bir yöntemde “pirpirim” (semizotu: *Portulaca oleracea*) kaynatılarak suyu süzülür. Pirpirimin süzülen suyu hayvanların içme suyuna katılır⁷²⁸. Yine tedavi amacıyla hayvanların yemine az miktarda katran karıştırılır⁷²⁹.

⁷¹⁷ M.2.1.5, M.2.1.6.

⁷¹⁸ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.1.5, M.2.1.6.

⁷¹⁹ M.2.1.5, M.2.1.6.

⁷²⁰ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁷²¹ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.5.1, E.1.5.2, Ş.2.1.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁷²² A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4.

⁷²³ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.5.1, E.1.5.2, Ş.2.1.1.

⁷²⁴ Ş.2.1.1.

⁷²⁵ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁷²⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.5.1, E.1.5.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁷²⁷ E.1.1.4.

⁷²⁸ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁷²⁹ Ş.2.1.1.

5.3.1.27. Tenya Enfestasyonu (Taeniasis)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanların dışkılarında beyaz renkli tenyalar görülür⁷³⁰. Halk arasında tenya için “*tenye*” (tenya) adı da kullanılır⁷³¹. Tedavide sarımsak (*Allium sativum*) havanda dövülüp, hayvanların içme suyuna karıştırılır⁷³².

5.3.1.28. Bel Salıkhı

Küçükbaş hayvanlarda “*yel girmesi*” adı verilen hastalık genelde soğuk havadan kaynaklanır. Hastalığa yakalanan hayvanların beli tutulur (belin kasılması) ve düz durmaz. Bu belirti halk arasında “*firik*” olarak adlandırılır. Tedavide bel kısmına uygun ölçülerde kesilen keçe, hayvanın yapağısına dikilir. Buna “*şuk etme*” adı verilir⁷³³.

5.3.1.29. Yabancı Cisim Batması (Reticulo Peritonitis Traumatica)

Büyükbaş hayvanlarda iğne, çuvaldız veya metal cisim batmaları sonucu şekillenen bir hastalıktır öksürük, yem yememe, su içmeme gibi belirtileri vardır⁷³⁴. Tedavide bir şey yapılamaz⁷³⁵.

5.3.1.30. Yüksek Ateş (Hipertermi)

Küçükbaş hayvanlarda yüksek ateş görülür. Yüksek ateşi olan hayvanlar için “*hararetlendi*” denir. Ateşlenen, harareti olan hayvanların başı sirke ile yıkanıp vücuduna sirke sürülür⁷³⁶.

⁷³⁰ E.1.1.4, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁷³¹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁷³² E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁷³³ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

⁷³⁴ E.1.3.1, E.1.3.2.

⁷³⁵ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.3.1, E.1.3.2.

⁷³⁶ G.1.3.1, G.1.3.2.

5.3.1.31. Öksürük (Cough)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda öksürük sık görülür⁷³⁷. Özellikle kış aylarında hayvanlara soğuk su verilmesi ve altlıkların uzun süre yaş kalması nedeniyle öksürük şekillenir⁷³⁸. Öksüren hayvanlara “hıra düşmüş” denir. Öksüren hayvanlarda hırıltılı solunum ve burun akıntısı görülür⁷³⁹. Tedavide “semisak” (sarımsak: *Allium sativum*), bulgur unu (kepek) ve tuz ile hazırlanan karışım hayvanlara yedirilir⁷⁴⁰. Yine öksürüğü olan hayvanlara sulandırılmış üzüm pekmezi içirilir⁷⁴¹ ve ılık su verilir⁷⁴².

5.3.1.32. Solunum Güçlüğü (Emphisema)

Küçükbaş hayvanlar nefes alamaz ve burundan akıntı gelir. Bu hastalığa halk arasında “vızık” adı verilir. Hastalığın yem tozlarından veya tozlu yerlerde fazla yürütülmekten ileri geldiğine inanılır⁷⁴³. Tedavisinde herhangi bir uygulama yapılmaz ve hastalığın kendiliğinden iyileştiği kanaati vardır⁷⁴⁴.

5.3.1.33. Sarılık (İcterus)

Bu hastalığa “sarılık”⁷⁴⁵, “zerik”⁷⁴⁶ veya “kırçan”⁷⁴⁷ adları verilir. Hastalığın hayvanların tavuk ya da kedi pisliği yemesinden ileri geldiğine inanılır⁷⁴⁸. Hayvanların güneş altında fazla kalmaları sonucunda da sarılık

⁷³⁷ E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5, Ş.2.1.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁷³⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4,

⁷³⁹ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁷⁴⁰ Ş.2.1.1.

⁷⁴¹ Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁷⁴² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4,

⁷⁴³ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3.

⁷⁴⁴ E.1.2.2, E.1.2.3.

⁷⁴⁵ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, A.3.3.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.4.4, G.1.0.1, Ş.1.0.1, Ş.1.0.2, Ş.2.3.1.

⁷⁴⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, A.3.3.1, E.1.4.4, Ş.1.0.1, Ş.1.0.2, Ş.2.3.1.

⁷⁴⁷ G.1.0.1.

⁷⁴⁸ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

oluşur⁷⁴⁹. Hasta hayvanlar yem yemez, su içmez⁷⁵⁰, hayvan güçsüzleşir, hareketleri azalır⁷⁵¹, gözleri sarı renk alır⁷⁵², koltuk altları sararır⁷⁵³ ve hayvanların yüzlerindeki kıllar diken diken olur (dikleşir)⁷⁵⁴. Hastalıktan ölen hayvanlar kesildiğinde etlerinden sarı renkte sıvı akar⁷⁵⁵. Sarılık olan hayvanlar hararetini (ateş) geçsin diye akarsularda yıkanır⁷⁵⁶ Ayrıca hayvanların yüzleri ayrıla yıkanır⁷⁵⁷. Tedavide söğüt (*Salix alba*) yaprağı, üzüm yaprağı⁷⁵⁸ veya “cırtlatan otu”⁷⁵⁹ (eşek hıyarı: *Ecballium elaterium*) suda kaynatılır. Elde edilen su süzildükten sonra hayvanlara içirilir. Başka bir tedavi yönteminde olgunlaşmış bir “şemamuk”⁷⁶⁰ (kavun: *Cucumis melo*) hayvanın burnunun içine doğru tutulup sıkılarak patlatılır. Şemamuk içeriğinin hayvanın burnuna girmesi sağlanır⁷⁶¹. Başka bir tedavi yönteminde hayvanlara çiğ yumurta verilir⁷⁶². Ayrıca tedavide hayvanlara ayran içirilip kuru soğan (*Allium cepa*) yedirilir⁷⁶³. Sıcak sonucunda oluşan sarılığın tedavisi için hayvanlar gölge yerlerde tutulur⁷⁶⁴. Hastalığın tedavisi ve hastalıktan korunmada çiçek taşı (Bkz Şekil 6) içerisine alınan su hayvanların üzerine serpilir⁷⁶⁵. Sarılık olan hayvanlar hararetinin (yüksek ateş) geçmesi için akarsulara götürülerek yıkanır⁷⁶⁶. Yine tedavi amacıyla hayvanların

⁷⁴⁹ E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.5.1, E.1.5.2.

⁷⁵⁰ E.1.1.4, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁷⁵¹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, E.1.1.4.

⁷⁵² E.1.1.4, E.1.4.1, E.1.4.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.7.1, A.3.2.1, G.1.0.1, Ş.1.0.1.

⁷⁵³ E.1.1.4, E.1.4.1, E.1.4.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

⁷⁵⁴ E.1.4.1, E.1.4.2.

⁷⁵⁵ G.1.0.1, Ş.2.3.1.

⁷⁵⁶ A.3.2.1.

⁷⁵⁷ E.1.4.4.

⁷⁵⁸ Ş.1.0.1.

⁷⁵⁹ G.1.0.1, Ş.2.3.1.

⁷⁶⁰ Ş.1.0.2.

⁷⁶¹ A.2.7.1.

⁷⁶² Ş.1.0.2.

⁷⁶³ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3.

⁷⁶⁴ E.1.3.6, E.1.3.7.

⁷⁶⁵ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁷⁶⁶ A.3.2.1, E.1.4.1, E.1.4.2.

kulakları yaralanarak buradan kan akıtılır⁷⁶⁷. Başka bir tedavi yönteminde sarılıktan ölen bir insanın mezarından getirilen toprak ile su karıştırılıp elde edilen karışım hayvana içirilir⁷⁶⁸.

5.3.1.34. İştahsızlık (Anorexia)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda görülen⁷⁶⁹ iştahsızlığı gidermek için “ışkın” (ışgın: *Rheum ribes*) otunun kökü suda kaynatılır ve süzildükten sonra suyu hayvanlara içirilir⁷⁷⁰. Bunun dışında “marijok” olarak adlandırılan küçük kertenkele çok zayıf ve iştahsız olan hayvanın ağzına bırakılarak yemesi sağlanır⁷⁷¹. Hayvanın iştahsızlıktan kurtulup her otu yemesini sağlamak için ağız etrafına katran sürülür⁷⁷².

5.3.1.35. Sancı (Colic)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda sancı sık görülür⁷⁷³. Sancılanan hayvanlar huzursuz olur, yere yatar, yem yemez⁷⁷⁴, ayaklarını sık sık yerden kaldırır ve karın bölgesinde dalgalanma görülür⁷⁷⁵. Sancıyı dindirebilmek için hayvana tuzlu ayran içirilir⁷⁷⁶. Yine tedavi amacıyla sancılanan hayvanların kulakları keskin bir bıçak veya taş ile kesilip kan salınır (kan akıtma)⁷⁷⁷. Ayrıca sancılanan hayvanların tırnağının üst kısmı bir bıçak yardımıyla yaralanır ve

⁷⁶⁷ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

⁷⁶⁸ A.3.3.1.

⁷⁶⁹ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.2.3.1, M.3.1.1, M.3.1.2.

⁷⁷⁰ E.2.3.1.

⁷⁷¹ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3.

⁷⁷² M.3.1.1, M.3.1.2.

⁷⁷³ A.1.4.1, E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.6, E.1.3.7, E.1.4.1, E.1.4.2, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁷⁷⁴ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.4.1, E.1.4.2, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁷⁷⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁷⁷⁶ E.1.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.4.1, E.1.4.2, E.1.3.6, E.1.3.7.

⁷⁷⁷ A.1.4.1, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

buradan da kan salınır⁷⁷⁸. Hayvanlarda sancı olduğunda Arapça “*jadi*”⁷⁷⁹ (per yavşan, acı yavşan: *Teucrium polium*) adı verilen ot suda kaynatılıp süzülerek suyu hayvanlara içirilir⁷⁸⁰. Sancısını dindirebilmek için hayvan yere yatırılır, bir kişi ön ayaklarından bir kişi arka ayaklarından tutarak sallanır. Yapılan bu işleme “*yaymak*” adı verilir⁷⁸¹. Yine tedavide hayvanın sırt tarafındaki “*gulunç*”ları iyice ovalanır ve ılık şekerli su içirilir⁷⁸².

Güç doğumlar sonrasında da hayvanlarda sancı şekillenebilir. Bu durumda hayvanın arkasına (rahmine) közlenmiş kuru soğan (*Allium cepa*) soğuduktan sonra yerleştirilir⁷⁸³.

5.3.1.36. Tuz Zehirlenmesi

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda “*tuz değmesi*” veya “*tuz dokanması*” adı verilen bir hastalık görülür. Hastalık hayvanlara çok fazla tuz verilmesinden kaynaklanır. Hastalanan hayvanların tüyleri çekildiğinde tüylerin kolayca döküldüğü görülür. Tedavide hayvanlara süt içirilir ve boğazına tuzsuz tereyağı dökülür⁷⁸⁴.

5.3.1.37. Zehirlenme (Toxication)

Küçükbaş hayvanlar sersemleyip aniden yere düşer⁷⁸⁵ ve yerden kalkamaz. Zehirlenen hayvanlarda sancı semptomu da görülür⁷⁸⁶. Bu hastalığa halk arasında

⁷⁷⁸ A.1.4.1, A.1.5.1, A.1.5.2.

⁷⁷⁹ G.1.1.1, G.1.1.2.

⁷⁸⁰ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁷⁸¹ E.1.4.1, E.1.4.2.

⁷⁸² M.1.3.1, M.1.3.2.

⁷⁸³ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁷⁸⁴ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁷⁸⁵ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁷⁸⁶ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

“kan tutması”⁷⁸⁷ veya “çekirge tutması”⁷⁸⁸ adları verilir. Yere düşen hayvanın gözleri hemen el ile kapatılır⁷⁸⁹. Yine tedavide kulağı kesilerek buradan kan salınır ve hayvan iyileşerek ayağa kalkar⁷⁹⁰. Başka bir yöntemde ise birkaç tane tavuk yumurtası kırılıp kabuğuyla birlikte hayvana yedirilir⁷⁹¹.

5.3.1.38. Şişkinlik (Tympania)

Hastalığa yakalanan hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvanları tanımlamak için “şişti”⁷⁹², “kana bağlanmış” ve Kürtçe “hunaketi”⁷⁹³ ifadeleri kullanılır. Şişme özellikle yoncaların (*Medicago sativa*) içinde yetişen “barcık otu”nun (?) fazla tüketilmesi, yem olarak yoncanın fazla verilmesi⁷⁹⁴, yabancı bir ot yemesi⁷⁹⁵ veya yemin fazla tüketilmesi⁷⁹⁶ nedeniyle oluşur. Yine özellikle hayvana yoncanın çiçek açmadan önceki dönemde verilmesi durumunda şişme görülür⁷⁹⁷. Hastalığın belirtileri arasında kulakların sıcak olması dikkat çeker⁷⁹⁸. Tedavide hayvanın kulağı kesilerek buradan kan akıtılır⁷⁹⁹. Kesilen kulaktan kan akımını artırmak için bir çubuk ile kulaklara vurulur ve bu sayede kulaktan kan salınımı (kan akıtılması) artırılır. Ayrıca bir çubuk burun deliklerine sokulup bu bölge tahriş edilerek burundan da kan akıtılmaya çalışılır⁸⁰⁰. Tedavide şişen

⁷⁸⁷ M.2.2.1, M.2.2.2.

⁷⁸⁸ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁷⁸⁹ M.2.2.1, M.2.2.2.

⁷⁹⁰ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁷⁹¹ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁷⁹² A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.1.0.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁷⁹³ A.3.2.1.

⁷⁹⁴ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁷⁹⁵ A.3.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁷⁹⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.2.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁷⁹⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁷⁹⁸ A.3.2.1, E.1.3.1, E.1.3.2.

⁷⁹⁹ A.3.2.1, E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.5.1, E.1.5.2.

⁸⁰⁰ E.1.5.1, E.1.5.2.

hayvanlar yürütülmeye çalışılır⁸⁰¹. Yeşil sabun sıcak su ile eritilip ılık iken hayvana içirilir ve bir kalıp yeşil sabun hayvanın rektumundan içeri sokulur⁸⁰². Şişkinliği gidermek için hayvanlara üzüm pekmezi, tereyağında kavrulmuş üzüm pekmezi⁸⁰³, gazyağı, suda çözülmüş karbonat, zeytinyağı veya eritilmiş tereyağı⁸⁰⁴ içirilir. Şişen hayvanlara Gaziantep'te "payaşan otu" (pay yavşan, acı yavşan: *Teucrium polium*) olarak bilinen ot yedirilir⁸⁰⁵. Tedavi amacıyla şişen hayvanların sol tarafındaki karın boşluğuna çuvaldız (büyük iğne) batırılıp buradan gaz çıkışı sağlanır⁸⁰⁶. Şişkinliğin giderilmesine yönelik olarak hayvanların sırt bölgesindeki yünlerin sıkıca tutularak yukarı doğru çekilmesi uygulamasının da bilindiği bildirilmektedir⁸⁰⁷.

5.3.1.39. İshal, Diyarre (Diarrhea)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda görülen hastalık için ishal⁸⁰⁸ dışında halk arasında "virik"⁸⁰⁹, "amel"⁸¹⁰ isimleri de kullanılır. Bu hastalığın genelde hayvanların soğuk su içmesinden kaynaklandığına inanılır⁸¹¹. İshal olan hayvanlara ishalin artmaması için su verilmeyip sadece kuru ot yedirilir⁸¹². Ayrıca ergin hayvanlara kepek⁸¹³ verilir. Tedavide "pirpirim" (semizotu: *Portulaca*

⁸⁰¹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁸⁰² A.3.2.1.

⁸⁰³ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.3.2.1.

⁸⁰⁴ Ş.1.0.1.

⁸⁰⁵ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁸⁰⁶ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁸⁰⁷ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁸⁰⁸ E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.3.4, E.1.3.5, E.2.3.1, E.1.5.1, E.1.5.2, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1, M.2.2.1, M.2.2.2, M.1.3.1, M.1.3.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸⁰⁹ A.3.2.1, E.1.5.1, E.1.5.2, E.2.3.1.

⁸¹⁰ G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.5.2.1, Ş.5.2.2, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸¹¹ E.2.3.1, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁸¹² A.3.2.1, E.1.3.4, E.1.3.5.

⁸¹³ E.1.1.4.

oleracea) kaynatılarak süzildükten sonra suyu hayvanlara içirilir⁸¹⁴. İshalin tedavisi için hayvanlara nar (*Punica granatum*) kabuğu yedirilir⁸¹⁵. İshalli hayvanlara demli çay⁸¹⁶, ekşi ayran⁸¹⁷, kaynatılıp süzölmüş sumak⁸¹⁸ (*Rhus coriaria*) suyu veya nar (*Punica granatum*) suyu⁸¹⁹ içirilir. İshali kesmek için “üzüm teveği” (üzüm (*Vitaceae*) asmalarının dalı) havanda dövölüp su ile karıştırlarak hayvanlara içirilir⁸²⁰. İshal olan hayvanlar için bir başka tedavi yönteminde toz haline getirilen “göktaş” (göztaş, bakır sülfat: CuSO₄) ile tuz karıştırlıp taşlar üzerine dökölür ve hayvanın yalaması sağlanır. Yine az miktarda göktaş ishal olan hayvanların içme sularına karıştırlır⁸²¹. İshalin tedavisinde kuru soğan (*Allium cepa*), koyun yağı (kuyruk yağı) ve nar (*Punica granatum*) çekirdekleri ateşte kavrulup elde edilen karışım soğutulduktan sonra hayvana yedirilir⁸²². Tedavide mısır (*Zea mays*) ateşte kavrulur. Taneleri ayrılır ve havanda çok fazla dövölmeden hayvanlara verilir⁸²³. İshalin tedavisinde çay telvesi (demlikte kalan çay)⁸²⁴, hamur mayası⁸²⁵ veya kırmızı turp⁸²⁶ (*Raphantus sativus*) hayvana yedirilir. İshali kesmek için sac ekmeğinin arasına kuru çay konularak hayvana yedirilir⁸²⁷. Tedavide hayvanlara “erik ekşisi” (siyah erikten yapılır ve ekşi olur) içirilir. İshalli hayvanlara kahve limonla karıştırlıp yuvarlak hap şekli

⁸¹⁴ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁸¹⁵ A.3.2.1, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁸¹⁶ A.3.2.1, E.2.3.1, M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁸¹⁷ E.2.3.1.

⁸¹⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁸¹⁹ Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸²⁰ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁸²¹ E.1.5.1, E.1.5.2.

⁸²² Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁸²³ M.1.2.1.

⁸²⁴ M.1.2.1, M.1.3.1, M.1.3.2.

⁸²⁵ M.2.2.1, M.2.2.2.

⁸²⁶ Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸²⁷ Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

verilerek yutturulur⁸²⁸. Başka bir tedavi yönteminde “*jadi otu*” (per yavşan, acı yavşan: *Teucrium polium*) çay gibi demlenerek hayvanlara içirilir. Bunun dışında ayva (*Cydonia oblonga*) yaprağı, “*palut çalusu*” adı verilen meşe (*Quercus cerris*) yaprağı⁸²⁹ ishal olan hayvanlara yedirilir. İnaniş gereği ishalleri hayvanın kuyruğuna kırmızı renkli ip bağlanır⁸³⁰.

5.3.1.40. Kabızlık (Constipation, Obstipation)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda zaman zaman kabızlık⁸³¹ görülür. Kabız olan hayvana su verilmez ve yem olarak sadece kuru ot yedirilir⁸³². Kabızlıkta tedavi amacıyla hayvana zeytinyağı⁸³³, ayçiçeği yağı⁸³⁴, suda çözülmüş karbonat⁸³⁵ veya demli çay⁸³⁶ içirilir. Hayvanın arkasına (rektum) eritilmiş sabun⁸³⁷, kalıp sabun⁸³⁸, kuru soğan⁸³⁹ (*Allium cepa*), güneşte kurutulmuş acı biber⁸⁴⁰ (*Capsicum frutescens*) konulur. Tedavide “*eşbabiye*”nin (kayısı (*Prunus armeniaca*) güneşte kurutulmuş hali) suda haşlanıp süzülmesinde sonra elde edilen su hayvanlara içirilir⁸⁴¹. Ayrıca hayvanlara nar (*Punica granatum*) kabuğu yedirilir⁸⁴². Bir başka uygulamada ise sigara yakılarak dumanı hayvan çektirilir (solutmak)⁸⁴³.

⁸²⁸ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

⁸²⁹ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁸³⁰ M.2.2.1, M.2.2.2.

⁸³¹ A.1.1.1, A.2.7.1, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2, M.2.2.5, Ş.1.0.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁸³² A.3.2.1.

⁸³³ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁸³⁴ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, E.1.1.4.

⁸³⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, M.2.2.5.

⁸³⁶ A.3.2.1.

⁸³⁷ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁸³⁸ A.2.7.1.

⁸³⁹ A.3.2.1.

⁸⁴⁰ Ş.1.0.1.

⁸⁴¹ E.1.3.1, E.1.3.2.

⁸⁴² A.3.2.1.

⁸⁴³ A.1.1.1.

Kabızlık sonucu oluşan yaraların tedavisinde bal ve defne tohumu (*Laurus nobilis*) ile hazırlanan karışım hayvanın arkasına (rektum) konulur⁸⁴⁴.

5.3.1.41. İdrar Tutulması (Anüri)

Hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvanlarda görülen idrarını yapamama durumları için halk arasında “*idrar tutulması*” adı verilir. Bu durumda hayvanlar için maydanoz (*Petroselinum crispum*) suda kaynatılıp süzülmesi sonucu elde edilen su hayvanlara içirilir⁸⁴⁵.

5.3.1.42. Memede Kızarıklık

Büyükbaş hayvanların memelerinde görülen kızarıklığın sebebi “*inek emen*” diye adlandırılan kertenkelenin memeleri ısırmasıdır. Memedeki kızarıklığı geçirmek ve hayvanın tekrar ısırılmasını önlemek üzere “*ağsun*” (efsun, okutma) yapılır⁸⁴⁶.

5.3.1.43. Fizyolojik Meme Ödemi

Genellikle yeni doğum yapan büyükbaş ve küçükbaş hayvanların memelerinde “*kabak*” adı verilen hastalık oluşur. Bu hastalıkta hayvanın memeleri şişerek büyür. Şişen memeye ılık su ile masaj yapılır. Memedeki süt sağılarak meme boşaltılır. Bu uygulamadan bir müddet sonra memelerdeki şişlik kaybolur⁸⁴⁷.

⁸⁴⁴ Ş.1.0.1.

⁸⁴⁵ G.1.0.1.

⁸⁴⁶ E.1.1.4.

⁸⁴⁷ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

5.3.1.44. Meme Yangısı (Mastitis)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda görülen meme yangılarına halk arasında “kara meme”⁸⁴⁸, “kara memek”⁸⁴⁹ adları verilir. Bu hastalığa Kürtçe “kan rejki”⁸⁵⁰ denir. Bu hastalığın sebebinin nazar olduğu inancı yaygındır⁸⁵¹. Hastalıkta memeler önce kızarır ve şişer⁸⁵², daha sonra siyaha yakın bir renk alarak sertleşir⁸⁵³. Siyah renk alan memeden artık süt gelmez ve süt yerine irin akar⁸⁵⁴. Meme sık sık sağılarak irin boşaltılır⁸⁵⁵. Memeler gün aşırı ılık tuzlu su⁸⁵⁶ veya soğuk su ile yıkanır. Hastalığın tedavisinde hayvanın memelerine saf zeytinyağı⁸⁵⁷, tuzlu hamur⁸⁵⁸ veya tuzlu tereyağı⁸⁵⁹ sürülür. Memenin şişliğini geçirebilmek üzere memeye yeni yapılmış “bazlama” (yöresel bir ekmek) sarılır⁸⁶⁰. Ayrıca ucu sivri kızgın bir demir parçası memenin ucuna batırılarak meme başı genişletilir ve iyice sağılır⁸⁶¹. Tedavide meme damarından (Vena subcutanea abdominis) kan akıtılır⁸⁶² veya memeye gelen kan akımını kesmek için

⁸⁴⁸ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, E.2.3.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.2.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.1.0.1, Ş.2.1.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸⁴⁹ G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁸⁵⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, E.2.3.1, M.1.2.1, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁸⁵¹ A.3.2.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁸⁵² A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.1.0.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁸⁵³ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, E.2.3.1, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.1.0.1, Ş.2.1.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸⁵⁴ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.2.1, G.1.0.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.2.1, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.1, M.2.2.2, Ş.1.0.1, Ş.2.1.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸⁵⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, M.2.2.5.

⁸⁵⁶ M.2.2.5.

⁸⁵⁷ A.1.5.1, A.1.5.2.

⁸⁵⁸ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁸⁵⁹ Ş.2.1.1.

⁸⁶⁰ A.1.5.1, A.1.5.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.1, M.2.2.2.

⁸⁶¹ A.1.5.1, A.1.5.2.

⁸⁶² E.2.3.1, G.1.2.1, G.1.2.2, Ş.1.0.1.

damar dikilerek bağlanır⁸⁶³. Kesilen damardan gelen koyu renkli kan, açık renge dönünceye kadar kan akıtılmasına devam edilir⁸⁶⁴. Başka bir tedavide hayvanın göğsüne kadar uzanan bu ana süt damarı takip edilerek her iki meme lobunun arasında olan bölüm iğne ile meme derisine dikilerek memeye gelen kan akışı üç gün boyunca önlenmiş olur. Bu uygulama, sadece hastalık erken fark edildiğinde yarar sağlar⁸⁶⁵. Tedavi amacıyla, arpa filizlerinin kök kısmındaki toprak çamur haline getirilip hayvanların memelerine sürülür⁸⁶⁶. Yine tedavide arpa kepeği su ile karıştırılarak bulamaç haline getirilir. Hazırlanan bulamaç hayvanın memesine sürülür ve üzeri bağlanır⁸⁶⁷. Hasta olan meme başından içeriye zeytinyağı verilir⁸⁶⁸.

Tedavide ocaklar büyük rol oynar. Ocak olan kişi memelere el sürerek çeşitli dualar okur⁸⁶⁹. Bu hastalık görüldüğünde “*şih*”lar (şeyh: tarikat veya aşirete liderlik eden kimse) çağırılır. Hastalığa karşı şih bazı dualar okuyarak hayvanın memesine tükürür⁸⁷⁰. Tedavi amacıyla hayvanlar herhangi bir ziyarete (yatır) götürülür ve bu ziyaretin etrafında üç defa döndürülür. Eğer hasta hayvanların memeleri iyileşirse bu ziyarete kurban kesilir⁸⁷¹. Bir başka tedavi şeklinde deniz suyu içmiş biri memeye tükürür ve hayvanın memeleri iyileşir⁸⁷². İnanış gereği tedavide yaban domuzunun dişi⁸⁷³ veya kör farenin (köstebek) dişi

⁸⁶³ Ş.1.0.1, G.1.0.1.

⁸⁶⁴ E.2.3.1.

⁸⁶⁵ Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸⁶⁶ Ş.2.1.1.

⁸⁶⁷ G.1.3.1, G.1.3.2.

⁸⁶⁸ G.1.0.1.

⁸⁶⁹ A.3.2.1.

⁸⁷⁰ Ş.2.1.1.

⁸⁷¹ Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁸⁷² Ş.1.0.1.

⁸⁷³ M.1.2.1.

hayvanın memelerine sürülür⁸⁷⁴. Bunun dışında kör fareyi öldüren kişi hayvanların memelerine ellerini sürer⁸⁷⁵. Tedavi amacıyla kadınların şalvarları hasta olan memelere sürülür⁸⁷⁶. Gece ayakkabının tersi ile hasta olan memeye vurulduktan sonra sabah hayvanın iyileşeceğine inanılır⁸⁷⁷.

Hasta memenin yapılan tedaviler sonrasında eski haline gelmemesine “körelme” adı verilir. Körelen memeden süt gelmez ve meme küçülür⁸⁷⁸.

5.3.1.45. Meme Siğilleri (Papillom)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanların memelerinde zaman zaman görülen küçük et parçalarına halk arasında “sigil” veya “siğil” adları verilir. Tedavide “yılan kavlağı” adı verilen gömlek değiştiren yılanın eski derisi, ekmek arasına konularak hayvanlara yedirilir⁸⁷⁹. Ayrıca meme üzerinde oluşan bu siğillere incir (*Ficus carica*) sütü damlatılır⁸⁸⁰. Başka bir tedavi yönteminde ise siğil hayvanın kendi kılıyla kök kısmından bağlanır ve bir süre sonra bu siğil çürüyerek düşer⁸⁸¹.

5.3.1.46. Meme Başı Çatlakları

Büyükbaş hayvanlarda meme başı çatlakları görülür. Meme başı çatlağı, buzağı emdikten veya hayvan sağıldıktan sonra oluşur. Bu çatlakları gidermek için meme başına, gülyağı veya süt sağımı esnasında kapta oluşan “süt köpüğü”⁸⁸² sürülür.

⁸⁷⁴ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3.

⁸⁷⁵ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3.

⁸⁷⁶ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

⁸⁷⁷ G.1.0.1.

⁸⁷⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁸⁷⁹ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, M.2.2.1, M.2.2.2, M.2.2.4.

⁸⁸⁰ M.2.2.1, M.2.2.2.

⁸⁸¹ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

⁸⁸² E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

5.3.1.47. Süt Humması, Doğum Felci (Hipocalsemi)

Büyükbaş hayvanlarda doğum sonrası geçici bir felç durumu görülür⁸⁸³. Hastalığa yakalanan hayvanlar için “*hayvanı kuzulkurt tuttu*”⁸⁸⁴ denir. Hayvan yatar ve yerinden kalkamaz. Tedavide hayvan ayağa kaldırılmaya çalışılır⁸⁸⁵ ve kafasına bol soğuk su dökülür⁸⁸⁶.

5.3.1.48. Rahim Yangısı (Metritis)

Doğum sonrası küçükbaş hayvanların rahimlerinde iltihap oluşur. Tedavide “*hava ceva*” (havacıva: *Alkanna tinctoria*) otunun kök kısmı temizlendikten sonra suda haşlanır. Süzüldükten sonra, suyu hayvanın rahmine konur⁸⁸⁷. Yine güç doğum sonrası, rahimde oluşabilecek iltihabı önlemek için “*hava ceva*” otunun kökü, sarımsak (*Allium sativum*) ve soğan (*Allium cepa*) ile birlikte havanda dövülüp tereyağında kavrulur. Elde edilen bu karışım hayvanın rahmine yerleştirilir⁸⁸⁸.

5.3.1.49. Rahmin Dışarı Çıkması (Prolapsus Uteri)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanların rahimleri dışarı doğru çıkması “*hayvanın arkası dışarı çıktı*” şeklinde tarif edilir⁸⁸⁹. Bu durum özellikle zor doğumlardan sonra görülür. Rahmin dışarı çıkan kısmı ılık su ve sabunla yıkanır ve yerine geri itilir⁸⁹⁰. Ayrıca hayvanın “*yuvasına*” (rahim) en dıştan iki

⁸⁸³ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.1.1, G.1.1.2.

⁸⁸⁴ G.1.1.1, G.1.1.2.

⁸⁸⁵ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.1.1, G.1.1.2.

⁸⁸⁶ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁸⁸⁷ Ş.5.2.1, Ş.5.2.2.

⁸⁸⁸ Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸⁸⁹ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

⁸⁹⁰ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, Ş.2.3.1, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

dikiş atılır⁸⁹¹. “*Mahmak*” adı verilen sıcak kül bir bez içerisine alınır ve dikiş yerine hafifçe bastırılır⁸⁹². Rahmin tekrar dışarı çıkmaması için hayvanın arka ayakları tavandan sarkıtılan bir iple bağlanarak birkaç saat boyunca havada tutulur⁸⁹³. Yine rahim yerine konulduktan sonra hayvanın kendi dışkısı “*samga*” (ağız sütü) içerisine karıştırılır. Elde edilen bu karışım hayvanın rahmine konur. Tedavi amacıyla “*hava ceva*” (havacıva: *Alkanna tinctoria*) otunun kökü tereyağı ile kavrulur ve soğuduktan sonra hayvanın rahmine konulur⁸⁹⁴. Bir başka tedavi şeklinde dışarı çıkan kısım temizlenip yerine konulduktan sonra söğüt ağacından bir çubuk yapılır ve hayvanın “*havyası*”na (vulva dudaklarına) geçirilerek bağlanır. Bu çubuk bir hafta kaldıktan sonra çıkarılır ve hayvan iyileşir⁸⁹⁵.

5.3.1.50. Eşin Düşmemesi (Retentio Secundinarum)

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda görülen bu hastalığa halk arasında “*pızan*”⁸⁹⁶ veya “*eşin düşmemesi*”⁸⁹⁷ adları verilir. Doğum sonrası eşin düşmesi (yavru zarlarının atılması) için kuru soğan (*Allium cepa*) halka şeklinde doğranıp hayvana yedirilir⁸⁹⁸. Rahimden sarkan eş el yardımıyla bükülerek uç tarafına bir ağırlık bağlanır ve böylece eşin çabucak düşmesi sağlanır⁸⁹⁹. Eşin çabuk düşmesi için hayvanların rahmine közlenmiş soğan⁹⁰⁰ (*Allium cepa*) veya ıslatılıp tuza batırılmış bir parça koyunyünü yerleştirilir⁹⁰¹. Yine eşin çabuk

⁸⁹¹ E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, Ş.2.3.2, Ş.2.4.1, Ş.2.4.2.

⁸⁹² Ş.2.3.1.

⁸⁹³ E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3.

⁸⁹⁴ Ş.2.3.1.

⁸⁹⁵ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

⁸⁹⁶ A.3.2.1, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.4.1.

⁸⁹⁷ A.3.2.1, E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3, G.1.0.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.4.1, M.2.2.1, M.2.2.2, M.2.2.5, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.1.0.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁸⁹⁸ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

⁸⁹⁹ A.3.2.1, G.1.0.1, M.2.2.1, M.2.2.2, M.2.2.5.

⁹⁰⁰ G.1.0.1, Ş.1.0.1.

⁹⁰¹ Ş.1.0.1.

düşmesi için hayvanın kendi sütü ile havanda dövülmüş kuru soğan suyu karıştırılıp hayvanların rahmine yerleştirilir⁹⁰². Eşin çabuk düşürülmesi amacıyla uygulanan bir başka yöntemde “*pirpirim*” otu (semizotu: *Portulaca oleracea*) su ile haşlanıp süzülen suyu hayvanlara içirilir. Pirpirimin posası yemle birlikte hayvana yedirilir⁹⁰³. Eşini düşüremeyen hayvanlara bol bol patlıcan⁹⁰⁴ (*Solanum melongena*) ve haşlanmış yeşil fasulye (*Phaseolus vulgaris*) yedirilir⁹⁰⁵.

5.3.1.51. Kısırlık (İnfertilite)

Büyükbaş hayvanlarda çiftleşme sonrasında gebe kalamama durumu görülür⁹⁰⁶. Malatya’da gebe kalamayan hayvanların çiftleşme sonrası “*ten*”lerine (klitoris) kızgın bir çağ ile dağ atılır (dağ atma: dağlamak) veya kızgın tava basılır. Bunun dışında kış aylarına denk gelen çiftleşme sonrasında “*hayvanın yuvası*”na (rahmine) bir avuç kar yerleştirilir. Bir başka uygulamada “*hayvanın teni*” jiletle kesilir ve üzerine tuz basılır⁹⁰⁷. Elazığ’da ise kısır olan hayvanın “*teni*” iğneyle dışarı doğru çekilip “*teni*”nin bir bölümü kesilerek alınır. Bunun dışında çiftleşme sonrası hayvanın yuvası jiletle çizilip tuz ya da soğuk su konulur⁹⁰⁸.

5.3.1.52. Nazar Değmesi

Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanlarda süttten kesilme, zayıflama gibi belirtiler ile birlikte seyreden çeşitli hastalıkların ortaya çıktığı durumlara “*nazar değmesi*” adı verilir. Nazardan korunmak için “*muska*” yapılarak

⁹⁰² Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

⁹⁰³ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.3.1.1, M.3.1.2.

⁹⁰⁴ G.1.2.1, G.1.2.2.

⁹⁰⁵ M.3.1.1, M.3.1.2.

⁹⁰⁶ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

⁹⁰⁷ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

⁹⁰⁸ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

hayvanların boyunlarına ya da ahır girişlerine asılır⁹⁰⁹. Yapılan muskalar içerisine Kuran-ı Kerim'den ayetler yazılır⁹¹⁰. Nazardan korunmak için hayvanlara üç kez İhlas Suresi okunarak hayvanın yüzüne üflenir⁹¹¹.

5.3.1.53. Kuyruk Kesimi (Caudectomy)

Küçükbaş hayvanlarda “*kuyruk düşmesi*” adı verilen bir hastalık görülür. Bu hastalıkta hayvanın kuyruğu uzun olup yere değer. Tedavide kuyruk kesilir. Bunun için kuyruğun esnek olan noktası tespit edilir. Kuyruk derisi yukarı doğru gerilip kuyruk esnek olan yerden itibaren kesilir. Kanayan bölümün üzerine önceden hazırlanan tuzlu hamur konulur. Kuyruğun kesilmesinden önce gerilen ve kesim sonrası arta kalan deri kuyruk üzerine kapatılarak hayvanın yününe dikilir⁹¹².

5.3.1.54. Kastrasyon

Küçükbaş hayvanların kastrasyon işlemine “*bükme*”⁹¹³ ya da “*kırma*”⁹¹⁴ adı verilir. Kastrasyon kırma makası ile yapılır. Kırma makasının olmadığı zamanlarda ise yumurtalar (testis) avuç içerisine alınıp bağlantıları elle koparılır⁹¹⁵. Başka bir yöntemde erkek hayvan yere yatırılır. Avuç içerisine alınan yumurtalar yukarı doğru iyice bastırılarak itilir. Avuç içerisinde kalan deri iple sıkıca bağlanır. Bir müddet sonra bağlanan kısım çürüyerek düşer⁹¹⁶.

⁹⁰⁹ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.3.1, E.1.3.2, E.1.3.4, E.1.3.5.

⁹¹⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2, E.1.3.1, E.1.3.2.

⁹¹¹ Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁹¹² M.1.3.1, M.1.3.2.

⁹¹³ E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2.

⁹¹⁴ E.1.1.4.

⁹¹⁵ E.1.1.4, E.1.3.1, E.1.3.2.

⁹¹⁶ Ş.2.1.1.

5.3.2. Tek Tırnaklılar

5.3.2.1. Aktinomikoz (Actinomycose)

Atların yüzünde şişlikler oluşur. Tedavide eski bir bez üzerine pislenir (defekasyon) ya da küçük bir çocuğa pisletilir. Bu bez atın şiş olan bölgesine bağlanır. Bu tedavi “*pislik pislği çeker*” inancına dayanır⁹¹⁷.

5.3.2.2. Su Sakağısı (Gourme, Adenitis Equorum)

Bu hastalığa halk arasında “*sakağı*”⁹¹⁸, “*mangahu*”⁹¹⁹ ve “*mangavu*”⁹²⁰ isimleri verilir. Hastalığa yakalanan at ve eşeklerde burun akıntısı, salya akıntısı⁹²¹ ve yem yiyememe⁹²² gibi belirtiler görülür. Hastalığın ilerleyen dönemlerinde hayvan giderek güçsüzleşir ve hareket edemez hale gelir⁹²³. Hastalığın tedavisinde saman suda haşlanır ve yem torbasına konularak hayvanın boynuna asılır⁹²⁴.

5.3.2.3. Uyuz (Scabies)

Hastalık “*kel*”⁹²⁵ veya “*uyuz*”⁹²⁶ adları ile bilinir. Bu hastalıkta baş, boyun, karın ve ayak bölgelerinde kıl dökülmeleri görülür. Daha sonra bu bölgede yara oluşur⁹²⁷. Kılların döküldüğü bölgelere bol tuzlu tereyağı⁹²⁸, katran⁹²⁹ veya

⁹¹⁷ A.1.3.1.

⁹¹⁸ E.1.1.4.

⁹¹⁹ E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, Ş.3.2.1.

⁹²⁰ M.2.1.5, M.2.1.6.

⁹²¹ E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, M.2.1.5, M.2.1.6, Ş.3.2.1.

⁹²² E.1.1.4, Ş.3.2.1.

⁹²³ E.1.1.4.

⁹²⁴ E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, M.2.1.5, M.2.1.6, Ş.3.2.1.

⁹²⁵ E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7.

⁹²⁶ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1, M.2.2.5.

⁹²⁷ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, E.1.1.4, E.1.3.4, E.1.3.5, E.1.3.6, E.1.3.7, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1, M.2.2.5.

⁹²⁸ E.1.1.4, E.1.3.6, E.1.3.7, M.1.2.1.

⁹²⁹ M.1.2.1, M.2.2.5.

“kara yağ”⁹³⁰ (kullanılmış motor yağı) sürülür. Bunun dışında tuzlu tereyağı içerisine soba kurumu katılıp hayvanın uyuzlu bölgesine sürülür⁹³¹. Uyuzlu bölgeye üç gün boyunca günde iki, üç kez çiğ sarımsak (*Allium sativum*) sürülür⁹³². Uyuz tedavisinde bir başka yöntemde ise uyuzlu bölgelere benzin dökülüp yakılarak hemen söndürülür. Bu uygulamadan bir süre sonra kıllar yeniden çıkar ve hastalık iyileşir⁹³³.

5.3.2.4. Şarbon (Antrax)

Atlar ve “merkep”lerde (eşek) de görülen bu hastalık için halk arasında “şarbo” adı kullanılır. Hastalığa yakalanan hayvanlar aniden ölür ve bu hayvanların kanları pıhtılaşmaz. Hastalığın tedavisinde hiçbir şey yapılmaz⁹³⁴.

5.3.2.5. Solunum Güçlüğü (Emphisema)

Halk arasında bu hastalığa “solağan” adı verilir. Hastalığa yakalanan hayvan çabuk yorulur, yürüyemez ve yük taşıyamaz. Tedavisinde bir şey yapılamaz⁹³⁵.

5.3.2.6. Sancı (Colic)

Atlarda sancı sık görülen bir rahatsızlıktır⁹³⁶. Sancılanan at kendini yerden yere atar. Bu hayvanlar hemen koşturularak terletilmelidir. Bu tedavi şeklini daha çok göçerler uygulamaktadır⁹³⁷. Malatya’da sancıyı ortadan kaldırmak için

⁹³⁰ E.1.1.4.

⁹³¹ E.1.3.4, E.1.3.5.

⁹³² M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

⁹³³ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3.

⁹³⁴ Ş.1.0.1.

⁹³⁵ M.2.1.5, M.2.1.6.

⁹³⁶ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.2.3.1, E.1.3.3.

⁹³⁷ E.1.3.3.

hayvanlara rakı içirildiği bildirilmektedir⁹³⁸. Sancıyı ortadan kaldırmak için hayvanın burnuna “iğ” (yünden ip yapmakta kullandıkları tahta çubuk) sokulup yara oluşturularak kan salınır (kan akıtılır)⁹³⁹. Başka bir tedavi yönteminde, hayvanların kuyruklarının ucundaki damar (Arteria caudalis (coccygea)) bulunur ve bu damar kesilerek kan akıtılır. Bu uygulama sonucunda hayvanın sancısı azalır. Kan salımı ile birlikte sancı kesilmez ise hayvanın karın bölgesi kızgın cağ ile “X” şeklinde dağlanır⁹⁴⁰.

5.3.2.7. Kabızlık (Constipation, Obstipation)

Bu rahtasızlık eşeklerde de görülmesine karşın, atlarda daha sık karşılaşılan bir durumdur⁹⁴¹. Kabızlığın tedavisinde, sarımsak (*Allium sativum*) ve tuzun havanda iyice ezilmesi ile elde edilen karışım dişi hayvanların tenine (klitoris), erkek hayvanların ise arkasına (rektumuna) konulur⁹⁴². Kabızlık için bir diğer tedavi yönteminde ise hayvanın rektumuna bir kalıp yeşil veya beyaz sabun, eritilerek ya da bütün halinde bırakılır⁹⁴³. Ayrıca hayvanın arkasına zeytinyağı da konulur⁹⁴⁴.

5.3.2.8. İdrar Tutulması (Anüri)

İdrar tutulması hem at hem de eşeklerde görülebilir⁹⁴⁵. Bu hastalığa halk arasında “işeyememe”⁹⁴⁶ adı verilir. İdrarını yapamayan hayvanlarda sancı

⁹³⁸ M.2.1.5, M.2.1.6.

⁹³⁹ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3.

⁹⁴⁰ E.2.3.1.

⁹⁴¹ E.2.3.1, M.2.1.5, M.2.1.6, Ş.1.0.1.

⁹⁴² Ş.1.0.1.

⁹⁴³ E.2.3.1, M.2.1.5, M.2.1.6.

⁹⁴⁴ E.2.3.1.

⁹⁴⁵ G.1.0.1, Ş.1.0.1, Ş.3.2.1.

⁹⁴⁶ Ş.1.0.1, Ş.3.2.1.

oluşur⁹⁴⁷. Şanlıurfa'daki bir kaynak kişi hayvanların burunlarının sıkılması ile bu hastalığın tedavi edilmeye çalışıldığını bildirmiştir⁹⁴⁸. Aynı bölgeden bir başka kaynak kişi ise sarımsağın (*Allium sativum*) havanda dövüldükten sonra dişi hayvanların “*teni*”ne (klitoris), erkek hayvanların ise “*erkekliği*”ne (penis) konulduktan sonra yaklaşık 20 dakika içinde hayvanın idrarını yaptığını ve sancısının kesildiğini bildirmiştir⁹⁴⁹. İdrarını yapamayan hayvanlar için başka bir tedavi yönteminde ise maydanoz (*Petroselinum crispum*) otu kaynatılıp suyu hayvanlara içirilir⁹⁵⁰.

5.3.2.9. Kastrasyon

Kastrasyon için hayvan yere yatırılır, jilet veya çok keskin bir taş ile yumurtaların (testis) deri tabakası kesilir. Her iki yumurtanın arasında yer alan damar (Arteria testicularis) üzerine bir tahta parçası konur ve yumurtalarla birlikte iyice sıkıştırıldıktan sonra bağlanır. Mikrop kapmaması için açılan yara üzerine “*moriye kuleka*” (göztaşı, bakır sülfat: CuSO₄) konulur. Damardaki kan akımı engellendiği için yumurtalar zamanla küçülür ve bağlandığı yerden koparak ayrılır⁹⁵¹.

5.3.2.10. Kısırlık (İnfertilite)

Atlar gebe kalamadığı zaman, hayvanın yuvasına (rahim) el sokulur ve nohuttan biraz büyük, “*niri*” adı verilen yuvarlak et parçası jiletle kesilip alınır. Bu uygulamadan sonraki çiftleşmede hayvan gebe kalır⁹⁵².

⁹⁴⁷ Ş.3.2.1.

⁹⁴⁸ Ş.1.0.1.

⁹⁴⁹ Ş.3.2.1.

⁹⁵⁰ G.1.0.1.

⁹⁵¹ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁹⁵² E.2.3.1

5.4. HAYVANLAR İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Baykuş için Kürtçe “*gun*”⁹⁵³, “*gund*”⁹⁵⁴ veya “*günde*”⁹⁵⁵ adları kullanılır. Bir evin çatısına baykuşun konması uğursuzluk olarak kabul edilir⁹⁵⁶. Baykuş genelde viranelere konduğundan tepesine konduğu yuvanın yıkılacağı⁹⁵⁷ veya bir felâkete uğrayacağı⁹⁵⁸ düşünülür. Evin çatısında öten baykuşun ise evin fertlerinden birinin öleceğine işaret ettiği kabul edilir⁹⁵⁹. Bu nedenle evlere doğru gelen baykuş korkutularak uzaklaştırılır. Baykuşun getireceği felâketten korunmak için bulgur, mercimek (*Lens culinaris*), un ve buğdayın (*Triticum sativum*) pişirilmesi ile hazırlanan karışım evin etrafına bırakılır⁹⁶⁰. Baykuşun felaket getirdiği inancından dolayı “*evinde baykuş okusun*” şeklinde bir beddua da bulunmaktadır⁹⁶¹.

Adıyaman ve Şanlıurfa’daki bazı kaynak kişilere göre ise evin çatısına baykuşun konması uğurlu görülür⁹⁶². Çatıya konduğu zaman baykuşun Allah’a dua edeceği ve çatısına konduğu eve bereket getireceğine⁹⁶³ ve baykuşun müjdecisi olduğuna inanılır⁹⁶⁴.

İnsanlar, “*kösnü*” (köstebek) öldürdüklerinde vücutlarında irinli yaralar oluşur. Bu yaralara “*kösnü başı*” adı verilir. Hastalığın tedavisi için köstebek

⁹⁵³ A.1.1.1, A.1.2.1, A.1.2.2, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

⁹⁵⁴ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, Ş.2.3.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁹⁵⁵ Ş.3.2.1.

⁹⁵⁶ A.1.1.1, A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.4.1, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.3.3, E.1.5.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.2.2.3, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.2.3.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1, Ş.5.3.2.

⁹⁵⁷ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁹⁵⁸ A.1.1.1, A.1.4.1, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.5.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, E.1.3.3, G.1.2.1, G.1.2.2, M.2.2.3, Ş.3.2.1, Ş.5.3.2.

⁹⁵⁹ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.5.3, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.2.3.1, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.3.2.1, Ş.5.3.2.

⁹⁶⁰ Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.5.3.2.

⁹⁶¹ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

⁹⁶² A.1.2.1, A.1.2.2, Ş.2.3.1, Ş.3.2.1.

⁹⁶³ A.1.2.1, A.1.2.2.

⁹⁶⁴ Ş.2.3.1, Ş.3.2.1.

yakalanıp öldürülür. Derisi ve iç organları çıkarılan köstebek yara üzerine bağlanır ve yaranın iltihabını iyileştirir⁹⁶⁵.

Adıyaman'daki hasta hayvanlar Çoban Dede Köyündeki “Çoban Dede” adlı ziyarete götürülür ve hayvanların bu ziyarette şifa bulacağına inanılır. Çoban dedenin mezarından alınan toprak ahırın tavanına asılırsa, o ahıra artık kene ve hastalığın girmeyeceğine inanılır⁹⁶⁶ (Bkz Şekil 7).

Şekil 7. Adıyaman'daki “Çoban Dede” ziyareti

Sabah ezanında köpeklerin uluması uğursuzluk olarak kabul edilir⁹⁶⁷. Ezan sırasında köpeklerin uzun uzun uluması (havlaması) köpeğin Azrail'i görebildiği⁹⁶⁸ ve birinin öleceği inancı ile açıklanır⁹⁶⁹. Köpekler uluduğunda

⁹⁶⁵ M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4.

⁹⁶⁶ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

⁹⁶⁷ A.1.1.1, A.1.2.1, A.1.2.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.4.2, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.3.2.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁹⁶⁸ A.1.1.1, A.1.2.1, A.1.2.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4.

köpekler *“başından bul”* diye bağırlır⁹⁷⁰. Köpekler hangi eve daha yakın ulursa o eve Azrail’in gelmesinin yakın olduğuna inanılır⁹⁷¹. Böyle durumlarda köpeğe *“evin başını yiyecek”* denir⁹⁷². Sabah ezan saatinde şeytanın köpeklerin içerisine girdiği ve bu yüzden köpeklerin sabah ezanında havladıklarına inanılır⁹⁷³.

Öte yandan Adıyaman ve Malatya’da sabah ezanında köpeklerin ulumasının uğurlu kabul edildiği köyler de bulunmaktadır⁹⁷⁴. Ezan sırasında köpeklerin uzun uzun uluması *“köpekler sabah ezanında yeryüzüne inen melekleri görür o yüzden havlar”*⁹⁷⁵ veya *“köpekler sabah ezanında Allah’ı niyaz eder”* şeklinde açıklanır⁹⁷⁶.

Evin bahçesinde köpek beslemek uğursuz kabul edilir⁹⁷⁷. Çünkü köpeklerin içerisine üç harfliler (cin) girer⁹⁷⁸.

Köpekler necis kabul edilir ve eve sokulmaz⁹⁷⁹. Bu inanış özellikle şafi mezhebinde olanlar için geçerlidir⁹⁸⁰. Bu nedenle, kedi-köpeğin girdiği yerde/evde namaz kılınmaz⁹⁸¹.

Hayvanları hastalıklardan korumak için yaylanın gidile bilindiği kadar üst kısımlarına gidilmeye çalışılır ve zirveye yakın yerlerin hastalıktan korunmak için en ideal yerler olduğuna inanılır⁹⁸².

⁹⁶⁹ A.1.1.1, A.1.2.1, A.1.2.2, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4, M.1.4.2, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁹⁷⁰ G.1.2.1, G.1.2.2.

⁹⁷¹ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁹⁷² A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3.

⁹⁷³ Ş.3.2.1.

⁹⁷⁴ A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.5.1, A.2.6.1, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

⁹⁷⁵ A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.5.1, A.2.6.1, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

⁹⁷⁶ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

⁹⁷⁷ M.1.4.1, Ş.1.0.1.

⁹⁷⁸ M.1.4.1.

⁹⁷⁹ E.1.5.1, E.1.5.2, Ş.1.0.1.

⁹⁸⁰ Ş.1.0.1.

⁹⁸¹ E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1, Ş.1.0.1.

Büyükbaş hayvanlarda çiftleştirmeden sonra dişi hayvanın üzerine bir erkek binerse hayvanın yavrusunun erkek, eğer bir kadın binerse dişi olacağına inanılır⁹⁸³.

Avcıların av yolunda tilki görmeleri uğurlu sayılır⁹⁸⁴.

Yeni doğum yapan hayvanların eşi düştüğü zaman, düşen eş alınarak götürülüp bir akarsuya atılır. Bu uygulama ile doğum yapan hayvanın sütünün akarsu gibi bol olacağına inanılır⁹⁸⁵. Düşen eş bir incir (*Ficus carica*) ağacının üzerine atıldığında da yeni doğan hayvanın incir gibi bol sütlü olacağı düşünülür⁹⁸⁶.

Nazara çok inanılır ve nazar “göz değmesi” olarak isimlendirilir⁹⁸⁷. Hayvanları nazardan korumak için boyunlarına mavi nazar boncuğu⁹⁸⁸ ile Kuran-ı Kerim’den ayetler ve dualar yazılı olan “muska”lar asılır⁹⁸⁹. Ayrıca kaplumbağa kabuğunun nazara karşı koruyucu olduğuna inanılır, hayvanların boyunlarına⁹⁹⁰, ev ve ahır girişlerine kaplumbağa kabuğu asılır⁹⁹¹. Hayvanların boyunlarına asılan kaplumbağa kabuğu içerisine taş konur ve taşların çıkardığı seslerin hayvanları kötülük ve hastalıklardan koruduğuna inanılır⁹⁹². Nazardan korunmak için ev ve ahırların girişlerine at kafası⁹⁹³ ve at nalı⁹⁹⁴ asılır. Nazara karşı kaplumbağa

⁹⁸² E.1.4.4.

⁹⁸³ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

⁹⁸⁴ A.1.4.1, M.3.1.1, M.3.1.2, G.1.3.1, G.1.3.2.

⁹⁸⁵ M.2.1.5, M.2.1.6, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4, M.3.1.1, M.3.1.2.

⁹⁸⁶ A.1.2.1, A.1.2.2, A.1.3.1, A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, A.2.5.1, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

⁹⁸⁷ A.1.1.1, A.1.3.1, A.1.4.1, A.2.4.1, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.1.1, M.1.4.2, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.1.0.2, Ş.2.3.1.

⁹⁸⁸ A.1.1.1, A.1.3.1, A.1.4.1, A.2.4.1, G.1.1.1, G.1.1.2, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.4.2, M.3.1.1, M.3.1.2, Ş.1.0.2.

⁹⁸⁹ A.1.1.1, A.1.4.1, A.2.4.1, G.1.1.1, G.1.1.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.4.2, Ş.1.0.2.

⁹⁹⁰ Ş.2.3.1.

⁹⁹¹ E.1.4.4, E.1.5.3, Ş.5.3.2, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

⁹⁹² Ş.2.3.1.

⁹⁹³ M.1.1.1.

⁹⁹⁴ M.1.1.1, E.1.3.3.

kabuğu, büyükbaş ya da küçükbaş hayvanların kafatasları ahır girişlerine asılır⁹⁹⁵. Ayrıca, nazardan korunmak için Kuran-ı Kerim'den İhlas Suresi üç kez okunarak hayvanın yüzüne doğru üflenir⁹⁹⁶.

Salgın hastalıklarda, ölen hayvanlardan birinin ayağı kesilerek bir ağaç dalına asılırsa, hastalık ve ölümün sürüden uzak olacağına inanılır⁹⁹⁷.

Kurbağaya dokunulursa vücutta siğil çıkar⁹⁹⁸.

Arabanın veya insanın önünden tavşan geçerse uğursuzluk olacağına inanılır⁹⁹⁹.

Leylek görülmesi uğurlu sayılır. Leyleği uçarken gören kişinin yolculuk yapacağına inanılır¹⁰⁰⁰.

Eşeklerin evin önünde veya ahırda çok anırmasının (bağırmasının) felaket habercisi olduğuna inanılır. Hayvanlar anırdığında *"bu eşek çok zırlıyor, kesin başımıza bir şey gelecek"* diye düşünülür¹⁰⁰¹.

Arabanın veya insanın önünden tilki geçmesi uğurlu sayılan bir durumdur¹⁰⁰².

Gece vakti kedilerin ses çıkarmaları uğursuzluk olarak kabul edilir¹⁰⁰³. Siyah kedi görmek uğursuzluk sayılır¹⁰⁰⁴.

Bir mutfak kabına fare girerse mutfak kabı artık haram kabul edilir ve kullanılmaz¹⁰⁰⁵. Tekrar kullanılması için mutfak kabı ile bir çeşmeye gidilmesi, su

⁹⁹⁵ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.4.1.

⁹⁹⁶ Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

⁹⁹⁷ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

⁹⁹⁸ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.1.4.4, M.1.2.1.

⁹⁹⁹ A.1.4.1, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.4.1.

¹⁰⁰⁰ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

¹⁰⁰¹ Ş.2.1.1.

¹⁰⁰² A.1.4.1, A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.4.1.

¹⁰⁰³ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.1.2.1.

¹⁰⁰⁴ M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4, M.3.1.1, M.3.1.2, G.1.2.1, G.1.2.2.

doldurulurken İhlâs Suresinin üç kez okunması ve kabın içerisindeki suyun boşaltılması gereklidir. Farenin temas ettiği kabın tekrar kullanılabilmesi için yedi¹⁰⁰⁶ veya 40 kez¹⁰⁰⁷ temiz su ile doldurulup boşaltılması gerekmektedir¹⁰⁰⁸.

Kuyulara fare düşerse o kuyudaki suyun tekrar kullanılabilmesi için köyün inanç sistemi açısından önde geleni (sofisi veya imamı) kuyudan 300 kez su çeker ve yere döker¹⁰⁰⁹. Daha sonra en son çektiği sudan bir tas içer ve “*ben içtim artık helaldir*” der¹⁰¹⁰. Eğer kuyuya düşen fare canlı ise kuyudan kova ile 150 kez su çekilir, yere dökülür ve kuyudan her kova su çekişte Kelime-i Şahadet getirilir¹⁰¹¹.

Şavak Aşireti mensupları koyunlarına Çarşamba günleri tuz vermezler ve bugünü uğursuz kabul ederler. Eğer tuz verilirse bütün hayvanların hasta olacağına inanırlar.

Koç katımının Pazar veya Perşembe günü yapılması uğurlu sayılır¹⁰¹².

Hayvanlar, insanlara gönderilmiş nimet, kısmet olarak kabul edilir ve hayvanlara iyi bakmak ibadet olarak görülür¹⁰¹³.

Hayvanlar otlaklar veya yaylalarda ne zaman güzel yayılırsa yağış olduğu inancı bulunmaktadır. Bu nedenle hayvanların güzel yayılması yağış olacağına işaret olarak kabul edilir¹⁰¹⁴.

Kurban kanının altına sürülmesinin uğur getireceğine inanılır¹⁰¹⁵.

¹⁰⁰⁵ E.1.2.2, E.1.2.3, E.1.4.4, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.5.1.1, Ş.5.3.2, Ş.5.1.2.

¹⁰⁰⁶ E.1.4.4, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.5.3.2, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

¹⁰⁰⁷ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2.

¹⁰⁰⁸ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, E.1.4.4, E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3, G.1.2.1, G.1.2.2, G.1.3.1, G.1.3.2, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, Ş.3.1.1, Ş.3.1.2, Ş.5.3.2, Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

¹⁰⁰⁹ Ş.2.3.1, Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

¹⁰¹⁰ Ş.2.3.1.

¹⁰¹¹ Ş.4.1.2, Ş.4.1.3, Ş.4.1.4.

¹⁰¹² E.1.5.1, E.1.5.2.

¹⁰¹³ G.1.1.1, G.1.1.2.

¹⁰¹⁴ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3.

¹⁰¹⁵ E.1.4.4, M.3.1.1, M.3.1.2.

Koç katımında koçlara nazar değmesin diye kına sürülür¹⁰¹⁶.

Herhangi bir evde süte katılacak maya dökülürse komşu evler o eve maya vermezler. Maya verilerse başlarına bir uğursuzluk veya hayvanlarının başına hastalık geleceğini düşünürler¹⁰¹⁷.

Kuşların yuvasını bozanın yuvasının bozulacağına inanılır¹⁰¹⁸.

Ev halkından biri yolculuğa çıktığında eğer bir süre sonra evdeki horoz öterse yolculuğa çıkan kişinin yolunun açık olacağına inanılır¹⁰¹⁹.

Koyun meleğe, keçi ise şeytana benzetilir¹⁰²⁰.

Güvercinin mübarek hayvan olduğuna inanılır ve yakın olduğu ya da beslendiği eve bereket getireceğine inanılır¹⁰²¹.

Kır at uğurludur derler ve uğurlu kabul edilir¹⁰²².

Alaca sığır uğursuz kabul edilir ve beslenmesi hoş karşılanmaz¹⁰²³.

Kara renkli erkek katırlar alınmaz, çünkü bunların “*huylu*” (asabi) olduğuna inanılır¹⁰²⁴.

¹⁰¹⁶ E.1.4.4, E.1.5.1, E.1.5.2.

¹⁰¹⁷ E.1.5.1, E.1.5.2.

¹⁰¹⁸ E.1.4.4, E.1.5.3, G.1.3.1, G.1.3.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

¹⁰¹⁹ Ş.3.2.1.

¹⁰²⁰ E.1.3.3, E.1.3.6, E.1.3.7.

¹⁰²¹ E.1.1.1, E.1.1.2, E.1.1.3.

¹⁰²² E.1.4.4.

¹⁰²³ E.1.4.4.

¹⁰²⁴ E.1.4.4.

5.5. HAYVANLAR İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ ve DEYİMLER

Arı

*“Arıya kariya güvenilmez”*¹⁰²⁵

At

*“Alma alı, satma kırı, yağızın binde biri ama illa doru illa doru”*¹⁰²⁶

*“Asil at kendine kamçı vurdurmaz”*¹⁰²⁷

*“Asil at yol ne kadar uzun olursa olsun gider”*¹⁰²⁸

*“At ayağı, it ayağına karıştı”*¹⁰²⁹

*“At koçar sahibi kendini över”*¹⁰³⁰

*“At ölür meydan kalır, yiğit ölür şanı kalır”*¹⁰³¹

*“Atın ölümü arpadan olsun”*¹⁰³²

*“Çalışan atın boynu boncuklu olur”*¹⁰³³

*“El atına binen tez iner”*¹⁰³⁴

*“Gelin ata binmiş ya nasip demiş”*¹⁰³⁵

*“Hızlı giden atın boku seyrek düşer”*¹⁰³⁶

*“İyi at, iyi yol gider”*¹⁰³⁷

*“İyi at kamçı istemez”*¹⁰³⁸

*“İyi at kendine kamçı vurdurmaz”*¹⁰³⁹

¹⁰²⁵ M.1.4.1.

¹⁰²⁶ M.2.2.1, M.2.2.2.

¹⁰²⁷ G.1.0.1.

¹⁰²⁸ Ş.5.1.1, Ş.5.1.2.

¹⁰²⁹ E.1.3.3.

¹⁰³⁰ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

¹⁰³¹ E.1.3.4, E.1.3.5, G.1.0.1, G.1.1.1, G.1.1.2.

¹⁰³² G.1.0.1, G.1.0.2.

¹⁰³³ A.1.4.1, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁰³⁴ E.1.2.1.

¹⁰³⁵ A.1.4.1, E.1.2.1, G.1.2.1, G.1.2.2, M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

¹⁰³⁶ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, M.1.3.1, M.1.3.2.

¹⁰³⁷ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4, Ş.2.3.1.

¹⁰³⁸ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4, M.1.4.1.

“İyi at kendine söz getirmez”¹⁰⁴⁰

“İyi at kendine üzenü vurduramaz”¹⁰⁴¹

“İyi at kılavuz istemez”¹⁰⁴²

“Kır atın yanında kalan ya huyundan ya suyundan”¹⁰⁴³

“Kör atın kör nalbantı olur”¹⁰⁴⁴

“Sessiz atın çiftesi pek olur”¹⁰⁴⁵

“Yiğit at kendine kamçıyı vurduramaz”¹⁰⁴⁶

Ayı

“Ayı yavrusunu severken öldürürmüş”¹⁰⁴⁷

Eşek

“Eşeğin suya sıçtığı gibi laf konuşulmaz”

“Eşeğini sağlam kazığa bağla, komşunu hırsız çıkarma”¹⁰⁴⁸

“Eşek sefere gitti geldi, eşek aynı eşek”¹⁰⁴⁹

“Keçesiz ayakkabı, semersiz eşeğe benzer”¹⁰⁵⁰

Horoz

“Erken öten horozun başını vururlar”¹⁰⁵¹

“Vakitsiz öten horozun başını keserler”¹⁰⁵²

¹⁰³⁹ A.1.1.1, A.1.4.1, A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3, Ş.1.0.1.

¹⁰⁴⁰ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

¹⁰⁴¹ E.1.5.1, E.1.5.2, E.1.5.3.

¹⁰⁴² M.1.1.1.

¹⁰⁴³ G.1.1.1, G.1.1.2 .

¹⁰⁴⁴ A.2.1.1, A.2.2.1, A.2.3.1, A.2.3.2.

¹⁰⁴⁵ A.1.6.1, A.1.6.2, A.1.6.3 .

¹⁰⁴⁶ M.1.3.1, M.1.3.2.

¹⁰⁴⁷ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3, E.1.4.1, E.1.4.2, M.2.2.1, M.2.2.2,

¹⁰⁴⁸ G.1.0.1.

¹⁰⁴⁹ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

¹⁰⁵⁰ E.2.0.1, E.2.0.2, E.2.0.3, E.2.1.1.

¹⁰⁵¹ M.2.1.5, M.2.1.6.

¹⁰⁵² E.1.2.1, M.2.2.1, M.2.2.2.

Kedi

*“Yağ yiyen kedinin gözünden bellidir”*¹⁰⁵³

Keklik

*“Kekliğe düşenin içecek ayrıntı bulunmaz”*¹⁰⁵⁴

Kirpi

*“Kirpi yavrusunu pamuğum diye severmiş”*¹⁰⁵⁵

Koyun

*“İyi koçlanacak kuzu doğduğunda bellidir”*¹⁰⁵⁶

*“İyi kuzu anasının önünden bellidir”*¹⁰⁵⁷

*“Kuzu kurda teslim edilmez”*¹⁰⁵⁸

*“Koyun kuyruğunu kendine yük saymaz”*¹⁰⁵⁹

*“Koyun kuzusuna basmaz”*¹⁰⁶⁰

*“Koyunu olanın kuzusu ölür”*¹⁰⁶¹

*“Koyunun olmadığı yerde keçilere abdulkerim derler”*¹⁰⁶²

Köpek

*“Düğün ekmeğiyle it tava gelmez”*¹⁰⁶³

*“Havlayan it ısırılmaz”*¹⁰⁶⁴

*“Hırlayan it ısırılmaz”*¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵³ A.3.3.2, M.1.4.1.

¹⁰⁵⁴ A.3.3.1, A.3.3.2, A.3.3.3, A.3.3.4.

¹⁰⁵⁵ M.1.1.1.

¹⁰⁵⁶ E.1.5.1, E.1.5.2.

¹⁰⁵⁷ E.1.4.1, E.1.4.2.

¹⁰⁵⁸ G.1.0.1.

¹⁰⁵⁹ M.1.3.1, M.1.3.2.

¹⁰⁶⁰ M.1.3.1, M.1.3.2.

¹⁰⁶¹ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3.

¹⁰⁶² M.1.3.1, M.1.3.2.

¹⁰⁶³ E.1.3.4, E.1.3.5.

¹⁰⁶⁴ M.1.0.1, M.1.0.2, M.1.0.3, M.2.1.5, M.2.1.6.

¹⁰⁶⁵ Ş.1.0.1.

- “İssiz evde it ürür”*¹⁰⁶⁶
- “İssiz eve it yuva yapar”*¹⁰⁶⁷
- “İt ite itte kuyruğuna bakar”*¹⁰⁶⁸
- “İt ürümeyle kervan yolda kalmaz”*¹⁰⁶⁹
- “İt ürür kervan yürür”*¹⁰⁷⁰
- “İte bulaşacağına bahçayı dolaş”*¹⁰⁷¹
- “İte dolanma çalığı dolaş”*¹⁰⁷²
- “İti an çomağı hazırla”*¹⁰⁷³
- “İti öldürene sürüdürler”*¹⁰⁷⁴
- “Köpeği ne kadar kırpsanda tazı olmaz”*¹⁰⁷⁵
- “Köpeksiz köy olmaz”*¹⁰⁷⁶
- “Yağ yiyen itin yüzünden bellidir”*¹⁰⁷⁷
- “Yavuz itin sonu uyuzluk olur”*¹⁰⁷⁸

¹⁰⁶⁶ A.2.8.1, A.2.8.2, A.2.8.3.

¹⁰⁶⁷ E.1.3.1, E.1.3.2.

¹⁰⁶⁸ Ş.1.0.1.

¹⁰⁶⁹ M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

¹⁰⁷⁰ E.1.3.4, E.1.3.5, M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4, Ş.5.4.1, Ş.5.4.2.

¹⁰⁷¹ G.1.0.1, G.1.1.1, G.1.1.2, Ş.1.0.1.

¹⁰⁷² M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4.

¹⁰⁷³ M.2.3.1, M.2.3.2, M.2.3.3, M.2.3.4.

¹⁰⁷⁴ G.1.0.1.

¹⁰⁷⁵ A.3.1.1, A.3.1.2, A.3.1.3, A.3.1.4.

¹⁰⁷⁶ E.1.3.3, M.2.1.1, M.2.1.2, M.2.1.3, M.2.1.4.

¹⁰⁷⁷ A.1.5.1, A.1.5.2.

¹⁰⁷⁸ M.2.2.1, M.2.2.2, G.1.2.1, G.1.2.2.

6. TARTIŞMA

Bu araştırmada AFH folklorunda, veteriner hekimliği ve hayvancılık ile ilgili, sözlü envanterin toplanması amacıyla alan araştırması uygulandı. Hem literatürde yer alan bilgiler hem de araştırmanın derinliği ve toplanacak verinin miktarı göz önüne alınarak araştırmada örneklem büyüklüğü için Adıyaman, Elazığ, Malatya, Nizip ve Şanlıurfa olarak belirlenen beş noktadan en az 100 kişi ile yüz yüze görüşülmesi hedeflendi. AFH’de 100 kişilik bir örneklem grubu hedeflenmesine rağmen ulaşılması planlanan verinin derinliği dikkate alınarak toplam 123 kaynak kişi ile yüz yüze görüşme yapıldı. Bu durumda, ulaşılması hedeflenen örneklem sayısının üzerine çıkılmış olması göz önüne alındığında yapılan görüşme sayısının örnekleme temsil açısından yeterli olduğu ileri sürülebilir.

Çalışmada, AFH’de yapılan küçükbaş yetiştiriciliğinin daha çok aşiretler tarafından yürütüldüğü ve bu faaliyetlerin de geleneksel göçebelik şeklinde sürdürüldüğü görüldü. Öte yandan Kutlu’nun (52) “göçebe-yaylacı” olarak nitelendirdiği Şavak Aşireti ile ilgili olarak bildirdiği hayvan yetiştiriciliği bilgilerinin AFH’de elde edilen bulgularla paralel olduğu tespit edildi. Buradan hareketle Şavak Aşiretinin göçer hayvancılık ile ilgili bilgilerin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında aracı görevine devam ettiği söylenebilir.

Dinçer (19) halk arasında göz hastalıklarından katarakt için “boz inmesi” ve “aksu”, konjunktivitis için ise “gözente” adlarının kullanıldığını, göz hastalıklarının tedavisinde ise dövülmüş cam, dövülmüş toz şeker ile biberli, nişadamlı ilaçların kullanıldığını bildirmiştir. Tez çalışması kapsamında AFH’de göz hastalıklarından konjunktivitist için “göze ağ gelmesi”, “göze duman

gelmesi”, “*göze pus atması*”, “*göze boz atması*” gibi adların kullanıldığı tedavide ise ayran veya yoğurt içerisine konulan şeker, tuz, sarımsak (*Allium sativum*) veya dövülmüş cam parçalarından oluşan karışımlar ve bazı ampirik yöntemlerin uygulandığı sonuçlarına ulaşıldı. Hayvanlardaki göz hastalıkları için, AFH’den elde edilen bilgiler ile diğer folklorik araştırmalardaki (19, 22, 23, 51) bulgular dikkate alındığında, Anadolu’da benzer isimlendirmelerin var olduğu, tedavisinde dövülmüş cam, şeker, tuz ve ayranın yaygın olarak kullanıldığı ve uygulayıcılar vasıtasıyla hala varlıklarını devam ettirdikleri söylenebilir. Öte yandan tuz ve sarımsağın antimikrobiyal özellikleri dikkate alındığında bu maddeler ile yapılan uygulamaların rasyonel uygulamalara yakın olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte, inanış gereği daha önceden deniz suyu içmiş bir kişinin göz içerisine tükürmesinin ise rasyonel uygulamalara yakın olan tuz kullanımının deviasyonu olarak ortaya çıkmış ampirik bir uygulama olduğu ileri sürülebilir. AFH’deki göz hastalıklarında karşılaşılan hayvanın kendi kanından birkaç damla göz içerisine konulması yönteminin “*homeopati*” uygulamalarına örnek gösterilebileceği düşünülebilir. Bununla birlikte homeopati uygulamalarının avantajları (89) dikkate alındığında AFH’de uygulandığı saptanan homeopati örneğinin modern hekimlik uygulamaları arasına alınması için yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Veteriner hekimliği folkloru ile ilgili olarak bugüne kadar yapılmış araştırmalar içerisinde kertenkele türlerinin amfizem (19), atlarda tüy çıkarmak (58, 59), mide-bağırsak parazitleri ve keçilerde görülen uyuz hastalıklarının (49) tedavilerinde çeşitli şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir. AFH’deki çalışmada, Adıyaman yöresinde iştahsızlığın giderilmesi için yapılan tedavi uygulamalardan

birinde “*marijok*” adı verilen bir tür kertenkelenin hayvanın ağzına bırakıldığı sonucuna ulaşıldı. Bu uygulamanın Eski Mısır Uygarlığından itibaren bin yıllardan beri hayvan hastalıklarının tedavisinde süregelen (19, 50, 53-59) etkisiz drog ve terkiplerin bir örneği olduğu ileri sürülebilir.

Gourm ya da diğer adıyla Lymphadenitis equorum hastalığı, Divanü Lugat-İt-Türk'te “*senğregü*” ve “*engi*” adlarıyla tanımlamıştır (40). Karça ve Koşay (90), Malkar Türklerinin hastalık için “*sakau*” ve “*sakağı*” adlarını kullandıklarını, Dinçer (19) ise su sakağı için halkın “*sakağı*” ya da “*sakağu*” adlarını kullanıldığını; hastalığın ruam ile çok karıştırıldığını, spesifik belirtisinin burun akıntısı olduğunu, tedavide ise ardıç katranı ile hazırlanan karışımların buharının hayvanın burnuna verilmesi suretiyle yapılan sıcak inhalasyon uygulamalarının etkili olduğunu bildirmiştir. Güngör (91), Erk ve Dinçer (61) hastalık için “*sakagu*” isminin kullanıldığını ve tedavide sıcak buğu uygulamalarının tavsiye edildiğini; Erk (62) tarafından yayınlanan Godlewsky'nin mektupları üzerindeki incelemelerde su sakağısından basit burun nezlesi olarak, baytarname çalışmalarında (56, 63-65) ise sakağı hastalığından “*hunam*” adıyla bahsedildiği bildirilmiştir. Özen ve Taşkın (58) ile Kunul'un (59) tıpkıbasım eserlerinde “*sakağı*” hastalığının tedavisinde buğday (*Triticum sativum*) ve sarımsağın (*Allium sativum*) suda haşlanıp sıcak iken bir torbaya alınarak atın boynuna asılıp buhar ve kokusunun solunması yönteminden bahsedilmiştir. Sinmez (23) hastalığın Orta Anadolu Bozlak Kültüründe “*sakağı*” veya “*güneş hastalığı*” olarak bilindiğini, tedavide ise buğday, arpa, odun közü inhalasyonlarının yapıldığını; atın kulaklarına nohut büyüklüğünde katı tereyağı atıldığını; kırmızı biber (*Capsicum annum*) ve tuzun ata ağız yoluyla içirildiğini

veya burundan üflenmek suretiyle tedavi uygulandığını, Öncül (92) Kars ve Iğdır illerinde hastalığın “*sakkavu*”, “*kertai*”, “*sakkoy*” adlarıyla bilindiğini ve tedavide arpa ile buğdayın birlikte kaynatılıp yem torbasına konularak sıcak iken hayvanın boynuna asıldığını bildirmiştir. Elde edilen bilgiler sonucunda AFH’de ise; hastalığa yakalan hayvanlarda burun akıntısı, ağızdan salya akıntısı ve yem yiyememe gibi belirtiler görüldüğü ve halk arasında bu hastalığın “*sakağu*”, “*mangahu*” ve “*mangavu*” adlarıyla anıldığı, tedavisinde ise samanının suda haşlanıp yem torbasına konularak hayvanın boynuna asıldığı bulgularına ulaşıldı. Tüm bu bulgular ışığında folklorik araştırmaların sonuçlarına paralel olarak, su sakağısı için AFH’de kullanılan “*sakağu*” isminin Divanü Lügat-İt-Türk'teki “*senğregü*” isminden köken aldığı ve hastalığın tedavisinde kullanılan sıcak saman ile buğu yönteminin ise Anadolu’da etkin bir biçimde kullanılan sıcak inhalasyon uygulamalarının bir çeşidi olduğu söylenebilir.

Sayılı (93) ünlü İslam doktor ve bilgini Razi'nin 10’uncu yy’de kırık tedavisinde kireçle yumurta akı karışımı kullandığını; Şenocak (94) ve Alptekin (39) *İbni Sinâ Hikâyeleri* ’nde kırık tedavisinin; “*kırık organa kâfurlu yağ sürülüp, daha sonra kamış gövdesinden yapılmış bir tür kafese (alçı ya da atel) yerleştirilir*” şeklinde yer aldığını bildirmiştir. Kurum (95), halk hekimliğinde kırık tedavilerinin “*ocak*”lar tarafından yapıldığını, tedavide de kırılan kemiğin sarıldığını, sargıyı sertleştirmek için sabun ve yumurta ile hazırlanan karışım ve kemiğin sabit tutulmasını sağlamak üzere iki adet kamışın kullanıldığını bildirmiştir. Sinmez (23), Orta Anadolu Bozlak Kültüründe kırık tedavisinin “*kırıkçı*”, “*sınıkçı*”, “*çıkıkçı*” ve “*seyikçi*” adı verilen kişiler tarafından yapıldığını, tedavide kırığın tespiti için arpa unu ve yumurta (altı, yedi adet)

karışımının kullanıldığını, yine kırık kemik uçlarının birleştirildikten sonra çıtalalarla sabitleştirilerek üzerine sabun rendesi ve yumurta akı karışımı, keçe, yumurta akı ve balmumu karışımı, katran, meşe (*Quercus cerris*) külü, çekirdeksiz üzüm (*Vitaceae*), yumurta veya tuz karışımı sürüldüğünü bildirmiştir. Öncül (92), Kars ve Iğdır illerinde yürüttüğü çalışmada kırık tedavisinde kemik uçlarının bir araya getirildikten sonra çıtalalarla sabitleştirilip tuzlu suya bulanık bez ile bağlama yapıldığını bildirmiştir. AFH'de kırık tedavisi ile ilgili olarak elde edilen bulgularda ise; tedavinin “kırıkçı”lar ya da tecrübeli kişiler tarafından yapıldığı, kırılan kemik uçlarının tespiti ve bir araya getirilmesinden sonra kemiği sabitleştirmek için değişen sayılarda çıtalaların kullanıldığı, çıtalalarla sabitleştirilen kemiğin çıtalalar üzerinden bağlandığı ve bağlama yönteminde kullanılan bez parçasına sertlik kazandırmak için beyaz kil toprak, yumurta ve tuz ile hazırlanan karışımların kullanıldığı saptanmıştır. Tüm bu uygulamalar ışığında, 10’uncu yy’dan başlamak üzere literatürde karşılaşılan halk hekimliği uygulamalarının yörede hala varlığını sürdürdüğü, kırık tedavisindeki kemik uçlarının bir araya getirilmesi ve sargı yardımıyla kemiğin sabitlenmesi uygulamalarının ise modern hekimlik uygulamalarına yakın olduğu söylenebilir

Ünver (96), Çiçek Hastalığının çok eski tarihlerden beri bilindiğini, eski Hint ve Çin Uygarlıklarında çiçek hastalığıyla oluşan kabarcıkların kurumuş kabuklarının burun içine sokularak aşılama yapıldığını bildirmiştir. Dinçer (19), çiçek hastalığının tedavisinde ocak metodunun kullanıldığını, ocağın eline aldığı çiçek değneği ile koyunlara dokunduğunu ve çiçek hastalığı için Türklere aşılama yönteminin kullanıldığını, Doğanay (48) ise çiçek hastalığının sağaltımının “çiçekçi” adı verilen ocaklar tarafından aşılama ile yapıldığını

bildirmiştir. Yerlikaya (51), çiçek hastalığının tedavisinde büyüsel bir güç kaynağı olduğuna inanılan “çiçek tası” ve “çiçek çubuğu”nun kullanıldığını ayrıca yine aşılama uygulamalarının var olduğunu bildirmiştir. Sinmez (23), çiçek hastalığının tedavisinde “çiçek tası”nın önemli yer tuttuğunu ve aşılama tekniğinin uygulandığını bildirmiştir. Çiçek hastalığı ile ilgili olarak AFH’de elde edilen “çiçek tası” kullanımının Yerlikaya (51) ve Sinmez (23)’in bulgularıyla aynı olduğu, hayvanların tedavisinde bir iğneye ip takılıp hayvanın kulağının bir tarafından bu iğnenin sokulup ve diğer tarafından çıkarılması uygulamasının ise Dinçer (19), Doğanay (48) ve Sinmez (23)’in bildirdiği aşılama tekniğinin başka bir biçimi olduğu söylenebilir. Öte yandan, AFH’de çiçek hastalığının tedavisinde hayvanların çadır altına toplanıp silah sıkılarak korkutulması şeklindeki uygulamanın Türklerde Şamanizm’den kalma bir gelenek olan ve hastalıkların nedeni olduğu düşünülen kötü ruhları uzaklaştırmak için şamanın davul çalarak gürültü yapması (50) geleneğinin devam ettiğinin bir göstergesi olduğu ileri sürülebilir.

Dinçer (19), sığırlarda dildeki papillaların şişmesi ile oluşan tablonun “*dil biti, diken*” olarak adlandırıldığını, tedavide ise bu papillaların cımbız yardımıyla koparıldığını bildirmiştir. Doğanay (48), dildeki papillaların şişmesinin “*dili kırkma*” olarak isimlendirildiğini, tedavi amacıyla papillaların tığ ile delinip üzerine tuz basıldığını bildirmiştir. Dildeki papillaların şişmesiyle ilgili Yerlikaya (51), Elazığ yöresinde hastalığın “*dil biti, diken*” olarak adlandırıldığını, tedavide dikenlerin cımbızla çekildiği ya da cam, kiremit parçası veya sert bir cisimle ezildiğini bildirmiştir. Bu bulgular ışığında AFH’de “*dilaltı*”, “*dili gelmiş*”, “*dile kıl gelmiş*” olarak adlandırılan hastalığın yaygın olarak “*dil biti, diken*” olarak

adlandırılan hastalıkla aynı olduğu ve Anadolu’da varlığını devam ettiren tedavi yöntemlerinin AFH’de de uygulandığı söylenebilir.

Köstebeğin Eski Hint Uygarlığında sağlık dağıtan bir hayvan olarak bilindiği, eti, kanı, baş ve diş organları ya da bunların külleri hatta yuvasının topraklarının eski Hint, Yunan ve Roma Uygarlıklarından beri kullanıldığı literatür bilgileri arasında yer almaktadır (19, 97). Ege Bölgesinde “*köstebek*” adı verilen hastalığın tedavisinde köstebek etinin yedirildiği bildirilmiştir (22). Çalışma sonuçlarına göre, “*kör fare*” olarak adlandırılan köstebeğin ön iki dişinin meme hastalıklarının tedavisinde; derisi ve iç organlarının ise “*kösni başı*” adı verilen beşeri hastalığın tedavisinde kullanıldığı tespit edildi. Bu bulguların eski Hint, Yunan ve Roma Uygarlıklarından beri uygulanan benzer yöntemlerin varlığını devam ettirdiğinin bir göstergesi olduğu iddia edilebilir.

Dinçer (19), kastrasyonun en eski çağlardan beri yapıldığını ve kastrasyon işleminin Anadolu’da “*eneme*” veya “*iğdiş*” olarak adlandırıldığını bildirmiştir. Baytarnamelerde geniş yer bulduğu bildirilen kastrasyon ile ilgili olarak İbn Ahi Hizam’ın kaso (kıskaç, tahta arasında sıkıştırma) yöntemini kullandığı (64), Ebu Bekr’in ise ateşle, keserek, döverek ve kopararak kastrasyon uyguladığı (54) bildirilmiştir. AFH’de elde edilen sonuçlara göre, küçükbaş hayvanlarda kastrasyon işlemine “*bükme*” ya da “*kırma*” adının verildiği, kastrasyonda kırma makası ile sıkıştırma, yumurtalıkların (testis) avuç içerisine alınıp koparılması, ayrıca tek tırnaklılarda deri tabakasının kesilerek yumurtalıkların arasına konan bir tahta parçasıyla sıkıştırılıp yumurtalıkların üzerini bağlama yöntemlerinin uygulandığı anlaşıldı. Bu bulgular, kökleri dokuzuncu yy’ye kadar uzanan

kastrasyon bilgilerinin günümüzde hâlâ varlığını devam ettirdiğinin kanıtı olarak kabul edilebilir.

Sülük ile ilgili olarak, sülüğün halk tarafından çok iyi bilindiği (19), sülük yapışmalarında tedavi amacıyla çalı ve bez yakılarak dumanın (46) veya sigara dumanının (56) ağız ve buruna tutulduğu, sülük üzerine toprak atılıp elin kaymasını önleyip el ile bulunduğu yerden alındığı, zeytinyağı ve incir yaprağı ile hazırlanan ilaçlarla (54-56, 64) ya da tuzlu su, badem yağı, bezir yağı ile hazırlanan karışımların uygulandığı (61, 63) bildirilmektedir. AFH’de, benzer biçimde sülüğün bulunduğu yerden ayrılması için ellerin toprağa bulaştırıldığı gözlemlendi. Bununla birlikte zaman içerisinde halkın pratik bir yöntem olarak geliştirdiği sülüğü bulunduğu yerden ayırmak için hayvanın yününden yapılan keçenin sülüğün üzerine sürülerek uzaklaştırma uygulamasının AFH’ye özgü bir yöntem olduğu ileri sürülebilir.

Baytarnamelerde ishalin bir semptom olarak değil, başlı başına bir hastalık olduğu (52-59, 61, 63, 64), tedavisinde ise; İbn Ahi Hizam’ın buğday, saman ve sumak karışımı ile sirkeyi (64), Ebu Bekr’in ise nar kabuğu, ceviz yaprağı, kükürt ile karıştırılmış koruk suyunu ve kavrulmuş arpayı (54) tavsiye ettiği bildirilmektedir. Veteriner hekimliği folkloru ile ilgili araştırmalarda Anadolu’da ishal tedavisinde ekşi erik, dağ eriği, kızılıçık suyu, demli çay, kahve, nar ekşisi, mısır püskülü, söğüt yaprağı, kuru ot, yavşan otu, ışgın ve üzerlik otunun kullanıldığı bildirilmektedir (19, 22, 23, 48, 51). AFH’de yaygın olarak “*virik*” ve “*amel*” adlarıyla bilinen ishalin tedavisinde literatürde yer alan uygulamaların yanı sıra sumak (*Rhus coriaria*) suyu, kepek (bulgur unu), ayva (*Cydonia oblonga*) yaprağı, hamur mayası, toz kahve ve limon karışımının kullanıldığı, öte

yandan Dinçer'in (19) Gaziantep'te de uygulandığını bildirdiği dinî-sihrî tedaviye örnek olarak gösterilebilecek olan ishali hayvanın kuyruğuna kırmızı renkte ip bağlanması uygulamaları tespit edilmiştir. Bütün bu bulgular ışığında, kökleri baytarnamelere kadar uzanan bu maddelerin büzücü ve katılaştırıcı etkileri (65) yanında, özellikle ayva, çay ve kahvenin bol miktarda tanen taşıdığı ve taneninde büzücü etkisi olduğu (98, 99) dikkate alındığında AFH'de uygulanan bu yöntemlerin rasyonel olduğu ileri sürülebilir. Öte yandan, yavşan otunun ve sumanın yöredeki kullanımından hareketle, baytarnamelerde (64) yer alan kimi uygulamaların Anadolu'da hâlâ varlığını devam ettirdiğine kanıt olarak gösterilebileceği söylenebilir. Bununla birlikte Şamanizmde kırmızı ve mavi renklerin kutsal olduğu ve hastalıklara neden olan kötü ruhları uzaklaştırdığı (71) göz önüne alındığında, ishal olan hayvanın kuyruğuna kırmızı renkte ip bağlanmasının temelini Şamanizm'e dayandığı düşünülebilir.

Kabızlığa bağlı sancı olması durumunda, baytarnamelerde yağlı sürgütlerin kullanımı, karın altından saman buharı tutulması, rektumdaki katı parçaların el ile alınması ve rektuma sabun konulması (54, 58, 59, 61) gibi uygulamalar tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte yapılan folklorik araştırmalarda kabızlık tedavisi için yeşil ot yedirildiği, ayçiçek yağı veya sabunlu su veya suda kaynatılmış sinemaki yaprağının sıvı kısmının içirildiği, zeytinyağı, ayçiçek yağı, sabunlu su veya sıcak su, zeytinyağı ve rendelenmiş sabun ile hazırlanan karışımlarla lavman uygulandığı bildirilmiştir (19, 22, 23, 48, 51.). AFH'de ise literatür bilgilerdeki uygulamalara ek olarak, kabızlığın tedavisinde rektum içerisine kuru soğan (*Allium cepa*) ve güneşte kurutulmuş acı biber (*Capsicum frutescens*) konulduğu, kuru kayısının (*Prunus armeniaca*) suda haşlanıp suyunun

içirildiği, hayvanlara nar (*Punica granatum*) kabuğu yedirildiği ve sigara dumanı solutulduğu bulgularına ulaşıldı. Kayısı, nar, acı biberin kabızlığa karşı tedavi edici özelliği olduğu (100) ve kuru soğanın bağırsak hareketlerini artırıcı etkilerinin olduğu (100, 101), ayrıca sigara dumanında bulunan nikotinin ince bağırsak kaslarındaki peristaltik artırıcı etkilere sahip olduğu (102) dikkate alındığında bu maddelerle yapılan tedavi yöntemlerinin rasyonel olduğu ileri sürülebilir.

Romalı Vegetius (beşinci yy), tavuk pisliği karışmış yemlerin bağırsak sancularına neden olduğunu kaydetmektedir (56). Benzer şekilde baytarnamelerde de tavuk pisliğinin hayvanların yemlerine karıştırılmaması gerektiği; bunların hayvanlarda hastalık oluşturduğu bildirilmektedir (19). Buradan hareketle AFH’de “zerik” veya “kırçan” adları ile bilinen sarılık hastalığının hayvanların tavuk ya da kedi pisliği yemesinden kaynaklandığı inancının köklerinin beşinci yy’ye kadar uzandığına ve baytarnameler aracılığıyla günümüze ulaştığına bir işaret olarak kabul edilebilir.

Uyuz hastalığı ile ilgili olarak baytarnamelerde “gicik”, “gecik”, “kellik” (61) ve “kaynama” (54) adlarının kullanıldığı; tedavide ise sirke, tuz, limon suyu, kükürt ve nişadır ile hazırlanan karışımların, arap sabunu ile yıkamanın, zeytinyağı, susam yağı, katran ve kükürt ile hazırlanan karışımların (61), kükürtlü merhemlerin (54, 56), tuz, sirke ve gülyağının (20); ayrıca sinirli ot, sirke ve incir ile veya ısırgan ve sirke ile hazırlanan merhemlerin (58, 59) kullanımının tavsiye edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Anadolu’da uyuz tedavisinde kükürtlü sabun, gazyağı, katran, kükürt, tereyağı, sodalı su, incir sütü, ardıç katranı ve tereyağı ile hazırlanan karışım, sarımsaklı sirke ve limon suyu karışımı ve tuzlu

sarımsak karışımının kullanıldığı folklorik araştırmaların (19, 22, 23, 52) bulguları arasında yer almaktadır. Anadolu'da uyuz tedavisinde varlığını sürdüren uygulamaların AFH'de karşılaşılan uygulamalarla aynı olduğu, ayrıca kükürt, zeytinyağı, gazyağı ve katran uygulamaların köklerinin eski Mısır, Asur, Babil ve Roma Uygarlıklarına (70, 97, 103) kadar uzandığı ileri sürülebilir. AFH'de kullanıldığı bildirilen “kara yağ” adı verilen kullanılmış motor yağı uygulamasının zaman içerisinde yapılan eklemelere örnek teşkil edebileceği söylenebilir. Öte yandan tütünün (*Nicotiana rustica*) içerdiği bol miktarlardaki alkaloidlerden dolayı zehirli etkilerinin olduğu, parazit ve böceklerle mücadelede kullanıldığı (98) dikkate alındığında AFH'de uyuz hastalığında tütün kullanılmasının rasyonel bir yöntem olduğu ileri sürülebilir.

Yaygın olarak Anadolu'da “salyalı”, “dabak”, “tabak” adlarıyla bilinen şap Hastalığının ağız ve ayak formu olarak iki formunun bulunduğu belirtilmektedir. Tuzlu su, sirke, karbonatlı su, kekik suyu, domates, çamaşır sodası, sumak suyu, şeker, üzüm pekmezi ve tuzun, ağız formunda oluşan lezyonların tedavisinde kullanıldığı, ayak formunda oluşan lezyonlarda ise göztaşı, kireç, mazot, benzin, katran, gres yağı, yanmış motor yağı, çamsakızı, şap, kömür, cevizin yaprağı ve kabuğunun kullanıldığı bildirilmiştir (19, 22, 39, 51, 52). şap hastalığı ile ilgili olarak AFH'deki isimlendirmeler, oluşan lezyonlar ve kullanılan maddeler açısından literatürdekilerle benzer olduğu gözlendi. Bununla birlikte AFH'da tedavide kullanılan maddelere ek olarak ağız lezyonlarında tuzlu domates salçası, tuzlu tereyağı, tuz ile şap (şap: alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan sıcak suda eriyen tadı buruk antiseptik madde) veya şeker ile şap karışımları, tuz, sarımsak

(*Allium sativum*) ve yoğurt ile hazırlanan karışım, limon ve suda çözülmüş limontuzunun kullanıldığı görüldü. Öte yandan ayakta oluşan lezyonlarda ise yukarıda sıralanan literatürlerde kullanılanlara ek olarak havanda dövülmüş şeftali (*Prunus persica*) yaprağının sıvı kısmının, nar (*Punica granatum*) kabuğu ve şap karışımının, katran, sumak (*Rhus coriaria*) ekşisi ve sakız ağacının (*Pistacia lentiscus*) yapraklarının uzun süre kaynatılmasıyla elde edilen karışımın, sakız ağaçlarından elde edilen sakızın kullanıldığı ve hayvanların toprak veya bataklık yerlerde yürütüldüğü bulgularına ulaşıldı. Bu bulgular ışığında şeftali (*Prunus persica*) yaprağının içerisinde taşıdığı siyanogenetik glikozitte siyanhidrik asit bulundurması (98), sarımsağın ve tuzun antiseptik özelliği (19, 98), şap ve göztaşının (bakır sülfat: $CuSO_4$) antiseptik, asterjan ve hemostatik (104), katranın sekonder enfeksiyonları önleyici (105) ve sakız ağacından elde edilen sakızın antiseptik etkileri olduğu (98) göz önüne alındığında AFH’de şap için kullanılan tedavi metotlarının birçoğunun rasyonel olduğu söylenebilir.

Veteriner folkloru içerisinde beyaz kas hastalığı ile ilgili olarak Doğanay (48), Afyon yöresinde hastalığın “*dingin*” olarak isimlendirildiği ve tedavide ocak sağaltımı yapıldığı, Sinmez (23) ise Orta Anadolu Bozlak Kültüründe hastalığın “*şebek*” olarak isimlendirildiği ve tedavide yumurta sarısı ve bol sütün kullanıldığını bildirmiştir. AFH’de de beyaz kas hastalığına “*yel*” veya Türkçe “*kötürüm*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılan Kürtçe “*kara mok*”, “*bavi*” veya “*bilijok*” adlarının verildiği, tedavide ise ışgın (*Rheum ribes*) otu kökünün kaynatılıp süzülükten sonra suyunun hayvanlara içirildiği tespit edilmiştir. Bu uygulama veterinerhekimliği folkloru açısından beyaz kas hastalığının tedavisinde bilinen ilk uygulamadır. Evvelce yürütülen araştırmalarda, Yerlikaya (49) ışgın

otunun yörede ishal tedavisinde, Kutlu (52) ise şap hastalığının tedavisinde kullanıldığını bildirmiştir. Bu bulgulardan hareketle tez çalışmasının ışgın otunun beyaz kas hastalığının tedavisinde kullanıldığına dair ilk çalışma olduğu, ışgın otunun A, E, C vitaminleri ve yüksek düzeyde selenyum ihtiva ettiği (106) ve beyaz kas hastalığının E vitamini ve selenyum eksikliği ile şekillendiği de (107) dikkate alındığında beyaz kas hastalığının tedavisinde ışgın otunun kullanımının rasyonel bir halk hekimliği uygulaması olduğu ileri sürülebilir.

Anadolu'da coenurosis hastalığının halk arasında “*dönek*” “*delibaş*”, “*dönme hastalığı*” adlarıyla bilindiği, tedavide kızgın demirle başın dağlandığı ya da hayvanın alnına damga vurulduğu bildirilmiştir (19, 22, 23, 51, 92). Bununla birlikte AFH'de delibaş hastalığının Türkçe “*hayvan deli oldu*”, “*dönere düştü*”, ve “*yıldız ağmış*”, Kürtçe “*gej*”, “*gijok*” veya “*renç*” ve Arapça “*hose*” adlarıyla bilindiği, tedavide ise diğer folklorik araştırmaların sonuçlarına paralel olarak kızgın demirle dağlama yapıldığı, öte yandan yine tedavide hayvanın gözünün ön tarafında bulunan damardan kan akıtıldığı ve hayvanın burnunun ucunda ateş yakılarak dumanın solunmasının sağlandığı tespit edildi. Bu bulgulardan hareketle dağlama yönteminde kullanılan demir ve ateş ile ilgili olarak, Türk inanç sisteminde demirin “*kutsiyet*” ve “*koruyuculuğu*” ateşin ise “*kurtarıcılığı*” temsil ettiği (108) ve ateşin Şamanizm'de hastalıklar ve hastalık etkenlerinden arındırıcılığı inancının önem arz ettiği dikkate alındığında AFH'de uygulanan dağlama yönteminin eski Türk inançlarına dayandığı ileri sürülebilir.

Siğil tedavisi için baytarnamelerde; iri siğillerin at kılı ile bağlanması, sapsız siğillerde incir sütünün kullanılması, nişadır, zırnık (arsenik), göztaşı, kireç suyu gibi yakıcı maddelerle yapılan karışımların “*bevasir*” adı verilen tümöral

oluşumlarda kullanılması, zift ve çamsakızı ile hazırlanan karışımların kullanılması ve testis veya penis siğillerinde zeytinyağı ve nişadır ile hazırlanan karışımın kullanılması tavsiye edilmektedir (54, 61, 63, 64). Bununla birlikte siğillerin genellikle meme başı veya meme çevresinde görüldüğü, tedavide ise koparma, jiletle kesme, at kılı veya hayvanın kendi kılıyla bağlama ve dağlama ile tedavi uygulandığı, tuz, incir sütü ve siğil otunun kullanıldığı, hayvana yılan gömleği yedirildiği ve muska yazma veya ocak yönteminin uygulandığı folklorik araştırmaların bulguları arasında yer almaktadır (19, 22, 23, 51, 92). Öte yandan insanlarda görülen siğiller için de halk hekimliğinde incir sütünün kullanıldığı Gönüllü (109) tarafından bildirilmektedir. Bu bulgular ışığında AFH’de siğillerin genelde meme başında oluştuğu, tedavide ise hayvanın kendi kılıyla bağlama, incir (*Ficus carica*) sütünün siğil üzerine sürülmesi ve “yılan kavlağı” adı verilen yılan gömleğinin hayvana yedirilmesi uygulamalarının folklorik araştırmaların bulgularıyla paralel olduğu ve bu uygulamaların da köklerinin baytarnamelerde yer alan tavsiyelere dayandığı söylenebilir.

AFH’de aktinomikoz hastalığının “domuz başı”, “donguz başı”, “göbelez”, “kabakulak”, “güllü”, “gelpek”, “kör çıban”, “aortlek”, Kürtçe “bolık” ve Arapça “ceayyim” adlarının verildiği, tedavide kızgın tava bastırıldığı, kızgın jilet, keskin bir bıçak veya çağ (demir çubuk) ile şişliğin patlatılarak sabun ve su ile yıkanıp bölgenin temizlendiği, domates salçası, bol tuzlu yoğurt, böğürtlen yaprağı (*Folium rubi fruticosi*), menengiç (*Pistacia terebinthus*) sakızı ve yaprağı ile hazırlanan karışımlar, katran, çamaşır sodası, keçi kılı ile zeytinyağı karışımları, insanlarda da kullanılan ve Kürtçe “karsim” (?) adı verilen otun kullanıldığı bulgularına ulaşıldı. Bununla birlikte her türlü deri yaralanmalarında

ise şeftali (*Prunus persica*) yaprağı, cırtlatan otu (eşek hıyarı: *Ecballium elaterium*), incir (*Ficus carica*) sütü, katran, zeytinyağı, kömür veya tütün (*Nicotiana rustica*) külü, közlenmiş kuru soğan (*Allium cepa*), havacıva (*Alkanna tinctoria*) otu veya çağşır (çakşır: *Ferula rigidula*) otunun kullanıldığı tespit edildi. Bu bulgulardan hareketle özellikle havacıva otunun kullanımın baytarnamelerde yer alan tavsiyelere kadar uzandığı (58, 59), ayrıca havacıva otunun Anadolu'da halk hekimliğinde insanlarda da hayvanlardakine benzer olarak yara tedavisinde kullanıldığı (110) söylenebilir. Bunlara ek olarak, havacıva otunun kök kısmının naktofikon türevleri içerdiği ve yara iyileştirici özelliği (98, 111), kuru soğanın antibakteriyel özelliği yanında böğürtlen ve şeftali yaprağına benzer şekilde yara iyileştirici etkilerinin olduğu (98, 111, 112) ve böğürtlen yaprağının İbni Sina'dan beri yaralarda iltihap kurutucu olarak kullanımının tavsiye edildiği (112) dikkate alındığında bu maddelerle yapılan yara sağaltımı uygulamalarının rasyonel yöntemler olduğu ileri sürülebilir. Literatürdeki karşılığın ulaşılamayan karsim otu ile ilgili olarak da yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

AFH'de mastitis hastalığında memelerin siyah renk almasından muhtemel "kara meme", "kara memek", Kürtçe "kan rejki" adlarının verildiği, tedavide ise ocak olan kişinin memelere el sürdüğü, şeyhlerin dualar okuyarak hayvanın memesine tükürdüğü, deniz suyu içmiş kişinin memeye tükürdüğü, yaban domuzunun dişinin veya kadınların şalvarlarının hasta olan memelere sürüldüğü, gece vaktinde ayakkabının tersi ile şiş olan memeye vurulduğu tespit edilmiştir. Bu uygulamaların tamamının dinî-sihri tedavi modellerine örnek gösterilebileceği söylenebilir. Öte yandan AFH'de mastitis hastalığının tedavisinde kullanıldığı

tespit edilen domuz dişinin, Dinçer (19) tarafından yürütülen çalışmada aktinomikoz hastalığının tedavisinde de kullanıldığının bildirilmesi, tedavide kullanılan yöntemlerin yörelere göre farklılıklar da gösterdiğine işaret olarak kabul edilebilir.

AFH'de uygulandığı tespit edilen; rahim yangısı (metritis) hastalığında közlenmiş kuru soğan (*Allium cepa*), yanıkara hastalığında şebellah (*Capparis spinosa*) otu, yaralarda kurtlanmayı önlemek için şeftali (*Prunus persica*) yaprağı, sarılık hastalığında “şemamuk” (kavun: *Cucumis melo*), iltihaplı yaralarda karsim (?) otu, eşin düşmemesi vakalarında ve fasciola tedavisinde pirpirim (semizotu: *Portulaca oleracea*) kullanıldığı görüldü. Yine mastitisin tedavisinde ana meme damarından kan alma uygulamalarının ayrıca, kenelerden korunmak için her ailede ilk doğan erkek çocukların ağızlarına daha süt emmeden, bir-iki kenenin kanının damlatıldığı, çocuk büyüdükten sonra çocuğun “bir, bir, iki, iki, bir, bir, iki, iki ben geldim sen get, ben geldim sen get” diye koyunları sayarak keneleri uzaklaştırdığı ifade edilmiştir. Yukarıda sıralanan bulguların, Anadolu'da varlığı devam ettiği bildirilen hayvan hastalıkları ve hayvanlar ile ilgili inançlar açısından ilk kez karşılaşılan uygulamalar ve inançlar olduğu ileri sürülebilir.

Gerek hayvansal ürünlerinden gerekse güçlerinden faydalanılan hayvanlar bu özelliklerinin yanı sıra manevi olarak da bazı özelliklere sahiptiler. Hayvanlar, insanların günlük hayatlarında yer aldıkları gibi, inanç sistemleri içinde de oldukça önemli görevler üstlenmektedirler. Totemizm döneminde Orta Asya kavimlerinin çoğunda kurt, boğa, koç, teke, kartal veya yırtıcı kuşlar gibi hayvanların kutsal saydıkları bildirilmektedir (113). AFH'de ise köpek, baykuş ve tilkinin hem uğurlu hem uğursuz olarak kabul edildiği, horoz, güvercin, koyun,

leylek ve kır atın uğurlu; keçi, kedi, alaca sığır, siyah katır, eşek ve tavşanının uğursuz kabul edildiği bulgularına ulaşıldı. Bu kapsamda tarihsel serüven içerisinde toplumda hayvanın yeri ve hayvanların inanç sistemine olan etkisinin AFH’de de varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Öte yandan baykuş, köpek ve tilki ile ilgili elde edilen sonuçlara göre, hem uğurlu hem de uğursuz olarak kabul edilmesinin Anadolu’da yaşamış farklı kültürlerin izlerinin bir göstergesi olduğu ileri sürülebilir.

Anadolu’da doğum sonrası yapılan uygulamalara ilişkin olarak plasentanın bir ağaç dalına asılması (23, 108) veya suya atılması ayrıca, doğum sonrası sağılan ilk sütün de suya atılmasıyla (108) ilgili inanışların varlığı daha önce yapılmış çalışmalarda bildirilmiştir. Bununla birlikte AFH’de yeni doğum yapan hayvanların düşen eşinin sütünün bol olması için bir incir (*Ficus carica*) ağacının üzerine asıldığı ve yine yeni doğum yapmış hayvanların eşlerinin aynı beklenti ile akarsulara atıldığı uygulamalarının varlığı tespit edildi. Altay inanışlarına göre evcil hayvanları yaratan ve onlara bereket verenin yer su iyeleri olduğu ve Türk toplumlarında suyun kutsal kabul edildiği (108, 114) dikkate alındığında AFH’de doğum sonrası yapılan uygulamaların kutsallık ve bereket temelli olan Eski Türk inanışlarının izlerini taşıdığı söylenebilir.

“Belli kimselerde bulunduğu inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala mülke, hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakıştaki çarpıcı ve öldürücü güç” (115) olarak tanımlanan nazar ile ilgili olarak Anadolu’da hastalıkların bir kısmının *“nazar değmesi”*den ileri geldiği ve nazardan korunmak için mavi boncuk, muska, at ve eşek nalı, kaplumbağa kabuğu, köpek ve at kafası gibi nesnelere kullanıldığı bildirilmiştir (19, 22, 23,

51, 95, 108, 116). AFH’de “göz değmesi” olarak isimlendirilen nazar inancının yaygın olduğu ve nazardan korunmak için hayvanların boyunlarına mavi nazar boncuğu, muska ve içerisine taş konan kaplumbağa kabuğunun asıldığı, ev ve ahırlara at kafası, kaplumbağa kabuğu, büyükbaş ya da küçükbaş hayvanların kafataslarının asıldığı ve İhlas Suresinin üç kez okunarak hayvanların yüzüne doğru üfürüldüğü bulgularına ulaşıldı. Buradan hareketle nazardan korunmak ve “göz değmesi” olarak adlandırılan hastalıklarda yapılan uygulamaların dinî-sihri tedavi yöntemlerine örnek olarak gösterilebileceği söylenilir. Öte yandan hayvanların boyunlarına asılan kaplumbağa kabuğu içerisine taş konması ve taşların çıkardığı seslerin hayvanları kötülük ve hastalıklardan koruduğuna inanılmasının Şamanizm’de var olan kötü ruhların korkutularak uzaklaştırılması uygulamalarının (50) devamı niteliğinde olduğu ileri sürülebilir.

Araştırmanın AFH’de, veteriner hekimliği folkloru ile ilgili yürütülen en kapsamlı araştırma olduğu, Anadolu’da veteriner hekimliği ve halk hekimliği folkloru üzerinde yürütülmüş çalışmalardaki bulgulara paralel olarak, AFH’de hayvan hastalıklarının tedavilerinde kullanılan bazı yöntemlerin köklerinin baytarnamelere hatta Yunan, Mısır, Asur, Babil ve Roma Uygarlıklarına dayandığı ve bu yöntemlerin modern tıpta kullanılan rasyonel tedavi yöntemlerine yakın olduğu, bazı hastalıkların tedavilerinde kullanıldığı tespit edilen közlenmiş kuru soğan, şebellah (*Capparis spinosa*) otu, şeftali (*Prunus persica*) yaprağı, şemamuk (kavun: *Cucumis melo*), pirpirim (semizotu: *Portulaca oleracea*), meme damarından kan alma uygulamalarıyla ilk kez karşılaştığı ileri sürülebilir.

Sonuç olarak, Aşağı Fırat Havzasının veteriner hekimliği folkloru açısından zengin folklorik öğeler barındırdığı; yörede hayvan hastalıklarında

uygulanan tedavi yöntemleri ve inançların dinî-sihri, ampirik ve rasyonel temellerinin olduğu; tedavide kullanılan drog, terkip ve yöntemlerin ise köklerinin eski uygarlıklara kadar uzandığı söylenebilir. Bununla birlikte yörede saptanan tedavi yöntemleri ve inançların Anadolu'nun farklı bölgelerindekilere benzer olduğu, farklılıkların ise zaman içerisinde yeni ekleme ve değişmelerden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

7. KAYNAKLAR

1. Tan N. Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler. Genişletilmiş 7. Baskı, İstanbul: Özal Matbaası, 2008.
2. Senikli G. Folklor Sözcüğünün İsim Babası William John Thoms ve Athenaum'daki Makalesi. Türk Folklor Araştırma Yıllığı-1975. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1976.
3. Ülkütaşır MŞ. Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet 50. Yıldönümü Yayınları: 1, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1972.
4. Ekici M. Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme. Milli Folklor Dergisi 2000; 6 (45): 2-9.
5. Yıldırım D. Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları. 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998: 38-40.
6. Anonim-A. Türkçe Sözlük. Cilt-1, 9. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998: 796, 933, 934.
7. Örnek SV. Budun Bilim Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973: 32.
8. Sarı E. Toplumsal Değişim ve Çözülen Folklor Kaynakları. Türk Folklor Araştırmaları 1972; 14 (280): 63-64.
9. Çobanoğlu Ö. Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999: .21
10. Anonim-B, Prof. Dr. Nevzat Gözaydın ile Söyleşi. Milli Folklor Dergisi 2006;18 (72): 19-22.
11. Dundes A, Aydın G (Çeviren). Folklor Nedir?. Milli Folklor Dergisi 2005; 9 (65): 127-130.
12. Ekici M. Halkbilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut. Milli Folklor Dergisi 2003; 8 (60): 72-78.
13. Alangu T. Türkiye Folkloru El Kitabı. İstanbul: Adam Yayıncılık, 1983: 31.
14. Ekici M. Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2004: 15.
15. Oy A. Halkiyat. TDV İslam Ansiklopedisi, C-15, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1997: 366-368.
16. Baraz N. Halk Bilimine Genel Bakış. Eskişehir: İletişim Fakültesi Yayınları, 1999: 7.
17. Artun E. Türk Halk Bilimi. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2005: 13-181.
18. Fedakar DP. Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri Kitabı Hakkında Prof. Dr. Metin Ekici ile Sohbet. Milli Folklor Dergisi 2003; 8 (63): 105-110.
19. Dinçer F. Türk Folklorunda Veteriner Hekimliği Üzerine Araştırmalar. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Fakültesi Yayınları: 214. 1967.

20. Erk N. Bir Baytarname İncelemesi. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 1960; 6: 1-2.
21. Newman LF. Some notes on the folk-lore and history of veterinary science. J. Royal. Army Vet. Corps 1952; 23: 61-65.
22. Arslan ES. Ege Bölgesi Folklorunda Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırmalar. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1998.
23. Sinmez ÇÇ. “Bozlak Kültüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma”. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2011.
24. Ünver AS. Tıbbi folklor ve İyi Telkinler. Konfreanslar Serisi III, İstanbul: Burhanettin Basımevi, 1938: 14.
25. Ünver AS. Halk Hekimliği Nasıl Bugünkü Tababetin Menşeyini Teşkil Etti ve Bundan Çıkaracağımız Ders. (İstanbul Üniversitesi Çanakkale Haftası), İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1953.
26. Demirhan A. Folklorik Tıp ve Bal. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 1972; 36: 840-846.
27. Başar Z. Erzurum’da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları. Ankara: Sevinç Matbaası, 1971: 1.
28. Bayat AH. Türk Dünyasında Özellikle Anadolu Tıbbi Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110. Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989: 59-82.
29. Bayat AH. Anadolu Tıbbi Folklorunda Göz Hastalıkları. Kültür Bakanlığı IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongre Bildirileri (06-11 Mayıs 1991), Gelenek-Görenek ve İnançlar Seksiyon Bildirileri Kitapçığı, Antalya, 1992: 43-48.
30. Boratav PN. Türk halkbilimi II / 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar), İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1994: 122.
31. Şar S. Afyon Yöresi Halk Hekimliğinde Görülen Uygulamalar. Kültür Bakanlığı IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongre Bildirileri (06-11 Mayıs 1991), Gelenek-Görenek ve İnançlar Seksiyon Bildirileri Kitapçığı, IV. Cilt, Antalya, 1992: 241-248.
32. Sümbüllü ZY. Tıbbi ve Mistik Folklor Açısından Aş Erme. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi 2004; 11(23): 133-143.
33. Şar S. İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçlarının Eczacılık Tarihi ve Farmakognozi Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1982.
34. Asil E. Halk Hekimliği ve Eczacılık Araştırmalarında Metodoloji. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989: 33-40.

35. Şar S. Halk Hekimliğinin Dünü Bugünü. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989: 222-224.
36. Şehsuvaroğlu BN. Eczacılık Tarihi Dersleri. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1582, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1970: 13.
37. Demirhan A. Halk Hekimliğinin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri. Tıp Dünyası 1985; 58(6): 191-203.
38. Sucu İ. Ege Bölgesi Halk İlaçları. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989: 211.
39. Alptekin BA. Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği. Milli Folklor Dergisi 2010; 11 (86): 5-20.
40. Atalay B. Divanü Lugat-İt-Türk Tercümesi. C-III, 4. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1998.
41. Atalay B. Divanü Lugat-İt-Türk Tercümesi. C-I, 4. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1998.
42. Atalay B. Divanü Lugat-İt-Türk Tercümesi. C-II, 4. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1998.
43. Ünver AS. Türklerde Mistik Folklorun Esasları. Tıp Fakültesi Mecmuası 1939; 2(9): 1164-1175.
44. Acıpayamlı O. Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989: 1-9.
45. Dinçer F. A report on the Folklore Activites and Folk Veteriner Medicine in Turkey. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 1980; 18 (2): 237-45.
46. Dinçer F. Türk Folklorunda Veteriner Hekimlik (Beş Doğu İlimizde Yeni Örnekleriyle). I. Ulusal Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt 4, Ankara: DSİ Basım ve Foto Film İşletme Müdürlüğü, 1976.
47. Dinçer F. Türk Folklorunda Veteriner Hekimliğin Yazılı Kaynakları. II. Milletlerarası Türk Folklor Bildileri Cilt 4, Ankara: G. Ü. Basın-Yayın Yüksekokul. Basımevi, 1982.
48. Doğanay S. Afyon Folklorunda Veteriner Hekimlik Araştırma ve İncelemeleri. II.Milletlerarası Türk Folklor Bildileri Cilt 4, Ankara: G. Ü. Basın-Yayın Yüksekokul. Basımevi, 1982: 131-151.
49. Salman M. Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği. Milli Kültür Araştırmaları: VIII, Ankara: Ulus Basımevi, 1948: 35-66.
50. Erk N. Veteriner Tarihi. 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.

51. Yerlikaya H. Elazığ ve Çevresinde Hayvan Hastalıklarında Halk Hekimliği Üzerine Araştırmalar. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 2002; 8 (2): 131-138.
52. Kutlu MM. Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık. Ankara: Sevinç Matbaası, 1987.
53. Erk N. XVI'ncı Asır Veteriner Hekimliği ve Bu Asra Ait Eserler. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Veteriner Fakültesi Yay:69, 1955.
54. Erk N. İslam Medeniyet Çağında Veteriner Tababette Gelişmeler ve "Naseri". Doçentlik Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yay: 109, 1959.
55. Erk N. "Tuhfetülfarisin Fi Ahval-i Huyul El-Mücahaddin" Adlı Kitabın İlimler Tarihi Yönünden İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 1961; 17(4): 495-511.
56. Erk N. A Study of the Veterinary Section İbn Al-Awwam's "Kitab al-Fâlâhâ". Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 1962; 8(3): 241-250.
57. Özen A. Milli Kütüphanedeki Yazma Baytarnameler Üzerinde Tarihsel İncelemeler. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1999.
58. Özen A, Taşkın Ü. Baytarname-i Kenan Efendi, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2010.
59. Kunul B. Belgradlı Kenan'ın Baytarnamesi. Yüksel Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
60. Özen R. Kayseri Folklorunda Evcil Hayvanlarla İlgili Atasözleri. Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 2006; 3 (2): 177-121.
61. Erk N, Dinçer F. XV inci ya da XVI ıncı Yüzyıla Ait Olduğu Sanılan Bir Baytarname İncelemesi, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, No:2, Ankara, 1967.
62. Erk N. Türkiye'de Veteriner Hekimlik, Godlewsky ve Sommer. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları: 281, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.
63. Erk N. Bursa Umumi Kütüphanesinde Veteriner Tarihi Yönünden Bir Etüt. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 1958; 5 (3): 186-194
64. Erk N. Dokuzuncu Yüzyıla Ait "Kitab al-haly val-baytara" Üzerinde İnceleme. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Cilt VIII, No. 4, Ankara. 1962.
65. Özgür A, Özen A. Türkiye'de Bilimsel Veteriner Hekimliği Eğitiminden Önce Hayvan Hastalıklarında Kullanılan İlaçlar, IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri, İstanbul: Marmara Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaa Birimi, 2000: 333-56.
66. Adıvar AA. Osmanlı Türklerinde İlim. 5. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.
67. Adıvar AA. Tarih Boyunca İlim ve Din (Bilim ve Din). 6. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
68. Güngör E. Tarihte Türkler. İstanbul: Ötügen Yayınevi, 2000: 166-168.
69. Tozlu S. Anadolu'da Türk Tarihi ve Anadoluculuk. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi 2004; 9: 397-410.

70. Smith F. The Early History of Veterinary Literature and its Bitih Development. Tindall and Cox, London, Vol I, 1919: 58.
71. Dilgimen H. Veteriner Hekimliği Tarihi. İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1947.
72. Kınal F, Eski Anadolu Tarihi., 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
73. Bekman M. Veteriner Tarihi. Ankara: Ankara Basım ve Cildevi, 1940.
74. Ögel B. Türk Kültürünün Gelişme Çağları II. İstanbul: MEB, 1971.
75. Ögel B. Türk Kültür Tarihine Giriş I. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.
76. Yuvalı A. Fırat Havzası'nın Türk Tarihindeki Yeri. Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu (24-27 Ekim 1985), Elazığ, 1992: 389-398.
77. Buran, A. Fırat Havzasında Eski Türk Gelenek ve Göreneklere. Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu (24-27 Ekim 1985), Elazığ, 1992: 33-44.
78. Karaboran, H. Folklor Açısından Doğu Anadolu Bölgesinde Köy Araştırmalarının Önemi. Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu (24-27 Ekim 1985), Elazığ, 1992: 143-155.
79. Cunbur, M. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Fırat Havzası Folklor ve Etnografyası ile ilgili Hususlar. Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu (24-27 Ekim 1985), Elazığ, 1992: 45-55.
80. Toygar, K. Türkiye Folklorunun Derleme Öncelikleri İçerisinde "Fırat Havzası Folkloru"nun Önemi. Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu (24-27 Ekim 1985), Elazığ, 1992: 357-363.
81. Şar S. İç Anadolu Bölgesinde Kullanılan Halk İlaçları. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 86, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 23, Ankara: ,Başbakanlık Basımevi, 1987:371.
82. Saintves P, Folklor El Kitabı. Yanıkoğlu BA (Çeviren). İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, 1951: 3-5.
83. Anonim- C, "Harita; Fırat Nehri ve Kolları Aşağı Bölümü" <http://www.eie.gov.tr/turkce/yek/hes/hidroloji/21asagifirat.html/10.04.2009>.
84. Goldstein S. K. Sahada Folklor Derleme Metotları. Uysal EA (Çeviren.), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983.
85. Baş T, Akturan U. Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.
86. Yıldırım A, Şimşek H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2008.
87. Sandelowski M, Focus on Qualitative Methods: Sample Size in Qualitative Research", Research in Nursing & Health 1995; 18: 179-1 83.
88. Morse J M., Designing Funded Qualitative Research, In N. K. Denlin & Y. S, Lincoln Eds, Handbook of Qualitative Research, 1994 220-235.
89. Loken T. Alternative Therapy of Animals Homeopathy and Other Alternative Methods of Therapy. Acta Vet Scand 2001; 95: 47-50.

90. Karça R, Koşay HZ. Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1940.
91. Güngör K. Cenubi Anadolu Yürüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki, A.Ü.D.T.C.F. Ankara: İdeal Basımevi, 1941.
92. Öncül K. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Halk Hekimliği (Kars-Iğdır). Kars: Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları; 2, 2011.
93. Sayılı A. Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından Seri VII, No: 52, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966.
94. Şenocak E. *İbn Sînâ Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
95. Kurum U. Düziçi'nde Halk Hekimliği. Doktora Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2008.
96. Ünver AS. Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü No: 38, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1948.
97. Sigerist HE. A History of Medicine Volume II, Early Greek, Hindu and Persian Medicine, Newyork: Oxford Universty Press, 1961.
98. Baytop T. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi (Geçmişte ve Bugün). İlaveli İkinci Baskı, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul: Tay Ofset, 1999.
99. Tanker M, Tanker N. Farmakognozi. Cilt-I, Ankara Üniversitesi Eczacılık Yayınları No: 66, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991.
100. Sezik E, Yeşilada E. Türkiye'de Bitkilerin Halk İlacı Olarak Kullanışı, XIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı Bildiri Kitabı, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayın No. 17, İstanbul, 2001: 103-112.
101. Şar S, Ataç A, Kahya E. Tedavide Kullanılan Bazı Tıbbi Bitkilerin Tarihi Süreç ve Günümüzdeki Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Ankara: ,Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999: 201-209.
102. Babaoğlu O. "Yemekten Sonra İçilen Sigaranın Splanknik Dolaşım Üzerine Etkisi". Uzmanlık Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Radyodiagnostik Anabilim Dalı 2008.
103. Smithcors JF. Evolution of the Veterinary Art. Balliere, Tindall and Cox, London, 1958.
104. Erdemir AD. Şifalı Bitkiler (Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler). Üçüncü Basım, İstanbul: Melisa Matbaacılık, 2007.
105. Aygün ST. Ultraviruslar ve Yaptıkları Hastalıklar, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1953.
106. Munzuroğlu Ö, Karataş F, Gür N. Işgın (Rheum ribes L.) Bitkisindeki A, E ve C Vitaminleri ile Selenyum Düzeylerinin Araştırılması, *TÜBİTAK Turk J Biol* 2000; 24: 397-404.
107. Dabak M, Karataş F, Gül Y, ve ark. Besi Sığırlarında Selenyum ve E Vitamini Yetersizliğinin Araştırılması, *TÜBİTAK Turk J Vet Anim Sci* 2002; 26: 741-6.

108. Araz R. Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, No:108, Ankara: Levent Ofset Matbaacılık, 1991.
109. Gönüllü A R. Alanya Halk İnançlarında "Ağaç" Motifi, Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri 1992-1993-1994-1995, Alanya: Alsav, 1996: 123-125.
110. Sezik E, Yeşilada E. Türkiye'de Bitkilerin Halk İlacı Olarak Kullanışı, XIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı Bildiri Kitabı, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayın No. 17, İstanbul, 2001.
111. Şar S, Ataç A, Kahya E. Tedavide Kullanılan Bazı Tıbbi Bitkilerin Tarihi Süreç ve Günümüzdeki Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999.
112. Şar S. Bazı Üzüksü Meyvelerin Kullanımlarının Eczacılık ve Tıp Tarihi Açısından İncelenmesi, *Lokman Hekim Journal* 2011; 1 (2): 1-6.
113. İnan A. Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyal ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
114. İnan A. "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", Makaleler İncelemeler. Cilt-I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
115. Anonim-D. Türkçe Sözlük. Cilt-2, 9. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998: 1635.
116. Mollaibrahimoğlu Ç. Anadolu Halk Kültüründe Hayvan Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler. Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2008.

8. EKLER

Ek 1. Bilgi Derleme Formu

Yer:

Tarih:

Adınız:

Soyadınız:

Mesleğiniz:

Doğum tarihiniz:

Eğitim durumunuz:

Varsa aşiretiniz:

1. YETİŞTİRİCİLİK

- a. Ne tür yetiştiricilik yaptınız/yapıyorsunuz? (Besicilik, Koyunculuk, Süt sığırı vb.)
- b. Bu hayvanların barınak ihtiyaçları nasıl sağlanmaktadır? (Ahır, açık besi, çadır, yayla vb.)
- c. Daha iyi verim alabilmek için bu barınakların nasıl olması gerekir?
- d. Eğer ahır ise zemini, çatısı, duvarı ya da yayla ise özellikleri
- e. Hayvanlara ne gibi isimler verirsiniz;
Türe göre (Sığır, at, eşek, keçi ve bunların yöredeki özel adları)
Yaşlara göre (güde, tosun, oğlak, teke vb.)
Doğum aylarına göre (mart doğan)
Hayvanların deri renklerine göre (sarı kız gibi)
Derilerindeki renk dağılımına göre (benekli gibi)
Büyüdüğünde istenilen özelliklere göre (inamışlara göre)

2. BAKIM ve BESLEME

- a. Hayvanlara yem olarak verilen ürünler nelerdir?
- b. Yöredeki özel adı ve bu adın verilme sebebi (Üçgül-üç yapraklı olduğu için)
- c. Yemin elde edilme yöntemi
- d. Ortalama her hayvan için ne kadar verildiği

- e. Günün hangi saatinde verildiği
- f. Yemin muhafaza edildiği yer
- g. Yemin muhafaza koşulları
- h. Barınak şekline göre hayvanların temizlikleri nasıl yapılır?
- i. Günün hangi saatinde
- j. Temizlikte kullanılan alet ve bu aletlerin özellikleri
- k. Barınak şekline göre hayvanların altlarına serilen maddeler;
Bu maddenin özellikleri
Bu maddenin değiştirilme sıklığı nedir? (Örneğin günde iki kez ya da hafta da bir kez gibi)
- l. Hayvanların verilen suyun özellikleri nelerdir?
- m. Hayvanlara su verme işlemi (sulama) günde kaç kez ve hangi saatte yapılır?
- n. Hayvanların hastalanmalarını önlemek üzere barınak şartları için alınan önlemler var mı?
- o. Hayvanların hastalanmalarını önlemek üzere ayrıca yem olarak verilen bir ürün var mı?

3. ÜREME¹⁰⁷⁹ VE DOĞUM

Yetiştiricilik türüne göre erkek hayvanlar için;

- a. Üreme dönemine ulaşan erkek hayvanlar kaç yaşındadır veya kaç aylıktır?
- b. Üreme dönemindeki erkek hayvanlara verilen isimler nelerdir?
- c. Üreme dönemi yılın hangi ay/aylarıdır?
- d. Üreme dönemine ulaşan erkek hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür
- e. Bu döneme verilen isim nedir ve bölgede bu dönem için verilen özel ad var mıdır?
- f. Üreme döneminde kullanılacak hayvanlara verilen bir isim var mıdır?
- g. Üreme döneminde kullanılacak hayvanların beslenme şekli diğer dönemlerden farklı mıdır? Eğer farklı ise bu dönemdeki beslenme şekli nasıldır?

¹⁰⁷⁹: “Üreme” sözcüğü anlaşılabilir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

- h. Üreme döneminde kullanılacak erkek hayvanlar için özel uygulamalar var mıdır? (örneğin ahırda ayrı bir bölüme ayrılır, karanlık ortamda bırakılır vb.)
- i. Üreme dönemindeki hayvanların çiftleştirilmesi nasıl yapılmaktadır?
- j. Erkek hayvanların kastrasyonu¹⁰⁸⁰ yapılmakta mıdır? Eğer yapılıyorsa yöntemi nasıldır?
- Yetiştiricilik türüne göre dişi hayvanlar için;
- a. Üreme dönemine ulaşan dişi hayvanlar kaç yaşındadır veya kaç aylıktır?
- b. Üreme dönemindeki dişi hayvanlara verilen isimler nelerdir?
- c. Üreme dönemi yılın hangi ay/aylarıdır?
- d. Üreme dönemine ulaşan dişi hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür? (Örneğin akıntı görülür mü?)
- e. Bu döneme verilen isim nedir ve bölgede bu dönem için verilen özel ad var mıdır?
- f. Üreme döneminde kullanılacak hayvanların beslenme şekli diğer dönemlerden farklı mıdır? Eğer farklı ise bu dönemdeki beslenme şekli nasıldır?
- g. Üreme döneminde kullanılacak dişi hayvanlar için özel uygulamalar var mıdır? (örneğin ahırda ayrı bir bölüme ayrılır, karanlık ortamda bırakılır vb.)
- h. Üreme dönemindeki hayvanların çiftleştirilmesi nasıl yapılmaktadır?
- i. Dişi hayvanların gebe olup olmadıklarını nasıl anlarsınız?
- j. Gebeliği öğrenmek için yaptığınız bir uygulama var mıdır?
- k. Gebe olan hayvanlara verilen özel isimler var mıdır? (Örneğin kuzlaçı gibi)
- l. Gebe olan hayvanların gebeliğin kaçınıcı ayında olduğunu nasıl anlarsınız?
- m. Gebe olan hayvanlara yem olarak neler verilmektedir?
- n. Gebe olan hayvanların hastalıklardan korunması için ne gibi tedbirler alınmaktadır?
- o. Doğum zamanı yaklaşan hayvanlara ne gibi işlemler yapılır?
- p. Güç doğum durumlarında kim müdahalede bulunur?

¹⁰⁸⁰: “Kastrasyon” anlaşılabilir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

- q. Güç doğum durumunda ne gibi işlemler yapılır?
- r. Yavrunun doğumuyla birlikte anneye ne gibi işlemler uygulanır?
- s. Yeni doğan yavruya ne gibi işlemler uygulanır?

4. HAYVANSAL ÜRÜNLER

Yetiştiricilik türüne göre elde edilen her bir ürün için;

- a. Ürünün adı nedir?
- b. Bölgede özel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- c. Ürün nasıl elde edilir?
- d. Ürün verimi ve kalitesini artırmak için yetiştiricilikte ne gibi önlemler alınır?
- e. Yetiştiricilikte bu ürün için hangi özellikte ki hayvanlar daha elverişlidir?

5. HASTALIKLAR

5. 1. DIŞ HASTALIKLAR

5. 1. 1. Baş ve Boyun Bölgesinde Görülen Hastalıklar

Baş bölgesinde görülen her bir hastalık için (ağız, burun, çene, yanak, göz, boyun);

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 1. 2. Karın, Sırt ve Göğüs Bölgesinde Görülen Hastalıklar

Karın, sırt ve göğüs bölgesinde görülen her bir hastalık için;

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?

- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 1. 3. Ayak ve Bacak Bölgesinde Görülen Hastalıklar

Ayak ve Bacak bölgesinde görülen her bir hastalık için;

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 1. 4. Deride Görülen Hastalıklar

Deride görülen her bir hastalık için;

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 2. İÇ HASTALIKLAR

5. 2. 1. Sindirim Sisteminde¹⁰⁸¹ Görülen Hastalıklar

Sindirim sisteminde görülen her bir hastalık için (ishal, iştahsızlık, karın şişkinliği, sancı, kabızlık, bulantı ve kusma gibi semptomlarla seyreden hastalıklar);

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 2. 2. Karın, Sırt ve Göğüs Bölgesinde Görülen Hastalıklar

Karın, sırt ve göğüs bölgesinde görülen her bir hastalık için;

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 2. 3. Solunum Yolunda Görülen Hastalıklar

Solunum yolunda görülen her bir hastalık için (Burun akıntısı, öksürük gibi semptomlarla seyreden hastalıklar);

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?

¹⁰⁸¹ : “Sindirim Sistemi” anlaşılabilir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 3. PARAZİTER HASTALIKLAR

5. 3. 1. Dış Parazitlerle Oluşan Hastalıklar

Dış parazitlerle oluşan her bir hastalık için;

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 3. 2. İç Parazitlerle Oluşan Hastalıklar

İç parazitlerle oluşan her bir hastalık için [Fasciola (Kelebek) ve solucan (Tenya, bağırsak kurdu, şerit) gibi etkenlerle oluşan hastalıklar];

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 3. 3. Kan Paraziteriyle Oluşan Hastalıklar

Kan parazitleriyle oluşan her bir hastalık için (Sarılık-sıtma (Theileriosis, Babesiosis, Priplasmosis) gibi hastalıklar);

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 4. SALGIN HASTALIKLAR

Salgın hastalıkların her biri için [(Çiçek, dabak (şap), kuduz, mankafa (ruam) vb. hastalıklar)];

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 5. ÜREME ORGANLARI, MEME ve DOĞUM İLE İLGİLİ HASTALIKLAR

5. 5. 1. Üreme Organları Hastalıkları

Erkek hayvanlarda görülen hastalıkların her biri için;

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?

- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?
Dişi hayvanlarda görülen hastalıkların her biri için;
- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

5. 5. 2. Doğum İle İlgili Hastalıklar

Doğum esnası ve doğum sonrası görülen hastalıkların her biri için;

- a. Hastalığın adı nedir?
- b. Hastalık neden oluşur?
- c. Hastalık hayvanın neresinde görülür?
- d. Hastalığın bölgede yerel bir adı var mıdır? Varsa nedir?
- e. Bu hastalığa yakalanan hayvanlarda ne gibi belirtiler görülür?
- f. Hastalığın tedavisinde neler yapılır?
- g. Hastalığın tedavisinde kullanılan özel bir madde var mıdır?
- h. Hastalığın iyileştiği nasıl anlaşılır?
- i. Bu hastalıktan hayvanları korumak için neler yapılır?

6. HAYVANLAR İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Hayvanlarla ilgili bazı inanışlar var mıdır? (Örneğin; kaplumbağa kabuğu insanları nazardan korur, baykuş felaket getirir, köpeğin temas ettiği kaplar en az 7 kez yıkanır vb.)

7. HAYVANLAR İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ

Hayvanlarla ilgili bölge de kullanılan atasözleri nelerdir?

Ek 2. Kaynak Kişi Listesi

Kod No.	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Meslek	Aşiret	Görüşme Tarihi	Köy /Belde	İlçe-İl
A.1.1.1	Seydi DİLEK	1968	Vet. Hek.	-	06.11.2010	Geçitli Köyü	Besni-Adıyaman
A.1.2.1	Vakkas SADIK	1933	Çiftçi	-	06.11.2010	Karagüveç Köyü	
A.1.2.2	Mustafa SADIK	1956	Esnaf	-	06.11.2010	Karagüveç Köyü	
A.1.3.1	Vakkas TÜRK	1945	Çiftçi	-	06.11.2010	Kidiş Köyü	
A.1.4.1	Vakkas GÜNGÖR	1965	Çiftçi	-	06.11.2010	Balmir Köyü	
A.1.5.1	Akif AKTAY	1965	Çiftçi	-	07.11.2010	Üçgöz Beldesi	
A.1.5.2	İbrahim TURGUT	1953	Çiftçi	-	07.11.2010	Üçgöz Beldesi	
A.1.6.1	Osman ÖZDEMİR	1956	Çiftçi	-	07.11.2010	Tek Ağaç Köyü	
A.1.6.2	Şükrü TANIR	1973	Çiftçi	-	07.11.2010	Tek Ağaç Köyü	
A.1.6.3	Osman BÖRTA	1952	Çiftçi	-	07.11.2010	Tek Ağaç Köyü	
A.2.1.1	Ahmet MEMİ	1943	Çiftçi	-	08.11.2010	Çatal Tepe Köyü	Kâhta-Adıyaman
A.2.2.1	Mehmet PEKÖZÜ	1967	Çiftçi	-	08.11.2010	Erikdere Köyü	
A.2.3.1	Mustafa BAKIR	1965	Çiftçi	-	09.11.2010	Gölgeli Köyü	
A.2.3.2	Osman YILDIRIM	1970	Çiftçi	-	09.11.2010	Gölgeli Köyü	
A.2.4.1	Hasan ASLAN	1973	Çiftçi	-	10.11.2010	Ortanca Köyü	
A.2.5.1	Mustafa KAMER	1960	Çiftçi	-	10.11.2010	Tuğlu Köyü	
A.2.6.1	İbrahim DOğRU	1952	Çiftçi	-	11.11.2010	Tekayaz Köyü	
A.2.7.1	Faik ERDAL	1956	Çiftçi	Canbek	11.11.2010	İkizce Köyü	
A.2.8.1	Muhammed ALTUğ	1929	Çiftçi	-	12.11.2010	Şahintepe Köyü	
A.2.8.2	Mehmet DOğAN	1941	Çiftçi	-	12.11.2010	Şahintepe Köyü	
A.2.8.3	Ömer TOSUN	1934	Çiftçi	-	12.11.2010	Şahintepe Köyü	

A: Adıyaman , Vet. Hek.: Veteriner Hekim

Kod No.	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Meslek	Aşiret	Görüşme Tarihi	Köy /Belde	İlçe-İl
A.3.1.1	Mehmet ASLAN	1943	Çiftçi	-	13.11.2010	Bozik Köyü	Merkez - Adıyaman
A.3.1.2	Hacı Halit ASLAN	1944	Çiftçi	-	13.11.2010	Bozik Köyü	
A.3.1.3	Yusuf ASLAN	1958	Şöför	-	13.11.2010	Bozik Köyü	
A.3.1.4	Mehmet GÜLER	1936	Çiftçi	-	13.11.2010	Bozik Köyü	
A.3.2.1	Abdullah EVREN	1953	Çiftçi	-	13.11.2010	Bağpınar Köyü	
A.3.3.1	Mustafa DİŞKIRAN	1952	Çiftçi	-	14.11.2010	Çoban Dede	
A.3.3.2	Abuzer YALÇIN	1950	Çiftçi	-	14.11.2010	Çoban Dede	
A.3.3.3	Hacı DEMİRBAŞ	1949	Çiftçi	-	14.11.2010	Çoban Dede	
A.3.3.4	Yusuf DEMİRBAŞ	1948	Çiftçi	-	14.11.2010	Çoban Dede	
A.3.4.1	Mehmet Hanefi İĞDE	1950	Çiftçi	Şavak (Şıkak)	14.11.2010	Hulhulik köyü	
E.1.1.1	Tamer Kalkancı	1972	Çiftçi	-	08.08.2010	Dadeş Köyü	Merkez - Elazığ
E.1.1.2	Ayser Kalkancı	1941	Ev Hanımı	-	08.08.2010	Dadeş Köyü	
E.1.1.3	Sebiye Kalkancı	1979	Ev Hanımı	-	08.08.2010	Dadeş Köyü	
E.1.1.4	Aslan Kalkancı	1932	Çiftçi	-	09.08.2010	Dadeş Köyü	
E.1.2.1	Yusuf ERGÜR	1938	Çiftçi	-	15.12.2010	Koruk Köyü	
E.1.2.2	Fikret ASLAN	1949	Çiftçi	-	15.12.2010	Koruk Köyü	

A: Adıyaman, **E:** Elazığ

Kod No.	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Meslek	Aşiret	Görüşme Tarihi	Köy /Belde	İl-İlçe
E.1.2.3	Sündüz ASLAN	1947	Ev Hanımı	-	15.12.2010	Koruk Köyü	Merkez-Elazığ
E.1.3.1	Niyazi ER	1934	Emekli Şöför	-	16.12.2010	Sün Köyü	
E.1.3.2	Cemile ER	1936	Ev Hanımı	-	16.12.2010	Sün Köyü	
E.1.3.3	Zeki TAN	1939	Çiftçi	-	16.12.2010	Sün Köyü	
E.1.3.4	Hasan ÖNAY	1933	Öğretmen Emekli	-	16.12.2010	Sün Köyü	
E.1.3.5	Güllü ÖNAY	1941	Ev Hanımı	-	17.12.2010	Sün Köyü	
E.1.3.6	Cumaali GÖKSU	1926	Çiftçi	-	17.12.2010	Sün Köyü	
E.1.3.7	Makbule GÖKSU	1935	Ev Hanımı	-	17.12.2010	Sün Köyü	
E.1.4.1	Ali GÜÇ	1945	Çiftçi	Şavak	18.12.2010	Meşeli Köyü	
E.1.4.2	Fatma GÜÇ	1953	Ev Hanımı	Şavak	18.12.2010	Meşeli Köyü	
E.1.4.3	Mehmet ÇAL	1954	Çiftçi	Şavak	18.12.2010	Meşeli Köyü	
E.1.4.4	Turan ÇALDAK	1948	Çiftçi	Şavak	18.12.2010	Meşeli Köyü	
E.1.5.1	Bekir GÖREN	1957	Çiftçi	Şavak	19.12.2010	Salkaya Köyü	
E.1.5.2	Sefer ALTUN	1936	Çiftçi	Şavak	19.12.2010	Salkaya Köyü	
E.1.5.3	Halil ÇALDAK	1934	Çiftçi	Şavak	19.12.2010	Salkaya Köyü	

E: Elazığ

Kod No.	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Meslek	Aşiret	Görüşme Tarihi	Köy /Belde	İl-İlçe
E.2.0.1	Metin Baki ÖLÇÜCÜ	1967	Çiftçi	Beritan	20.12.2010	-	Kovancılar- Elazığ
E.2.0.2	Mehmet Emin AKDAĞ	1963	Çiftçi	Beritan	20.12.2010	-	
E.2.0.3	Bekir BARAÇ KILIÇ	1969	Çiftçi	Beritan	20.12.2010	-	
E.2.1.1	Celal DEMİRELLİ	1959	Çiftçi	Beritan	20.12.2010	Yeni Dam Köyü	
E.2.2.1	Mehmet Hanifi DOĞAN	1935	Çiftçi	Beritan	21.12.2010	Değirmentaş Köyü	
E.2.3.1	Ali Şener	1955	Çiftçi	Beritan	21.12.2010	İğdeli Köyü	
G.1.0.1	Necip ALKURT	1963	Vet. Hek.	-	25.12.2010	-	Nizip-Gaziantep
G.1.0.2	Mustafa EROĞLU	1982	Vet. Tek.	-	25.12.2010	-	
G.1.1.1	Nedim BULUT	1950	Kasap	-	26.12.2010	Gevence Köyü	
G.1.1.2	Mehmet BULUT	1951	Esnaf	-	26.12.2010	Gevence Köyü	
G.1.2.1	Radiya KESKİN	1946	Ev Hanımı	-	27.12.2010	Sekile Köyü	
G.1.2.2	Musa KESKİN	1985	Çiftçi	-	27.12.2010	Sekile Köyü	
G.1.3.1	Mustafa KANPOLAT	1942	Çiftçi	-	28.12.2010	Söğütlü Köyü	
G.1.3.2	Bilal ALPARSLAN	1929	Çiftçi	-	28.12.2010	Söğütlü Köyü	

E: Elazığ, **G:** Gaziantep, **Vet. Hek.:** Veteriner Hekim, **Vet. Tek.:** Veteriner Teknisyeni

Kod No.	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Meslek	Aşiret	Görüşme Tarihi	Köy /Belde	İlçe-İl
M.1.0.1	Mehmet YÜKSEKAĞAÇ	1963	Vet. Hek.	-	01.12.2010	-	Batalgazi-Malatya
M.1.0.2	Kemal YEŞİLÇAYIR	1968	Vet. Hek.	-	01.12.2010	-	
M.1.0.3	Hüseyin ERDEMİR	1967	Vet. Hek.	-	01.12.2010	-	
M.1.1.1	Ramazan KOÇ	1959	Çiftçi	-	01.12.2010	Karabağlar Köyü	
M.1.2.1	Hacı KALAY	1943	Çiftçi	-	01.12.2010	Kıraç Köyü	
M.1.3.1	Mehmet KARTAL	1958	Çiftçi	-	02.12.2010	Milli Köyü	
M.1.3.2	Adile KARTAL	1958	Ev Hanımı	-	02.12.2010	Milli Köyü	
M.1.4.1	Hasan YİĞİTCAN	1955	Çiftçi	-	02.12.2010	Yenimahalle Köyü	
M.1.4.2	Vahap ALTUN	1955	Çiftçi	-	02.12.2010	Yenimahalle Köyü	
M.2.1.1	Mehmet DEĞER	1932	Çiftçi	-	03.12.2010	Günedoğru Köyü	
M.2.1.2	Nurettin AKBAŞ	1964	Çiftçi	-	03.12.2010	Günedoğru Köyü	
M.2.1.3	Malik BALKIŞ	1956	Çiftçi	-	03.12.2010	Günedoğru Köyü	
M.2.1.4	Hasan TÜRKER	1956	Çiftçi	-	04.12.2010	Günedoğru Köyü	
M.2.1.5	Mehmet AKBAŞ	1950	Çiftçi	-	04.12.2010	Günedoğru Köyü	
M.2.1.6	Hasan ÇUBUK	1962	Çiftçi	-	04.12.2010	Günedoğru Köyü	

M: Malatya, **Vet. Hek.:** Veteriner Hekim

Kod No.	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Meslek	Aşiret	Görüşme Tarihi	Köy /Belde	İl-İlçe	
M.2.2.1	Hasan ORMAN	1951	Bld. Bşk.	-	05.12.2010	Polat Beldesi	Doğanşehir-Malatya	
M.2.2.2	Adnan Polat	1961	Çiftçi	-	05.12.2010	Polat Beldesi		
M.2.2.3	Şahin EROL	1948	Çiftçi	-	05.12.2010	Polat Beldesi		
M.2.2.4	Vahap ŞAHİN	1946	Çiftçi	-	06.12.2010	Polat Beldesi		
M.2.2.5	Asım İNAN	1938	Çiftçi	-	06.12.2010	Polat Beldesi		
M.2.2.6	Hacı AKSOY	1930	Çiftçi	-	06.12.2010	Polat Beldesi		
M.2.2.7	İsmail DEĞİRMENCİ	1924	Çiftçi	-	06.12.2010	Polat Beldesi		
M.2.3.1	Hasan ÖZCAN	1932	Çiftçi	-	07.12.2010	Söğüt Beldesi		
M.2.3.2	Hacı ALTUNTAŞ	1931	Çiftçi	-	07.12.2010	Söğüt Beldesi		
M.2.3.3	Haydar GÜLER	1937	Çiftçi	-	07.12.2010	Söğüt Beldesi		
M.2.3.4	İbrahim MARAŞ	1933	Çiftçi	-	07.12.2010	Söğüt Beldesi		
M.3.0.1	Mehmet GÜRBÜZ	1931	Çiftçi	-	08.12.2010	-		Yeşilyurt-Malatya
M.3.0.2	İrfan BİLİR	1950	Çiftçi	-	08.12.2010	-		
M.3.0.3	Duran GÜLFIRAT	1935	Çiftçi	-	08.12.2010	-		
M.3.1.1	Necmettin ATEŞ	1953	Çiftçi	-	09.12.2010	Kadir Uşağı Köyü		
M.3.1.2	Aydın ARSLAN	1961	Çiftçi	-	09.12.2010	Kadir Uşağı Köyü		

M: Malatya, **Bld. Bşk.:** Belediye Başkanı

Kod No.	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Meslek	Aşiret	Görüşme Tarihi	Köy /Belde	İl-İlçe
Ş.1.0.1	Ahmet Gülmez	1952	Vet. Hek.	-	22.10.2010	-	Merkez-Sanlıurfa
Ş.1.0.2	Halil RUŞEN	1969	Vet. Hek.	-	22.10.2010	-	
Ş.2.1.1	Bahaddin KARADAĞ	1952	Çiftçi	Getikan	23.10.2010	Düzlüce Köyü	Birecik-Sanlıurfa
Ş.2.2.1	Mehmet Emin BİNGÖL	1956	Çiftçi	Canik	23.10.2010	Haydar Ahmet Köyü	
Ş.2.2.2	Halil IŞIK	1979	Çiftçi	Bican	23.10.2010	Haydar Ahmet Köyü	
Ş.2.3.1	Ramazan ÇOBAN	1941	Çiftçi	Şavak	24.10.2010	Divrik Köyü	
Ş.2.3.2	Abdullah GÜNEŞ	1937	Çiftçi	Şavak	24.10.2010	Divrik Köyü	
Ş.2.4.1	Mahmut DEMİR	1955	Çiftçi	Şavak	24.10.2010	Unser Köyü	
Ş.2.4.2	Aziz DEMİR	1966	Çiftçi	Şavak	24.10.2010	Unser Köyü	
Ş.3.1.1	Mehmet BİLENLER	1950	Çiftçi	-	25.10.2010	Gözenek Köyü	
Ş.3.1.2	Şükrü BİLENLER	1963	Çiftçi	-	25.10.2010	Gözenek Köyü	
Ş.3.2.1	Mehmet ÇELİK	1943	Çiftçi	-	25.10.2010	Türkmen veren Köyü	
Ş.4.1.1	Güzel ŞAHİN	1931	Ev hanımı	-	26.10.2010	Argıl Kasabası	Halfezi-Sanlıurfa
Ş.4.1.2	Mehmet Ali ŞAHİN	1943	Çiftçi	-	26.10.2010	Argıl Kasabası	
Ş.4.1.3	Haydar ŞAHİN	1945	Çiftçi	-	26.10.2010	Argıl Kasabası	

Ş: Şanlıurfa, Vet. Hek.: Veteriner Hekim

Kod No.	Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Meslek	Aşiret	Görüşme Tarihi	Köy /Belde	İl-İlçe
Ş.4.1.4	Ayşe ŞAHİN	1955	Ev hanımı	-	27.10.2010	Argıl Kasabası	Halfeți-Sanlıurfa
Ş.4.1.5	Feyyad ŞAHİN	1939	Çiftçi	-	27.10.2010	Argıl Kasabası	
Ş.4.1.6	Feride ŞAHİN	1939	Ev hanımı	-	27.10.2010	Argıl Kasabası	
Ş.5.1.1	Recep TEKİNALP	1946	Çiftçi	Beni Muhammedi	28.10.2010	Karatepe Köyü	Akçakale-Sanlıurfa
Ş.5.1.2	Halil ÖZÇELİK	1957	Çiftçi	Beni Muhammedi	28.10.2010	Karatepe Köyü	
Ş.5.2.1	Berces ÖZLÜ	1932	Çiftçi	Beni Muhammedi	28.10.2010	Köse Veren Köyü	
Ş.5.2.2	Halil ÖZLÜ	1952	Çiftçi	Beni Muhammedi	28.10.2010	Köse Veren Köyü	
Ş.5.3.1	Casum CAFİN	1957	Çiftçi	Beni Muhammedi	29.10.2010	Doram Ali Köyü	
Ş.5.3.2	Salih CAFİN	1933	Çiftçi	Beni Muhammedi	29.10.2010	Doram Ali Köyü	
Ş.5.4.1	Halef OTARGAN	1949	Çiftçi	Muvali	30.10.2010	Karatepe Köyü	
Ş.5.4.2	Zemu OTARGAN	1946	Ev hanımı	Muvali	30.10.2010	Karatepe Köyü	

Ş: Şanlıurfa

Ek 3. Aşağı Fırat Havzasında Veteriner Hekimliği Folklorunda Kullanılan

Terim ve Deyimler Sözlüğü

Ar : Arapça

Kü : Kürtçe

Ağsun	: Efsun, okutma
Ağuz	: Ağız sütünün kaynatılarak kıvamının artırılmış hali, ağız sütü (colostrum)
Ağuz sütü	: Ağız sütü, kolostrum
Ahur	: Ahır, Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı
Ak koyun	: Yün rengi beyaz olan koyun ve keçiler
Aleç	: Küçükbaş hayvanların sabah sağımından sonra üç-dört saatliğine otlaklara götürülüp otlatılması
Altun	: Yün rengi siyah olan koyun ve keçiler
Aortlek	: Bkz aktinomikoz
Amel	: İshal
Arın	: Adıyaman ilinde çiftleşme zamanı hayvanların boyanmasında kullanılan toprak
Avız	: Gebe koyunlara verilen isim (Kü)
Avren	: Adıyaman ilinde çiftleşme zamanı hayvanların kırmızı renge boyanması için kullanılan toprak
Ayak tutulması	: İrinli eklem yangısı, artiritis suppurativa hastalığına bağlı topallama
Ayakları sekülü	: Ayak bölgesinde siyah lekeler bulunan keçiler
Bağırsama	: Hayvanların kızgınlık gösterdiği, çiftleşmeyi kabul ettikleri dönem, östrus gösterme
Bağlamacı	: Bkz kırıkçı
Barül	: Küçükbaş hayvanların dışkıları (Ar)
Batuf otu	: Kantaron otu
Bavi	: Bkz kötürüm (Kü)
Bazlama	: Sacda pişirilmiş yuvarlak ekmek, bazlamaç
Belek	: Yün rengi siyah-beyaz alaca olan koyun , keçi ve büyükbaş hayvanlar
Beli tutulmak	: Belin kasılması
Belindir	: Koç katımı zamanında diş koyunlar verilen isim (Kü)
Belleme	: Hayvanlara semer yerleştirilmesi, semer vurmak
Bendir	: Bkz dişi toklu
Beran	: İkinci yaştaki erkek koyunlara verilen isim
Berhık	: Bkz kuzu (Kü)
Beri	: Yaylada hayvanların sağım yerleri
Beski	: Besi, et verimi elde etmek üzere yapılan hayvan yetiştiriciliği
Bızağı	: Bkz buzağı
Bızın	: Keçilere verilen isim (Kü)
Biljok	: Bkz kötürüm (Kü)
Birinci salım	: Mart ayında doğan erkek kuzuların bir sonraki yılın eylül ayında çiftleştirmede kullanılması

Birov	: Ektima hastalığı, Ecthyma contagiosum
Boğalama	: Büyükbaş hayvanlarda çiftleştirme
Boğaya gelme	: Bkz ögüre gelme
Boğaya salma	: Bkz boğalama
Bolik	: Bkz aktinomikoz (Kü)
Böcik	: Böcek
Bövelek	: Bkz heniç
Buğda	: Buğday
Bulamaç	: Un, kepek gibi maddelerin su ile hazırlanmış hali
Burç	: Kavak ağacı kabuğu
Burma	: Yaz aylarında toplanan otların güneşte kurutulmuş hali
Buzağı	: Yeni doğan büyükbaş hayvanlara verilen isim
Buzağının burnunun peklemesi	: Gebe hayvanların vajinasından akıntı gelmesi
Bükme	: Kastrasyon, kısırlaştırma, iğdiş
Cağ	: Demir şiş
Camuz	: Manda
Ceayyim	: Bkz aktinomikoz
Cırtlatan otu	: Eşek hıyarı otu
Cızlar	: Bkz göktaş (Ar)
Culbant	: Cülban
Çağşır	: Çağşır otu
Çakçak	: Üçüncü yaştaki erkek koyunlara verilen isim
Çay telvesi	: Demlik içinde kalan çay
Çegirge tutması	: Bkz kan tutulması
Çene gevşemesi	: Küçükbaş hayvanlarda görülen rahatsızlık
Çene yorulması	: Küçükbaş hayvanlarda görülen rahatsızlık
Çepiş	: Bkz beran
Çevirme	: Tohumlama, gebe bırakma
Çıta	: Tahta çubuk
Çiçek	: Koyun çiçeği hastalığı (Sheeppox)
Çiçek taşı	: Arabistan'dan getirilen üzerinde Kuran-ı Kerim'den ayetler bulunan bakır kase
Çit	: Bağ, bahçe, bostan vb yerlerin çevresine çalı, kamış, ağaç dalı gibi şeylerden çekilen duvar türü, çeper, barı
Çobana katılmak	: otlağa gönderilmek
Çökelek	: Yağı alınmış süt veya yoğurdun kaynatılmasıyla elde edilen bir peynir türü, kesik, ekşimik, torak
Çökellik	: Bkz çökelek
Çöl	: Otlak
Çuvaldız	: Büyük iğne
Çüpre sürmek	: Şap hastalığına yakalanan hayvanların çamur içerisinde yürütülmesi
Çüt sürme	: Çift sürmek, saban, pulluk kullanarak toprağı ekilebilir duruma getirmek
Dabah	: Bkz dabak
Dabak	: Şap hastalığının halk arasındaki adı
Dabaklama	: Hayvanlardan elde edilen derilerin kullanımını için gerçekleştirilen işlemler
Dağ	: Otlak
Dağ atma	: Dağlama
Dalak peynir	: Bkz kelle peynir

Dam	: Yapıları dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm
Damızlık	: Peynir üretiminde süte eklenen maya
Davar kömü	: Küçükbaş hayvanların ahırları
Davarcılık	: Koyun yetiştiriciliği
Deleme	: Bkz teleme
Derha	: Kürtlerin beslediği koyun cinsi (Ar)
Derman	: Bkz damızlık
Dermek	: Hasat etmek, toplamak
Derne	: Bkz heniç
Diken diken olmak	: Dikleşmek
Dişi dana	: Çiftleşme erginliğinden önceki dönemde bulunan dişi büyükbaş hayvanlar
Dilaltı	: Dilin alt veya üst tarafında kimi zaman et parçası olarak görülen kıl çıkması
Dili gelmiş	: Bkz dilaltı
Dile kıl gelmiş	: Bkz dilaltı
Dişi toklu	: Birinci yaşını dolduran dişi koyunlara verilen isim
Domuzbaşı	: Aktinomikoz
Donguzbaşı	: Bkz domuzbaşı
Döşleri dökülmek	: Vajina kenarlarının çukurlaşması
Dövme	: Kabuğu kırılmış buğday
Dönere düşmek	: Delibaş hastalığına yakalanmak
Dönme	: Östrus siklusunun bitişi
Dumani hayvana çektirmek	: Hayvana duman solutmak
Düğe	: Çiftleşme erginliğine ulaşan dişi büyükbaş hayvanlar
Düşük yapma	: Yavru atma
Efsun	: Bkz ağsun
Eke koç	: Çiftleştirmede kullanılan iki buçuk yaşlı erkek koyunlar
Elepse	: Yüz bölgesi siyah renkli olan koyunlar (Ar)
Elgelhe	: Yüz bölgesi beyaz renkli olan koyunlar (Ar)
En vurmak	: Küçükbaş hayvanların işaretlenmesi
Erkek dana	: Çiftleşme erginliğinden önceki dönemde bulunan erkek büyükbaş hayvanlar
Erken dönme	: Östrus siklusunun erken bitmesi
Erkek toklu	: Bkz koç
Erik ekşisi	: Ekşi erik ve tuzun kaynatılmasıyla yapılır
Esnek ay	: Bkz koç katımı
Eş	: Yavru zarları
Eşale	: Yüz bölgesi kırmızı rekli olan koyunlar (Ar)
Eşbabiye	: Güneşte kurutulmuş kayısı
Eşin düşmemesi	: Yavru zarlarının atılmaması, Retentio secundinarum
Felhan	: Kırmızı toprak
Fibrotis	: Boyun ve sırt bölgesi rahatsızlığı
Firik	: Bel salıklığında görülen belirti
Fit	: Fiğ
Garık	: Yeni doğan keçi yavrularına verilen isim
Gavır	: Bkz dişi toklu
Geçi	: Bkz keçi
Gej	: Delibaş hastalığı (Kü)
Gelpek	: Bkz aktinomikoz
Gelüş	: Bkz aktinomikoz

Gene	: Kene
Gevik	: Kül reknli koyunlar (Kü)
Gevr	: Beyaz reknli koyunlar (Kü)
Gevregi	: Bkz kel
Gevük	: Yün rengi yeşile benzer olan koyun ve keçiler
Gıdık	: Bkz kuzu, garık
Gıdık altı	: Çene altı
Gıdik	: Bkz kuzu, garık
Gıjok	: Bkz geç (Kü)
Gırkma	: Bkz kırkma
Gisk	: Bkz tıştır
Göbelez	: Bkz aktinomikoz
Gök gene	: Büyükbaş hayvanlarda görülen kene türü
Göktaş	: Bakır sülfat
Göz değmesi	: Nazar, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, göz
Göze ağ atması	: Bkz göze ağ gelmesi
Göze ağ gelmesi	: Konjunktivitis
Göze ağ değmesi	: Bkz göze ağ gelmesi
Göze boz atması	: Bkz göze ağ gelmesi
Göze duman gelmesi	: Bkz göze ağ gelmesi
Göze pus atması	: Bkz göze ağ gelmesi
Göztaş	: Bakır sülfat
Gözün ağ alması	: Bkz göze ağ gelmesi
Guluç	: Kulunç, şiddetli omuz ve sırt ağrısı
Gun	: Baykuş (Kü)
Gund	: Bkz gun (Kü)
Guzlaç	: Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarda gebe olanlara verilen isim
Güllü	: Bkz aktinomikoz
Gün	: Güneş
Günde	: Bkz gun (Kü)
Güz 40	: Bkz koç katımı
Halundur	: Ağız sütüne şeker ilave edilip kaynatılarak yapılan ve soğutulduktan sonra peynire benzer bir kıvam alan yiyecek
Hararetlenmek	: Ateş yükselmesi
Hararetini düşürmek	: Ateşini düşürmek
Havaciving	: Havacıva/Havacıva /Havaceva
Hastalığın geçmesi	: Hastalığın iyileşmesi
Hav etmek	: Peynir yapımında birden fazla evin birkaç gün boyunca sütlerini bir evde birleştirmesi
Havaya sıçrama	: İrkilme
Havri	: İkinci yaştaki erkek keçiler
Havrin	: Koyun kırkımında kullanılan düz makaslar
Havşo	: Evlerin ön kısımlarında küçükbaş hayvanlar için çit ile çevrilmiş alan, açık ağıl
Havya	: Vulva dudakları
Hayvan deli oldu	: Delibaş hastalığına yakalanan küçükbaş hayvanlar
Hayvan hişta geldi	: Yanıkara hastalığına yakalanan hayvanlar
Hayvan kudurdu	: Kuzdüz hastalığına yakalanan hayvanlar için kullanılan deyim
Hayvanın arkası	: Dişi hayvanlarda vajina, erkek hayvanlarda ise rektum

Hayvanın arkası dışarı çıkması	: Prolapsus vagina
Hayvanın erkekliği	: Penis
Hayvanın teni	: Clitoris
Hayvanın yuvası	: Rahim
Heniç	: Deride myiasis ile şekillenen yumru
Henik	: Bkz heniç
Helva	: Bkz yal
Heva	: Agalaksiya enfeksiyonu
Hevi turşik	: Tedavi amacıyla şeker ve tuz ilavesi yapılan mayalı hamur, ekşi hamur
Hıra düşmek	: Öksürmek
Hışık	: Pamuğun dış tarafı
Hışt	: Bkz karayanık
Hicaz	: Suudi Arabistan
Hıšta geldi	: Yanıkara hastalığına yakalanan hayvanlar için kullanılan deyim
Hunaketi	: Bkz şişti (Kü)
Huri	: Bkz çiçek (Kü)
Huylu olmak	: Asabi olmak
Hose	: Bkz gej (Ar)
Istav	: Gebe kalamayan koyunlara verilen isim
Işkın	: Işgın otu
İcdir	: Bkz çiçek (Ar)
İdrar Tutulması	: İdrar yapamama, anüri
İğ	: Yün eğirmede kullanılan tahta
İnek emen	: Kertenkele türü
İshalin kesilmesi	: İshalin iyileşmesi
İşeyememe	: İdrar tutulması
Jadi otu	: Per yavşan, acı yavşan: <i>Teucrium polium</i>
Kabak	: Fizyolojik meme ödemi
Kabakulak	: Bkz aktinomikoz
Kan rejki	: Bkz kara meme (Kü)
Kan salımı	: Kan akıtılması
Kan tutulması	: Zehirlenme
Kana bağlanmış	: Bkz şişti
Kara	: Deri rengi siyah olan büyükbaş hayvanlar
Karabaş	: Baş bölgesi siyah vücudu ise açık deri rengine sahip olan büyükbaş hayvanlar
Karakaş	: Siyah gözlü olan koyunlar
Kara meme	: Meme yangısı
Kara memek	: Bkz kara mem
Karamok	: Bkz kötürüm
Karayanık	: Yanıkara hastalığı, Blackleg
Kaskatı olmak	: Kemik gibi olmak
Kara çadır	: Keçi kılından yapılan çadır
Kara yağ	: Kullanılmış motor yağı, madeni yağ
Karsim	: ?, eşek ayağı otu (Kü)
Kart koç	: Bkz çakçak
Keçi	: İkinci yaşta ve doğum yapmış olan dişi keçiler
Keçi koyverme	: Keçilerin çiftleştirilmesi
Kel	: Kılların dökülmesi ile oluşan hastalık, scabies
Kelebek	: Fasciolosis

Kelle peynir	: Mayalanmış sütün bezden yapılmış küçük torbalar içerisine konulmasıyla hazırlanan bir tür yağlı peynir
Kelle suyu	: Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların kafataslarının pişirilmesi ile elde edilen sıvı
Kelpe	: Bkz aktinomikoz
Kemer koyun	: Bkz belek
Kepek	: Tahıl tanelerinin kabuk kısmı, bulgur unu
Kepenek	: Bkz kelebek
Kesilme	: Yağı alınan ayran kaynatılarak katılaştırılması
Kene kırma	: Kenenin yapıştığı yerden el ile çıkarılarak yere atılıp ezilmesi
Kene koparma	: Bkz kene kırma
Kerme	: Hayvanların ayaklarının altında ezdikleri dışkıların kurumuş hali
Kerpiç	: Duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla
Keven	: Geven bitkisi
Kıl çadır	: Hayvan kıllarında yapılan çadır.
Kınalı	: Yüz bölgesi kırmızı renkli olan koyun ve keçiler
Kırçan	: Bkz zerik
Kındo	: Deri rengi kırmızı olan büyükbaş hayvanlar
Kırıkçılar	: Kırıkları tedavi eden kişiler
Kırıklık	: Uzun (≥ 50 cm) koyun kırkma makası
Kırkma	: Koyun, keçi vb. hayvanların tüylerinin kesilmesi
Kırma	: Bkz bükme
Kırne	: Bkz gene
Kısır	: Gebe kalamayan, döl vermeyen
Kışnak	: Bkz gene
Kızıl kurt tutması	: Süt humması, doğum felci, hipokalsemi
Koç	: Bir yaşını dolduran erkek koyunlara verilen isim
Koç günü	: Bkz koç katımı
Koç katımı	: Koçların çiftleştirilmesi
Koç koyverme	: Bkz koç katımı
Koça gelme	: Bkz koç katımı
Koç günü	: Bkz koç katımı
Koç yürüm zamanı	: Bkz koç katımı
Koç zamanı	: Bkz koç katımı
Koçlama	: Bkz koç katımı
Kolik	: Kuyruğu kısa olan koyunlar
Koluk	: Doğuştan boynuzu olmayan keçiler
Kom	: Bkz ahur
Komşuya salma	: Erkek hayvanların komşunun ineğiyle çiftleşmesi için ödünç verilmesi
Koyun yağı	: Kuyruk yağı
Koyunların koçlara söylemesi	: Koç katımındaki koçların koyunlara yaklaştığı dönem
Kör çıban	: Bkz aktinomikoz
Kör fare	: Köstebek
Körelme	: Hastalık sonucu memelerden süt gelmemesi durumu
Körocak	: Çocukları olmayan aile
Kösnü	: Köstebek
Kösnü başı	: Köstebek öldüren kişilerin vücudunda oluştuğuna inanılan içi iltihap dolu yara
Kötürüm	: Beyaz kas hastalığına yakalanan hayvanlar

Kun	: Hayvan derisinden yapılan tulum benzeri su torbası
Kuruluk	: Altlık olarak kullanılmak üzere güneşte kurutulan hayvan dışkıları
Kurun	: Küçükbaş hayvanlar için tahtadan yapılmış yemlikler
Kuşluk	: Sabah saat 9:00-10:00 arasındaki vakitler
Kuyruk düşmesi	: Hayvanın kuyruğunun uzun olup yere sürünmesi
Kuvvetli yemleme	: Sık ve bol miktarlarda yapılan yemleme
Kuzu	: Yeni doğmuş koyun yavruları
Kürkürt	: Kükürt
Küspe	: Şeker pancarı posası
Küşne	: Burçak
Lıbi	: Bkz ağuz sütü (Ar)
Lor	: Bir tür taze, yumuşak ve tuzsuz beyaz peynir
Mahmak	: Sıcak kül
Mal	: Büyükbaş hayvan
Malcılık	: Küçükbaş veya büyükbaş hayvan yetiştiriciliği
Malivaş	: Bkz karsim (Kü)
Mangahu	: Bkz sakağu
Mangavu	: Bkz sakağu
Marijok	: Küçük bir kertenkele türü
Maşa	: Demir çubuk
Mayıs	: Hayvan dışkısı
Memenin körelmesi	: Memeden süt gelmemesi
Memelerin aşağı inmesi	: Gebeliğin son döneminde hayvanın memelerinin şişip aşağı doğru büyümesi
Merek	: Ahırlarda kış aylarında hayvanlara verilecek yemlerin depolandığı bölüm
Merkep	: Eşek
Mıtri	: Gebe koyun ve keçilere verilen isim (Ar)
Mihi	: Koyunlara verilen isim (Kü)
Mor koyun	: Morkaraman ırkı koyun
Moriye kuleka	: Bkz göztaş (Kü)
Muska	: İçinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne, yazılı kâğıt vb.,
Mücven	: Bkz şıldan (Ar)
Müdel	: Bkz göze ağ gelmesi
Nahr	: Otlak
Nazar değmesi	: Nazar
Neri	: Bkz teke
Nîri	: Rahim içerisinde nohuttan biraz büyük "niri" yuvarlak et parçası
Ocak	: Halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile
Okra	: Bkz heniç
Ögeç	: Bkz beran
Ögüre gelme	: Östrus siklusu
Ögürsek	: Östrus gösteren büyükbaş hayvanlara verilen isim
Paar	: Çeşme
Pakla	: Bakla
Palut çalusu	: Meşe ağacı yaprağı
Pamuk çigidi	: Pamuk çekirdeği

Peynir şüjüsü	: Peynir yapımında maya elde etmek için kurutulmuş bağırsak parçası
Pızan	: Bkz eş düşmemesi
Pilav	: Adıyaman Besni ilçesinde “yal” için kullanılan terim
Pirpirim	: Semizotu
Pislemek	: Dışkılama, defekasyon
Pislik	: İrin
Pislik gelmesi	: Östrus siklusunda vajinadan akıntı gelmesi
Rahim yangısı	: Metritis
Renç	: Bkz gej (Kü)
Resul eli	: Ocak
Rıjık	: Siyah-beyaz alaca renkli koyunlar (Kü)
Sadeyağ	: Tereyağı
Sağaltma	: İyileşme
Sakağu	: Su sakağısı
Salınmak	: Akıtmak
Samga	: Ağız sütü, (colostrum) (Ar)
Samırsak	: Sarımsak
Sarıyağ	: Tereyağının eritilmiş hali
Sarıköz	: Deri rengi sarı olan büyükbaş hayvanlar
Semisak	: Bkz samırsak
Sermir	: Mor renkli koyun (Kü)
Serreş	: Yüz ve baş bölgesi siyah renkli koyunlar (Kü)
Sıçan dikenli	: Tavşan kirazı bitkisi
Sığır	: Geviş getirenlerden, büyükbaş evcil hayvanların genel adı
Sıvamak	: Kaplamak
Siğil	: İçerisinde irin bulunmayan küçük et parçası
Sitil	: Büyük bakraç, su kovası
Solağan	: Solunum güçlüğü
Sumak ekşisi	: Kaynatılmış sumak suyu
Süsülük	: Aluç, alıç
Süt köpüğü	: Süt sağımında üzerinde oluşan köpük
Sütlegen	: Euphorbia szovitsii
Şarbo	: Şarbon, Antrax
Şavaklılar	: “Şavak” veya “Şafak” Aşireti üyeleri
Şeb	: Şap
Şebellah otu	: Capparis spinosa
Şekerli şerbet	: Şekerli su
Şellah	: Kuyruğu büyük ve bacakları arasına kadar sarkık olan koyunlar (Kü)
Şemamuk	: Kokulu süs kavunu
Şerben	: Şarbon, Antrax
Şih	: Şeyh, Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse
Şıkaklar	: Bkz Şavaklılar
Şıldan	: Peynir yapımında kullanılmak üzere süt emen küçükbaş hayvanların bağırsak veya midelerinden elde edilen maya
Şıllaf	: Bkz şıldan
Şıvik gelmesi	: Östrus siklusunda vajinadan akıntı gelmesi
Şıllaf	: Bkz şıldan
Şiri (şir; süt)	: Bkz ağız sütü
zırçıke	
Şişek	: Bkz diş toklu

Şiştı	: Hayvanlarda karın şişkinliği durumu için kullanılan deyim
Şorık	: Salya, ağızdan sızan tükürük
Şuk etmek	: Hayvanlarda, bir keçe parçasının deriye dikilmesi işlemi
Şüzü	: Peynir altı suyu
Tabak	: Bkz dabak
Tağar	: Küçükbaş hayvanların taş ve üzeri çamurdan yapılmış yemliklerine verilen isim.
Tas	: Metal kap
Teke	: Bir yaşındaki erkek keçilere verilen isim
Teleme	: İncir sütü ile mayalanan bir peynir türü
Telve	: Çay ya da kahvenin içiminden sonra arta kalan küçük partiküller
Telve edilme	: Bkz dabaklama
Ten	: Klitoris
Tenine dağ atmak	: Kızgın maşa ile klitorisin dağlanması
Tenye	: Tenya
Teşt	: Leğen, metal veya plastikten yayvan kap
Tevek	: Bkz dabak
Tınye	: İkinci yaşını dolduran dişi koyunlara verilen isim (Ar)
Tıştır	: Bir yaşındaki dişi keçilere verilen isim
Timin	: Ağırlık ölçüsü, 20 kg arpa ve 25 kg buydağ
Topak peynir	: Bkz kelle peynir
Toparlanma	: İyileşme
Toraman	: Deri rengi kırmızı beyaz ve iri yapılı büyükbaş hayvanlar
Tosun	: Çiftleşme erginliğine ulaşan erkek büyükbaş hayvanlar
Tosuna çekme	: Bkz boğalama
Tuluh peyniri	: Bkz Tulum peyniri
Tulum	: Bazı yiyecek ve içecekler için koruyucu kap olarak kullanılan, önü yarılmadan bütün olarak yüzülmüş hayvan derisi
Tulum peyniri	: Suyu süzülen peynire tuz ilavesi yapıldıktan sonra ezilerek ve hayvan derilerinden yapılan tulumlara basılarak yapılan bir beyaz peynir türü
Turşi	: Sirke
Tuz dokanması	: Tuz zehirlenmesi
Tuz değmesi	: Bkz tuz dokanması
Tülbent	: İnce ve seyrek dokunmuş, hafif ve yumuşak pamuklu bez, bu bezden yapılmış başörtüsü
Tüştür	: Bkz keçi
Ufak davar	: Küçükbaş hayvanlar
Ulumak	: Havlamak
Usiye	: Kuyruğu olmayan Arap koyunu (Ar)
Uyuz	: Bkz kel
Üç harfliler	: Cin
Üzüm teveği	: Üzüm asmasının dalı
Vırik	: Bkz amel
Vızık	: Solumun güçlüğü
Vurej	: Yüz bölgesi siyah renkli koyunlar (Kü)
Yağlı hamur çekmek	: Yağlı hamur konulması
Yal	: Doğum yapan hayvanlara verilen, çeşitli maddelerle hazırlanan yem, kepeğin sıcak suya karıştırılmasıyla elde edilen yem
Yalak	: Hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap
Yalanma	: Gebe hayvanların kendini yalaması

Yassı peynir	: Bkz kelle peynir
Yaş tutmak	: Islak tutmak
Yavru oynaması	: Koç katımından iki buçuk veya üç ay sonra, yavrunun ya da gebeliğin el yardımıyla tespit edilmesi
Yayık	: Tereyağı çıkarmak için sütün, yoğurdun içinde çalkalandığı kap veya makine
Yaymak	: Yere yatırılan hayvanın ayaklarından tutularak sallanması
Yel	: Bkz kötürüm
Yel girmesi	: Hayvanlarda bel salıklığı hastalığı
Yılan kavlağı	: Gömlek değiştiren yılanının eski derisi
Yılandıyığı	: ?, istiridye olduğu düşünölmekte
Yıldız ağmak	: Delibaş hastalığına yakalanmak
Yumurta	: Testis
Yün	: Yapağı
Zerik	: Sarılık
Ziyaret	: Yatır
Zom	: Kuyruğı yuvarlak ve küçük olan koyunlar (Kü)
Zoruk	: Bkz çiçek (Kü)

9. ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Erhan YÜKSEL
Doğum Yeri: Elazığ/Merkez
Doğum Tarihi: 06.10.1983
Yazışma Adresi: Erciyes Üniversitesi Veteriner
Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi
ve Deontoloji Anabilim Dalı, 38039,
Melikgazi-Kayseri / Türkiye.
Medeni Hali: Bekâr
Yabancı Dil: İngilizce (ÜDS-57.50)
Telefon: **GSM:** 0 506 515 59 25
Faks:
e-posta: erhanyukcell@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

Mezuniyet Yılı	Derece	Kurum	Öğrenim Alanı
1989-1994	İlkokul	Elazığ Namık Kemal İlkokulu- Merkez/Elazığ	-
1994-1997	Ortaokul	Elazığ Mezre Ortaokulu- Merkez/Elazığ	-
1997-2000	Lise	Elazığ Mehmet Akif Ersoy Lisesi- Merkez/Elazığ	-
2001-2006	Y. Lisans	Fırat Üniversitesi	Veteriner
2007-2012	Doktora	Fırat Üniversitesi	Veteriner Hekimliği Tarihi, Deontoloji ve Etik

DOKTORA

Doktora Tez Konusu

Aşağı Fırat Havzasında Veteriner Hekimliği

Folkloru Üzerine Araştırmalar (2012)

Doktora Danışmanı

Doç. Dr. Rahşan ÖZEN

Fırat Üniversitesi, Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD

ÜYESİ OLDUĞU MESLEK KURULUŞLARI:

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Derneği (Üye)

Hayvan Refahı Derneği (Yönetim Kurulu Üye)

Elazığ Bölgesi Veteriner Hekimler Odası (Üye)

VERDİĞİ SEMİNER VE KONFERANSLAR

“Ahlaki Gelişim İle İlgili Yaklaşımlar, Ölçüm Araçları ve Veteriner Hekimliği Alanındaki Uygulamaları” (2008) Doktora Semineri

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİLERDEKİ (SCI & SSCI) YAYINLARI

1. Özen, A., **Yüksel, E.**, Ö. Doğan, “Veteriner İlaçları Satış Yetkisinin Veteriner Hekimliği Açısından Değerlendirilmesi: I. Klinisyenlerin İlaç Satış Yetkisi Konusundaki Tutumları”, Kafkas Üniv Vet Fak Dergisi, 16 (5): 805-812 (2010).
2. Özen, A., **Yüksel, E.**, Ö. Doğan, “Veteriner İlaçları Satış Yetkisinin Veteriner Hekimliği Açısından Değerlendirilmesi: II. İlaç Satış Yetkisinin Vizyon ve Bilanço Üzerine Etkileri”, Kafkas Üniv Vet Fak Dergisi, 16 (5): 813-817 (2010).
3. Özen, A., **Yüksel, E.**, Ö. Doğan, “Veteriner İlaçları Satış Yetkisinin Veteriner Hekimliği Açısından Değerlendirilmesi: III. İlaç Satış Yetkisi ile Kalıntılar Arasındaki İlişki”, Kafkas Üniv Vet Fak Dergisi,” 16 (5): 819-823 (2010).

ULUSAL HAKEMLİ DERGİLERDEKİ YAYINLARI

1. Özen, A., R. Özen, **E. Yüksel**, A. Yaşar, H. Yerlikaya, “Veteriner Hekimliği Kliniklerinin Ticari Performansı Üzerine Etkili Bazı Faktörler I. Bilgi Edinme Eğilimi ve Deontolojik Tutum”, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 19 (2): 115-121 (2005).
2. Özen, A., R. Özen, **E. Yüksel**, A. Yaşar, H. Yerlikaya, “Veteriner Hekimliği Kliniklerinin Ticari Performansı Üzerine Etkili Bazı Faktörler II. İlaç Satışı”, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 19 (2): 123-131 (2005).

3. Özen, A., E. Yüksel, R. Özen, E. Atıl, A. Yaşar ve H. Yerlikaya, “A Study on Life Satisfaction of Turkish Veterinary Practitioners”, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 21, 5-10 (2007).

4. Özen, R., Yüksel, E., “Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesinin Gelişim Kuruluşu ve Süreci”, Erciyes Üniv Vet Fak Derg, 8(2): 91-95, 2011.

Diğer Yayınlar

Yüksel, E., Uzman Görüşü (Etik Köşesi), *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 79 (2): 75, 2008.

BİLDİRİ, POSTER ve SUNULAR

1. **Yüksel, E.**, E. Atıl, A. Ozen ve R. Ozturk, “Clinical Veterinary Medicine for Life Satisfaction in Central and East Anatolia”, 6th International Veterinary Medicine Students Scientific Research Congress, 38, Istanbul, 2004.

2. **Yüksel, E.**, A. Özen, “Bir Avuç Buğday; Ambardan”, II. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri, Ed. Aşkın Yaşar, Ali Yiğit, Serdar İzmirli, 205-211, Konya, 2008 (Tam Metin).

3. Özen A., **E. Yüksel**, Ö. Doğan, “Veteriner İlaçları Satış Yetkisinin Veteriner Hekimliği Klinikleri Üzerine Etkileri”, XXIXth International Congress of the World Association for the History of Veterinary Medicine & IIIrd National Congress of the History of Veterinary Medicine & Professional Ethics, September 20-23, Antalya/Turkey, 2010.

4. Özen, R., **E. Yüksel**, “Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişim Süreci”, XXIXth International Congress of the World Association for the History of Veterinary Medicine & IIIrd National Congress of the History of Veterinary Medicine & Professional Ethics, September 20-23, Antalya/Turkey, 2010.

5. Doğan Ö., **E. Yüksel**, Ü. Taşkın, “Sığır Vebası ve Kavak Karantinasıyla İlgili Arşiv Belgesinin Değerlendirilmesi”, XXIXth International Congress of the World Association for the History of Veterinary Medicine & IIIrd National Congress of the History of Veterinary Medicine & Professional Ethics, September 20-23, Antalya/Turkey, 2010.

6. **Yüksel E.**, Ö. Doğan, A. Özen, “Veteriner Hekimliği Etiği Açısından Hayvanlarda Gebeliğin Sonlandırılması”, VI. Tıp Etiği Kongresi: Biyoetikte Yeni Ufuklar, 25-26 Kasım, İstanbul, 2010.

7. Doğan Ö., **E. Yüksel**, “Çevresel Değişimler ve Hayvan Kaynaklı Patojenler”, VI. Tıp Etiği Kongresi: Biyoetikte Yeni Ufuklar, 25-26 Kasım, İstanbul, 2010.

KATILDIĞI KONGRE, KURSLAR ve SERTİFİKALAR

1- 6th International Veterinary Medicine Students Scientific Research Congress, 38, Istanbul, 2004.

2- I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu, Elazığ, 2006.

3- II. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu, Konya, 2008.

4- XXIXth International Congress of the World Association for the History of Veterinary Medicine & IIIrd National Congress of the History of Veterinary Medicine & Professional Ethics, September 20-23, Antalya/Turkey, 2010.

5- VI. Tıp Etiği Kongresi: Biyoetikte Yeni Ufuklar, 25-26 Kasım, İstanbul, 2010.

6- Deney Hayvanları Kullanım Sertifikası Eğitim Programı, Fırat Üniversitesi Hayvan Deneyleri Etik Kurulu, 04 Temmuz 2008, Elazığ.

YER ALDIĞI PROJELER

1. Veteriner İlaçları Satış Yetkisinin Veteriner Hekimliği Klinikleri Üzerine Etkileri, TÜBİTAK (Proje No: TOVAG-107O332), Yardımcı Personel, 2008 (Tamamlandı).

2. Aşağı Fırat Havzasında Veteriner Hekimliği Folkloru Üzerine Araştırmalar, Fırat Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi, FÜBAP-1830, Doktora tezi (2012).